

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta
Ústav světových dějin

Diplomová práce

Kateřina Brdlíková

Rozhodující momenty dějin luterské reformace v korespondenci Martina Luthera a Philipa
Melanchthona

Decisive moments of history of lutherian reformation in correspondence of Martin Luther
and Philipp Melanchthon

Praha, 2011

vedoucí práce: PhDr. Václav Drška, Ph.D.

Ráda bych poděkovala panu PhDr. Václavu Drškovi, Ph.D.
za odbornou pomoc a svým rodičům a Ing. Michalu Brožovi
za stálou podporu.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla použita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 20. 7. 2011

Abstrakt

Tato práce je úvodem do té části korespondence Martina Luthera a Philippa Melanchthona, která se věnuje přímo dějinám německé reformace. Ukazuje, jak oba reformátoři subjektivně vnímali politické, společenské a náboženské dění ve svém okolí a jak ho komentovali v dopisech svým přátelům. Krom korespondence jsem jako další důležitý pramen použila Lutherovy Řeči od stolu.

Vzhledem k omezenému rozsahu se práce zaměřuje jen na ty momenty reformačních událostí, které lze považovat za průlomové a mimořádně významné.

Práce dodržuje chronologickou linii, aby bylo možno zachytit myšlenkový a názorový vývoj Martina Luthera, neboť jeho myšlení není ani zdaleka konzistentní.

Použitá literatura slouží k propojení reflexí reformátorů do srozumitelného celku a k upřesnění informací dostupných v pramenech.

Klíčová slova

Augsburský sněm, Lipská disputace, Církevní vizitace, Martin Luther, Philipp Melanchthon, Luteránství, německá reformace

Abstract

This work is an introduction to the part of correspondence of Martin Luther and Philipp Melanchthon, which engages directly in the history of German reformation. It illustrates, how did the both reformators subjectively perceive political, social and religious events in their surroundings and how did they comment it in the letters to their friends. Apart from the correspondence I used Luthers Tabletalks as other important source.

Considering the limited range, this work just specializes in the moments of reformational events, which can be found as breakthrough and extraordinarily significant.

The work keeps to chronological line to be possible to capture ideal and opinional evolution of Martin Luther, because his thinking was not consistent.

The used bibliography serves for interconnection of reflections of reformators to understandable complex and for specification of information, which are accessible in sources.

Key words

Council in Augsburg, Disputation in Leipzig, Church Visitation, Martin Luther, Philipp Melanchthon, Lutheranism, German reformation

Obsah

Úvod	7
1. kapitola – Lutherovy teze a jejich ohlas v jeho korespondenci	21
2. kapitola – Augsburský sněm	32
3. kapitola – Od lipské disputace ke spálení papežské buly	43
4. kapitola - Od slyšení před císařem k Lutherovu návratu z Wartburgu	52
5. kapitola – Od Lutherova návratu z Wartburgu do roku 1530	66
6. kapitola – Augsburský sněm	83
7. kapitola – Epilog	102
Závěr	106
Seznam použitých pramenů a literatury	109

Úvod

Předkládaná práce si klade za cíl představit dějiny luterské reformace tak, jak jsou zaznamenány v korespondenci dvou hlavních aktérů, Martina Luthera a Philippa Melanchthona. Primárním cílem tedy není klasický chronologický popis událostí, které jsou z literatury poměrně dobře známy, ale spíše odraz těchto událostí v individuálním vnímání obou pisatelů.

Proto považuji za nutné uvést tuto práci několika poznámkami, které se týkají charakteru použitých pramenů, tedy korespondence reformátorů a sbírky Tischreden, Lutherových Řečí od stolu. Jedná se totiž o typické egodokumenty se vším, co k tomu náleží.

Tyto texty, jejichž autorem je Martin Luther, se ani nesnaží tvářit jako objektivní, v dopisech se jedná o okamžitou reakci na uplynulou událost, a jak je Lutherovým zvykem, tyto reakce bývají velmi emotivní, až vyhrocené. Jsou osobní, většina citovaných dopisů je určena Lutherovým přátelům, tedy osobám, jimž pisatel nemusí doširoka vysvětlovat okolnosti, nemusí obsáhle argumentovat, proč dělá to, co dělá, protože předpokládá, že adresát jeho pohnutkám porozumí sám. Jen minimum Lutherových dopisů adresáta k něčemu přesvědčuje, jsou určeny těm, kdo už přesvědčeni jsou.

Naprostá většina Lutherových dopisů si klade za cíl informovat vzdálené kolegy o dění kolem jeho osoby. Tyto události Martin popisuje poměrně obšírně, dá se říct s určitým zalíbením, mnohdy se nevyhýbá ani detailům, zasazuje je do souvislostí a píše velmi jasně a srozumitelně, pramennou hodnotu jeho korespondence tedy nelze docenit, zvláště vzhledem k tomu, že se dochovalo téměř 2600 listů a ty poměrně rovnoměrně pokrývají celý jeho dospělý život.

Luther, alespoň tak, nakolik se mi ho podařilo poznat z dosavadního studia, je osobností velmi intenzivně zaměřenou na sebe sama, s omezenou schopností vidět věci v širších konotacích nebo dokonce se alespoň pokusit o vhled do stanovisek protistrany. Až na několik kritických momentů, kterými ve svém životě prošel, o své pravdě vůbec nezapochyboval.¹ Opakovaně se můžeme dočíst, jak v korespondenci, tak v Tischreden a v odborné literatuře, že Lutherovi vůbec nezáleží na světě jako takovém, on před sebou jen úzce vidí svou pravdu a svého Boha – také velmi subjektivně pojatého. Luther je představován jako prorok² a já se domnívám, že tato charakteristika je velmi výstižná jak co do pozitivních, tak i negativních rysů.

Tischreden jsou materiálem zcela jiného typu a žánru, jejich vyznění je ale velmi podobné. Jedná se o velmi širokou sbírku Lutherových projevů, úvah a rozhovorů, které vedl ve své domácnosti před svými studenty a následovníky. Tito hosté si zapisovali poznámky o tom, co Luther řekl, později dali tyto záznamy dohromady a roku 1567 vydali Tischreden poprvé. Nejstarší texty pocházejí z první poloviny 30. let, poslední byly pořízeny takřka bezprostředně před Lutherovou smrtí roku 1546. Vzhledem k tomu, že Luther při těchto rozhovorech a projevech často vzpomínal i na události staré mnoho let, máme v nich dochovány i reflexe na úplné počátky reformace. Na sbírání Řečí od stolu se podílelo dvanáct Lutherových posluchačů, z nich nejznámější jsou jména Johanna Mathesia a Konrada Cordata.³

---

¹ Mám na mysli především pobyt na Wartburgu, např. MOLNÁR, Amedeo. Na rozhraní věků. Cesty reformace. Praha: Vyšehrad, 1985, s. 203 – 204.

² HANSEN, Reimer. Philipp Melanchton – reformátor, humanista, učitel Německa. Historický obzor 8 (1997), s. 259. Velmi zajímavě vnímá Lutherovu osobnost Egon Friedell: FRIEDEL, Egon. Kulturní dějiny novověku I. Praha: Triton, 2006.

³ Konrad Cordatus (1480-1546), původem rakouský reformní teolog a humanista, působil převážně v Norimberku, o Lutherovi si psal deník. Johannes Mathesius (1504-1565) studoval v Ingolstadtu a poté působil jako ředitel školy v Jáchymově, ve Wittenbergu studoval teologii a r. 1540 byl Lutherovým hostem,

Tischreden jsou spolu s Lutherovou korespondencí dalším pramenem, který nám umožňuje nahlédnout do Martinova soukromí, do jeho osobního vnímání aktuálních událostí. Řeči od stolu jsou ale poněkud problematizovány několika skutečnostmi: zaprvé tím, že mnohdy komentují události se značným časovým odstupem, zadruhé tím, že jejich pronášení bylo do jisté míry veřejnou záležitostí a Lutherovi je tak dán prostor k určité sebestylizaci. Řada jednotlivých řečí není datována a mnohdy Luther přímo cituje některé z osobností ve svém okolí, uvádí, co mu kdo řekl v soukromém rozhovoru a my tudíž nemáme možnost tyto údaje nijak ověřit.

Řeči i listy jsou tedy pramenem navýsost subjektivním a osobním, navíc odtrženým od toho, čím se Luther zabýval ve spisech, které vydával. Korespondence je hlubších teologických úvah prakticky prosta, v Tischreden teologické myšlenky zaznívají, ale vesměs pouze v krátkých náznacích a vytrženy z kontextu, jen jako jednotlivé odpovědi na kladené otázky nebo v souvislosti s určitým postřehem, na který Luther reaguje. Zrovna tak chybějí i politické myšlenky, obecně se Luther soustavněji nevěnuje žádným důležitým otázkám své doby, pokud se jich vůbec dotkne, jsou to spíše jednotlivé narážky. Luther nebyl systematickým člověkem, který by dokázal své učení prezentovat jako celek, proto syntézy luterské věrouky psal Melanchthon, a tento povahový rys je z citovaných pramenů jednoznačně patrný.

Lutherova korespondence a Řeči tedy nedávají možnost hlubšího zkoumání myšlenkové stránky německé reformace, ale jsou nenahraditelným a nedocenitelným materiálem pro zkoumání toho, kým velký ničitel jednoty církve skutečností byl a jak on sám vnímal světodějné události, jejichž hybatelem či aktérem on sám byl.

---

poté opět působí v jáchymovském kostele. Je považován za prvního Lutherova životopisce (neuvažujeme-li Melanchthonovu pohřební řeč nad Lutherem, která byla prvním komplexním shrnutím Lutherova života a byla rovněž vydána, a to dříve, než Mathesiův text).

Právě tuto linii chce předkládaná práce dodržet. Teologické nazírání na luterskou reformaci bude ponecháno spíše stranou a slovo bude dáno přímo Lutherovi jako osobnosti, která ze středu všeho dění subjektivně vnímá a zachycuje vlastní dojmy, vlastní chápání vývoje církevní reformy.

Ačkoli většina Lutherových životopisců jeho korespondenci samozřejmě používá, slouží jim jen na dokreslení objektivního faktografického výkladu dějin reformace nebo Lutherova života, proti tomu následující práce má za cíl zachytit právě zmiňovaný subjektivní moment, dát čtenáři možnost vidět situaci Lutherovým očima, očima muže, jež stojí před sněmem a říká: „*Nemohu jinak.*“, jež je uvězněn na Wartburgu a jen zdálky se dovídá o bouřích ve Wittenbergu, toho, kdo na Coburgu netrpělivě čeká na každou zprávu z Augsburgu, kde se jedná o něm, ale bez něho.

Třetím hlavním pramenem pro následující práci je korespondence Lutherova nejbližšího spolupracovníka, přítele a žáka i učitele v jedné osobě, Philippa Melanchthona.⁴

Ta však bude použita v menší míře, než korespondence Lutherova, a to zněkolika důvodů. Jednak proto, že se Melanchthon připojil k reformaci s jistým časovým zpožděním a především v jejích počátečních letech se držel spíše v pozadí, za druhé proto, že většina jeho dopisů je čistě informativní a nikoli osobně zbarvena a pro účely této

---

⁴ Melanchthon studoval u Luthera teologii, později ale Luther konstatoval, že i v ní ho jeho žák přerostl. HANSEN, R. Philipp Melanchton, s. 259, STERN, Leo. Philipp Melanchthon und Martin Luther. Ihre ideologische Herkunft und geschichtliche Leistung. Halle-Wittenberg: Martin-Luther-Universität, 1952, s. 81. Luther ostatně říkal, že vše, co lze vědět o vědách a filozofii, je Filipovým dílem a že Filip je nejnadanějším člověkem na světě. KÁDNER, Otakar. Dějiny pedagogiky II. Praha: Dědictví Komenského, 1910, s. 89. Luther studoval u Philippa Melanchthona biblické jazyky, bez této spolupráce by patrně slavný Lutherův překlad Bible nevznikl.

práce tudíž ne zcela vhodná a konečně proto, že rozsah práce neumožňuje v plnosti uplatnit obrovskou šíři informací, kterou poskytuje Melanchthonova korespondenční pozůstalost.

Je ještě nutno dodat, že Melanchthonovy názory mnohdy nebyly ortodoxně luteránské, často se se svým úhlem pohledu ocitl v izolaci i v rámci vlastní strany, proto jsem se rozhodla zachovat jednotnější linii, kde hlavní úloha bude svěřena Lutherovi, který byl (bohužel?) reformním hnutím samotným respektován mnohem více než Melanchthon.

Melanchthonovy texty budou tedy použity pro doplnění informací tam, kde se Melanchthon projevoval výrazněji než Luther (vizitace, oblast školství a školské reformy, augsburský sněm roku 1530) a kde by obsah Lutherových textů k ozřejmění celé situace nestačil.

Primárním smyslem této práce je zpracovat prameny, jichž dosavadní historické bádání využilo dle mého názoru pouze okrajově. Interpretace korespondence a několika dalších specifických egodokumentů tedy bude tvořit základ následující práce, odborná literatura bude používána pro zachování objektivitu výpovědi, pro dokreslení událostí, jež nejsou v pramenech zachyceny vždy dostatečně, a pro pevnější uchopení kontinuálního vývoje reformace.

Vzhledem k charakteru Lutherových dopisů a s cílem podat obsah práce co nejsrozumitelněji jsem zvolila chronologické, nikoli tematické uspořádání textu.

***

Vzhledem ke skutečnosti, že téma luterské reformace je vědecky velmi dobře zmapováno a řada informací je obecně známa, nebudu se v následující práci zabývat životopisnými údaji, namísto toho se zde pokusím představit a systematizovat prameny a literaturu, s kterými jsem pracovala, a jejich pomocí odkázat čtenáře na materiály, kde si lze požadovaná fakta vyhledat. V následujících kapitolách budu biografické údaje uvádět pouze do té míry, abych zasadila konkrétní témata do kontextů a usnadnila tak porozumění jednotlivým probíraným tématům.

Co se týče literatury dostupné v českém jazyce věnované známějšímu z obou reformátorů, Martinu Lutherovi, jediným kompletním a obsáhlým životopisem, který se mi dostal do rukou, je překladová práce Mikea Fearona nazvaná *Martin Luther*.⁵ Zde se ale spíše jedná o beletristické pojetí, autor nepoužívá poznámkový aparát.

Za vhodnější považuji úvodní životopisnou studii edice Lutherových traktátů *O svobodě křesťanské* a *Babylonské zajetí* v překladu Bohumila Popeláče a Rudolfa Říčana.⁶ Autorem této biografie je J. L. Hromádka a přestože od jejího vzniku uplynula řada let, domnívám se, že je stále použitelná, je vhodně strukturovaná, přehledná, mimo klasické životopisné údaje navíc kriticky srovnává díla prvních Lutherových životopisců z obou táborů, evangelického i katolického.

Další publikace, se kterými jsem pracovala, jsou už věnovány pouze některým úsekům z Lutherova života nebo pouze některým aspektům jeho myšlení, učení či díla. Patrně nejvýše zde stojí Molnárova práce *Na rozhraní věků. Cesty*

---

⁵ FEARON, Mike. *Martin Luther*. Jindřichův Hradec: Stefanos, 2002.

⁶ LUTHER, Martin. *O svobodě křesťanské. Babylonské zajetí*. Praha: Jan Laichter, 1935.

*reformace*⁷ a také překlad Cristophera Dawsona *Rozdělení, nebo reforma západního křesťanstva?*⁸

Velmi zajímavé postřehy, zvláště k Lutherovu překladu Bible, uvádí Egon Friedell⁹, byť se ve své kulturnědějinné syntéze věnuje německé reformaci pouze v několika kapitolách.

Dále máme k dispozici práce věnující se vybraným časovým úsekům Lutherova života. Jedná se o brožurky *Jsmě žebráci*¹⁰ a *Mladý muž Luther*¹¹. V obou případech se ale jedná o poněkud problematický zdroj informací.

Lutherova společnost má v posledních letech značnou zásluhu na tom, že jsou česky vydávány Lutherovy spisy. Problém je ale v tom, že autoři studií, které tato společnost vydává, jsou často luterští kazatelé a další, kteří spíše než životopis píší Lutherovu hagiografii. V případě Erika Eriksona je tu opět problém s chybějícím poznámkovým aparátem a většina jeho práce je pro svou psychoanalytickou náplň pro historika nepoužitelná.

Poznámky k luterské problematice dále nalezneme u Francise Rappa¹² a mnoho důležitých poznatků lze získat z předmluv k jednotlivým pramenům citovaných v *Knize Svornosti*.¹³

Nakonec bych ráda zmínila práci ve slovenském překladu. Autorem je Roland H. Bainton a nazvána je opět pouze Lutherovým jménem¹⁴. Domnívám se, že jde o text výrazně kvalitnější, než je jakákoli práce, kterou jsem měla možnost poznat v českém jazyce. Jednak proto, že disponuje

---

⁷ MOLNÁR, Amadeo. Na rozhraní věků. Cesty reformace. Praha: Vyšehrad, 1985.

⁸ DAWSON, Christopher. Rozdělení, nebo reforma západního křesťanstva? Praha: Vyšehrad, 1998.

⁹ FRIEDEL, Egon. Kulturní dějiny novověku I. Praha: Triton, 2006.

¹⁰ ALBRECHT, Michael J. Jsmě žebráci. Martin Luther o umírání a smrti. Praha: Lutherova společnost, 2007.

¹¹ ERIKSON, Erik H. Mladý muž Luther – Studie psychoanalytická a historická. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1996.

¹² RAPP, Francis. Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996.

¹³ Kniha Svornosti, Praha: Kalich, 2006.

¹⁴ BAINTON, Roland H. Martin Luther. Bratislava: Návrat domov, 1999.

obsáhlým poznámkovým aparátem, jednak proto, že její větší rozsah umožnil i detailnější pohledy na události z Lutherova života, na rozdíl od většiny českých prací je poměrně bohatě ilustrovaná, její bibliografie se nevěnuje pouze Lutherovi, ale také jeho současníkům, to znamená, že odkazuje na další související prameny a studie.

Pramenů dostupných v českém jazyce je poměrně hodně, nejkomplexněji je předkládá již zmíněná *Kniha Svornosti*¹⁵, která obsahuje mimo jiné oba Lutherovy *Katechismy*, *Větší* i *Menší*, a také jeho výklad *Desatera*. Nově jsou vydány Lutherovy modlitby.¹⁶ Výše uváděná Lutherova společnost vydala spisy *O církvi svaté* a *O klíčích Kristových*¹⁷ a dále *O mši a kněžském pomazání*.¹⁸ K dispozici jsou dále spisy *O dobrých skutcích*¹⁹ a *O světské vrchnosti*²⁰ a dále celkový výběr z díla vydaný opět Lutherovou společností, nazvaný *Kdybych měl nekonečně světů...*²¹ Tato publikace nabízí úplný seznam pramenů v českých a slovenských překladech a v poznámce k seznamu pramenů i soupis české a slovenské literatury o Lutherovi. Na ni navazuje druhý díl: *Je jeden veliký kopec...*²²

Na závěr je ještě nutno doporučit práci, která přímo životopisem ani pramenem, ale kterou lze použít jako pomůcku při studiu života a díla Martina Luthera: jedná se o publikaci *Cesty k Lutherovi*.²³ Autor popisuje dobu, v níž se německá reformace odehrála, zamýšlí se nad Lutherovým dílem i osobností z katolického hlediska. Na tomto místě ještě zmíním

---

¹⁵ *Kniha Svornosti*, Praha: Kalich, 2006.

¹⁶ LUTHER, Martin. *Jak se modlit: rada pro dobrého přítele – Modlitby*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2009.

¹⁷ LUTHER, Martin. *O mši a kněžském pomazání*: v překladu Jednoty bratrské ze 16. století. Praha: Lutherova společnost, 2006.

¹⁸ LUTHER, Martin. *O mši a kněžském pomazání*: v překladu Jednoty bratrské ze 16. století. Praha: Lutherova společnost, 2006.

¹⁹ LUTHER, Martin. *O dobrých skutcích*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1987.

²⁰ LUTHER, Martin. *O světské vrchnosti*. Heršpice: EMAN, 1993.

²¹ LUTHER, Martin. *Kdybych měl nekonečně světů...: výběr z díla I*. Praha: Lutherova společnost, 2008.

²² LUTHER, Martin. *Je jeden veliký kopec...: výběr z díla II*. Praha: Lutherova společnost, 2010.

²³ PESCH, Otto Hermann. *Cesty k Lutherovi*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999.

sborník *LUTHERANUS 2006*²⁴, v němž se luterští kazatelé a teologové vyjadřují ke stěžejnímu dílu luterské reformace, ke *Confessio Augustana*.

Českých materiálů o Philippu Melanchthonovi je podstatně méně, Melanchthon není osobou tak dalece veřejně známou jako Luther. V českém jazyce o něm žádná syntéza neexistuje, k dispozici máme jen články v teologicky zaměřených časopisech²⁵, které jsou vesměs velmi krátké a pouze v několika větách rutinně připomínají, kdo vlastně Melanchthon byl. Obsáhlejší a čtivější jsou Hansenův článek v *Historickém obzoru*²⁶, příspěvek Jindry Třískové ve sborníku časopisu *Prométheus*²⁷ a Veselého článek *Filip Melanchton a dejiny*²⁸.

Další cestou, jak získat informace o Melanchthonovi, je, vzhledem k jeho učitelské činnosti, nahlédnout do přehledů dějin pedagogiky; mně posloužila Ciprova *Galerie světových pedagogů*.²⁹ Tím jsou ale možnosti české literatury vyčerpány.

Z pramenů je v českém překladu dostupná pouze *Augustana*, její *Apologia* a spis o papežském primátu³⁰.

Zbývá ještě slovenská práce již zmíněného Daniela Veselého a Andreje Hajduka³¹, která ale neobsahuje poznámkový aparát a je psána výrazně beletristicky, dle mého názoru je pro vědecké účely nepoužitelná.

---

²⁴ LUTHERANUS 2006. K Augsburskému vyznání. Sborník Lutherovy společnosti. Praha: Lutherova společnost, 2006.

²⁵ viz např. Křesťanská revue 1998, Český zápas 1997, Evangelický týdeník 1997, Teologické texty 1997.

²⁶ HANSEN, Reimer. Philipp Melanchton – reformátor, humanista, učitel Německa. In: Historický obzor 8 (1997), s. 257-261.

²⁷ TŘÍSKOVÁ, Jindra. Philipp Melanchthon. In: Humanismus v období renesance a reformace. Sborník příspěvků z kolokvia časopisu Prométheus, svazek 19. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998, s. 149-155.

²⁸ VESELÝ, Daniel. Filip Melanchton a dejiny. In: Křesťanská revue 10 (1997), s. 268-270.

²⁹ CIPRO, Miroslav. Galerie světových pedagogů. Encyklopedie Prameny výchovy, 1. svazek, Praha: 2002.

³⁰ viz Kniha Svornosti, zde i životopisné údaje o Melanchtonovi.

³¹ VESELÝ, Daniel, HAJDUK, Andrej. Filip Melanchton. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1997.

Při výkladu o cizojazyčné literatuře se omezím pouze na literaturu německou. Její množství je ohromující, prostudovat veškeré dostupné materiály přesahuje badatelovy možnosti. Proto se, alespoň v odkazech na práce věnované známějšímu z obou reformátorů, omezím na publikace vydané po roce 1980, a i tak pouze výběrově.

Nejprve tedy k Martinu Lutherovi. Patrně jednou z nejkompexnějších biografií je trojdílná syntéza Martina Brechta³². Dále zmíním například práci Wolfganga Landgrafa: *Martin Luther: Reformator und Rebel: Biografie*³³, Bernharda Lohse³⁴ nebo Hans Jochena Genthe.³⁵ Ještě bych ráda upozornila na publikaci *Martin Luther: Leben, Glauben, Wirkung*³⁶, která není tolik zajímavá textově, jako spíše mimořádným množstvím nejružnější obrazové dokumentace.

Vzhledem k tomu, že Melanchthonových životopisů je v českém jazyce nedostatek, budu se přehledu německé literatury věnovat trochu podrobněji.

V první řadě je třeba říci, že máme k dispozici bibliografii³⁷, která systematizuje veškeré texty, které byly o Melanchthonovi napsány až do roku 1970, máme tedy zásadní východisko pro další bádání. Upozorním jen výběrově na několik prací, které z této doby považuji za stěžejní a které jsou u nás dostupné. Jsou to práce Wilhelma Maurera³⁸,

---

³² BRECHT, Martin. Martin Luther: sein Weg zur Reformation 1483-1521. Berlin: 1986. Band II: Ordnung und Abgrenzung der Reformation 1521-1532. Stuttgart: Calwer, 1986. Band III: Die Erhaltung der Kirche 1532-1546. Stuttgart: Calwer, 1987.

³³ LANDGRAF, Wolfgang. Martin Luther: Reformator und Rebel: Biografie. Berlin: Neues Leben, 1982.

³⁴ LOHSE, Bernhard. Martin Luther: eine Einführung in sein Leben und sein Werk. Munchen: C. H. Beck, 1997.

³⁵ GENTHE, Hans Jochen. Martin Luther: Sein Leben und Denken. Gottingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1996.

³⁶ MANNS, Peter, LOOSE, Helmuth Nils. Martin Luther: Leben, Glauben, Wirkung. Freiburg: Herder, 1983.

³⁷ HAMMER, Wilhelm. Melanchthonforschung im Wandel der Jahrhunderte. Nachtrage und Berichtigungen 1517-1970. Gütersloh: Verlagshaus Gerd Mohn, 1981.

³⁸ MAURER, Wilhelm. Melanchthon-Studien. Gütersloh: Gerd Mohn, 1964.

Adolfa Sperla³⁹, Joachima Rogge⁴⁰ a Leo Sterna⁴¹, Roberta von Stuppericha⁴² a samozřejmě nelze přehlédnou ohromné dílo nezpochybnitelné autority luterské historiografie, Heinricha Bornkamma⁴³.

Práce Wilhelma Maurera je srozumitelná, zabývá se Melanchthonem jako humanistou, Melanchthonem jako vědcem, dále zkoumá vliv svatého Augustina na Melanchthonovu teologii a jeho podíl na sporu mezi Lutherem a Erasmem Rotterdamským.

Ve srovnání s Maurerem je Sperlova práce výrazněji orientována na teologii a formování Melanchthonova učení ve vývoji, nejde v podstatě o životopis, ale o teologickou studii.

Význam prací Leo Sterna je mimo jiné v tom, že se poměrně důkladně zabývá dějinami wittenberské univerzity, vývojem německého humanismu atd., takže zasazuje Melanchthonův život do širokých souvislostí. Akcentuje zejména jeho neteologické působení, zaměřuje se na jeho pedagogickou, vědeckou a politickou činnost, chápe Melanchthona především jako humanistu a filozofa. Přesto ale upozorňuje na nedocenitelný podíl Philippa Melanchthona na německé reformaci, co se týče jeho vlivu, staví Melanchthona dokonce nad Luthera.

Z obou uvedených Stupperichových prací považuji za vhodnější publikaci *Der Unbekannte Melanchthon*, která je přehlednější, poněkud odborněji zaměřená a kromě vlastní studie obsahuje i soubor devíti Melanchthonových prací. O

---

³⁹ SPERL, Adolf. Melanchthon zwischen Humanismus und Reformation: eine Untersuchung über den Traditionsverständnis bei Melanchthon...München: Chr. Kauser, 1959.

⁴⁰ ROGGE, Joachim. Die Mitarbeiter Luthers. 1. Philipp Melanchthon. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1962. Zde je ale životopisný pouze úvod, následují výběry z Melanchthonových prací v německé a lainské verzi.

⁴¹ STERN, Leo. Philipp Melanchthon – Humanist, Reformator, Praeceptor Germaniae. Halle: Naumburg, 1960.

⁴² STUPPERICH, Robert. Melanchthon. Berlin: Walter de Gruyter & Co., 1960. Dále od téhož autora *Der Unbekannte Melanchthon: Wirken und Denken des Praeceptor Germaniae in neuer Sicht*. Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag, 1961.

⁴³ např. BORNKAMM, Heinrich. Das Jahrhundert der Reformation: Gestalten und Kräfte. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1961.

rok starší Stupperichův *Melanchthon* je v některých pasážích pojat téměř beletristicky, tato práce je zaměřena spíše populárně.

Zmíním ještě sborník *Philipp Melanchthon 1497 – 1560: Humanist, Reformator, Praeceptor Germaniae*⁴⁴, do něhož přispěli již zmínění Leo Stern a Rudolf Říčan. Sborník se mimo jiné zabývá Melanchthonovým postojem k selské válce, vztahem k Thomasi Müntzerovi, jeho podílem na školské reformě atd. Systematizující je zde článek Franze Hofmanna: *Philipp Melanchthon und die zentralen Bildungsprobleme des Reformationsjahrhunderts*.

Z novějších publikací, které Wilhelm Hammer už ve své bibliografii neuvádí, je nutné jmenovat především práci Heinze Scheiblea⁴⁵ a Kurta Alanda⁴⁶. Ve své práci jsem se opírala z největší části o Scheibleovu biografii, protože Scheible je zároveň editorem Melanchthonových dopisů a v jeho životopisu se právě o Philippovu korespondenci hodně opírá.

Dále jsou k dispozici monografie zaměřené na specifičtější otázky, které sledují Melanchthona v roli vykladače Starého zákona⁴⁷, jako dědice patristiky⁴⁸, Melanchthona ve vztahu k církvím⁴⁹ nebo sledují principy vývoje jeho teologického smýšlení během života⁵⁰.

---

⁴⁴ Philipp Melanchthon 1497 – 1560: Humanist, Reformator, Praeceptor Germaniae. Berlin: Akademie-Verlag, 1963.

⁴⁵ SCHEIBLE, Heinz. Melanchthon: eine Biografie. München: C. H. Beck, 1997.

⁴⁶ ALAND, Kurt. Die Reformatoren: Luther, Melanchthon, Zwingli, Calvin: mit einem Nachwort zur Reformationsgeschichte. Gutersloh: Gerd Mohn, 1980.

⁴⁷ SICK, Hansjörg. Melanchthon als Ausleger des Alten Testaments. Tübingen: J. C. B. Mohr, 1959.

⁴⁸ MEIJERING, E. P. Melanchthon and Patristic Thought. Leiden: E. J. Brill, 1983.

⁴⁹ Philipp Melanchthon: ein Wegbereiter für die Ökumene. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1997. Tato práce také obsahuje prameny.

⁵⁰ NEUSER, Wilhelm H. Der Ansatz der Theologie Philipps Melanchthons. Lemgo: Kr. Moers, 1957. Dále SCHWARZENAU, Paul. Der Wandel im theologischen Ansatz bei Melanchthon von 1525 – 1535. Gütersloh: C. B. Verlag, 1956.

Výbornou možností pro studium obou reformátorů jsou paralelní životopisy nebo jejich komparace, budu jmenovat tři

autory: v první řadě je to již zmíněný Leo Stern⁵¹, dále Wilhelm Heinrich Neuser⁵², Martin Greschat⁵³ a na posledním místě mohu doporučit sborník *Luther und Melanchthon:*

*Referate und Berichte des 2. Internationalen Kongresses für Lutherforschung*⁵⁴.

Vzhledem k tomu, že v následující práci bude řeč o sněmu v Augsburgu a o Augšpurské konfesi, upozorním ještě na pojednání, která se tímto dokumentem zabývají. Vzhledem k tomu, že v českém jazyce podobně podrobná studie neexistuje, budu opět citovat materiály z německého prostředí. V první řadě je to *Die Confessio Augustana* Leifa Granea⁵⁵. Je to velmi kvalitně komentovaná edice, zabývá se i verzí Variata a obě verze srovnává. Dále jsou to například práce *Das Traditionsverständnis in der Confessio Augustana und in der Confutatio*⁵⁶, *Bekenntnis zum Frieden: eine Auslegung der Confessio Augustana*⁵⁷ nebo *Confessio Augustana: Bekenntnis des einen Glaubens: gemeinsame Untersuchung lutherischer und katholischer Theologen*⁵⁸.

---

⁵¹ STERN, Leo. Martin Luther und Philipp Melanchthon – Ihre ideologische Herkunft und geschichtliche Leistung. Halle-Wittenberg: Martin-Luther-Universität, 1952.

⁵² NEUSER, Wilhelm Heinrich. Luther und Melanchthon – Einheit im Gegensatz. München: C. H. Beck, 1961.

⁵³ GRESCHAT, Melanchthon neben Luther: Studien zur Gestalt der Rechtfertigungslehre zwischen 1528 und 1537. Witten, 1965.

⁵⁴ Luther und Melanchthon: Referate und Berichte des 2. Internationalen Kongresses für Lutherforschung Münster, 8.-13.8. 1960. VAJTA, Vilmos (ed.), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1961. Zde je mj. i článek Roberta von Stuppericha, který srovnává učení o ospravedlnění skrze víru v díle Luthera a Melanchthona.

⁵⁵ GRANE, Leif. Die Confessio Augustana. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006.

⁵⁶ DITTRICH, Bernhard. Das Traditionsverständnis in der Confessio Augustana und in der Confutatio. Leipzig: St. Benno, 1983. Confutatio bylo katolickou odpovědí na předložení Augustany na augsburském sněmu, tato práce tedy nabízí komparaci výpovědí obou protichůdných teologických táborů.

⁵⁷ LOHFF, Wenzel. Bekenntnis zum Frieden: eine Auslegung der Confessio Augustana. Hamburg: Lutherisches Verlagshaus, 1980.

⁵⁸ Confessio Augustana: Bekenntnis des einen Glaubens: gemeinsame Untersuchung lutherischer und katholischer Theologen. MEYER, Handing, ISERLOH, Erwin, SCHUTTE, Heinz (edd.) Paderborn: Bonifatius-Druckerei, 1980.

Podle mého názoru není nutné výrazněji se zastavovat u německy vydaných edic děl Luthera a Melanchthona, především proto, že je tu monstrózní edice *Corpus Reformatorum*. Ediční celek *Luther Werke: Kritische Gesamtausgabe* je v knihovně Evangelické teologické fakulty v třiasedmdesáti svazcích, vydávaných ve Weimaru od roku 1884, poslední svazek je z roku 2009. Následuje dvanáctisvazkový Lutherův překlad Bible (1906 – 1961), šest svazků *Tischreden* (1912 – 1921) a série dopisů (1930 – 1985).

Cyklus *Melanchthon Werke* je v osmadvaceti svazcích vycházejících v Lipsku od r. 1834 do r. 1860.

Tyto edice jsou souborem veškerého dochovaného díla obou autorů. Řada z těchto spisů byla pak v pozdějších letech reeditována, takže jsou v podobě, která je pro čtenáře po jazykové stránce přístupnější. Jsou poměrně snadno dohledatelné, zejména ve fondech již zmíněné knihovny Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy.

Ve své práci použiju především novější edice Lutherovy a Melanchthonovy korespondence, ale budu se opírat také o některé spisy, které nejsou přeloženy do češtiny a které považuji za důležité použít ve svém textu právě z toho důvodu, aby našly své uplatnění v česky psané práci. Jedná se zejména o *Tischreden*, Řeči od stolu, které jsou osobním pramenem z Lutherova domácího prostředí a odrážejí jeho osobní hodnocení některých názorů a událostí, a dále o jeho slavné teze. V případě Philippa Melanchthona použiji především poměrně nové edice *Melanchthon deutsch*, Band 1 a Band 2. Tyto materiály budu citovat v závěrečném seznamu použité literatury a pramenů.

1. kapitola – Lutherovy teze a jejich ohlas v jeho korespondenci

Skutečnost, že německá reformace začala v momentu, kdy augustiniánský mnich Martin Luther vyvěsil na vrata wittenberského kostela v poslední říjnový den roku 1517 svých devadesát pět tezí, se už neustálým opakováním změnila v klišé.⁵⁹

V následující kapitole objasním nejdůležitější pasáže tezí, jejich vyznění a kompozici a poté se zaměřím na dopisy, které Luther rozeslal krátce po jejich zveřejnění. V těchto listech autor vysvětluje své záměry, své teze rozšiřuje mezi své přátele i kritiky a vybízí k diskusi. Pomocí těchto dokumentů budeme sledovat reakci společnosti na jejich vyvěšení a Lutherovo vnímání kolotoče událostí, který se roztočil po vyvěšení tohoto prvního textu německé reformace.

V Tezích jde v podstatě o tři hlavní okruhy problémů: popření papežovy moci nad očištěm, námitky proti způsobu nakládání s penězi z odpustků a úvahy o tom, co je prospěšné pro hříšníky.

Zde ocituji alespoň Lutherův úvod k Tezím a několik nejdůležitějších článků.

V předmluvě ke svým tezím Luther píše: *„Z lásky a pravé píle odhalit pravdu bude pod předsednictvím ctihodného otce Martina Luthera, mistra svobodných umění a svaté teologie a též řádného učitele, ve Wittenbergu disputováno o následujících větách. Proto [Luther] prosí,*

---

⁵⁹ I to je ale od r. 1962 zpochybňováno badatelem Erwinem Iserlohem. Za pravdu mu dává O. H. Pesch v práci *Cesty k Lutherovi*, s. 23 a 219 - 220. Argumentují tím, že o přibití Tezí informoval pouze Melanchthon, který v té době nebyl přítomen, a že toto datum udal teprve r. 1546. Teze jsou dostupné v edicích *Die 95 Thesen des Theologen Dr. Martin Luther*. Hamburg: Korinth, 1983, *Die 95 Thesen Martin Luthers*. Berlin: Evangelische Verlaganstalt, 1967, a *Luthers Werke: Die 95 Thesen und die Resolutionen dazu...*. Berlin: Walter de Gruyter, 1966.

aby ti, kteří s námi nyní nemohou rozmlouvat přímo, tak učinili v nepřítomnosti pomocí spisu. Ve jménu našeho Pána Ježíše Krista. Amen.“⁶⁰

Dále uvedu několik tezí, které považuji za nejzajímavější, a to jak obsahem, tak především tónem, způsobem, jakým jsou psány. Například článek 6.: *„Papež sám nemůže odpouštět žádné viny, jak chce vysvětlovat a potvrzovat, které odpustil Bůh, anebo že to činí v těch případech, které si vyhradil; kdyby se tímto opovrhlo, tak by viny zůstaly zcela nezrušeny.“*⁶¹ Dále článek 15.: *„Tento strach a hrůza, když mlčím o jiných věcech, samy stačí, aby způsobily muka očistce, jak blízko je tento strach beznaději.“*⁶² Ráda bych na tuto větu upozornila z toho důvodu, že ji považuji za jeden ze zásadních spouštěcích momentů reformačního procesu a zároveň proto, že dobře vystihuje charakter osobní víry předreformačního Martina Luthera. Mnich má hrůzu z toho, že u zpovědi zapomene vyjmenovat každý svůj hřích, byť by třeba šlo o sebezanedbatelnější maličkost, a za to mu trestající, přísný Bůh odepře spásu. Toto trauma ho dovedlo k učení o milosti skrze víru – nejde tolik o rebelství a bouření, ale o hlubokou trýzeň a strach z odmítnutí božího milosrdenství.

Dále připomeňme článek 24.: *„Proto musí být největší část lidí podvedena překrásným příslibem vykoupených hříchů, přičemž nebude činěn žádný rozdíl.“*⁶³, nebo ironický článek 26.: *„Papež dělá velmi dobře, že ne z moci klíčů*

---

⁶⁰ „Aus Liebe und rechtem Fleiss, die Wahrheit an der Tag zu bringen, wird unter dem Vorsitz des Ehrwürdigen Vaters Martin Luther, der freien Künste und heiligen Theologie Magister und derselbigen ordentlichen Lehrers, zu Wittenberg über folgende Sätze disputiert werden. Darum bittet er, dass diejenigen so gegenwärtig sich mit uns davon nicht unterreden können, solches abwesend durch Schrift tun mögen. Im Namen unsers Herrn Jesu Christi. Amen.“ LUTHER, Martin. Die Thesen des Theologen Dr. Martin Luther. Hamburg: Helmut Korinth, s. 7.

⁶¹ „Der Papst kann keine Schuld vergeben als allein sofern, dass er erkläre und bestätige, was von Gott vergeben sei, oder aber, dass er es tue in den Fällen, die er sich vorbehalten hat; und wenn dies verachtet würde, so bliebe die Schuld ganz und gar unaufgehoben.“ Tamtéž, s. 8.

⁶² „Diese Furcht und Schrecken, dass ich andere Dinge schweige, genügt an sich selber, dass sie des Fegfeuers Pein anrichte, dieweil sie der Angst der Verzweiflung ganz nahe ist.“ Tamtéž, s. 9.

⁶³ „Darum muss der grösste Teil unter den Leuten betrogen werden durch die prächtige Verheissung von den bezahlten Strafe, wobei gar kein Unterschied gemacht wird.“ Tamtéž, s. 10.

(kterou nemá), ale skrze pomoc a přímluvy daruje duším odpuštění.“⁶⁴ Článek 28 je otevřeně útočný: „Je známo, že jakmile zazvoní groše v kasičce, přicházejí zisk a nenasytnost, nabývají a rostou; pomoc a přímluvy církve spočívají jen v Boží vůli a milosti.“⁶⁵ Důležitá je 49. teze: „Křesťané by měli být učeni, že papežovy odpustky jsou snad dobré, pokud na ně člověk nevsadí svou víru, proti tomu ale není nic škodlivějšího, než když skrze to člověk ztratí Boží dar.“⁶⁶ Ke konci tezí se Luther obrací proti samotnému účelu výběru peněz z odpustků, tedy ke stavbě chrámu svatého Petra: „Proč papež ve své nejsvětější lásce a kvůli největší nouzi duší nevysvobodí najednou všechny duše z očistce, když jich nesčetně mnoho vykupuje za bídné peníze pro chrám svatého Petra, který je přece tou nejbezvýznamnější příčinou?“⁶⁷ a dále: „Proč papež raději nestaví chrám svatého Petra za své vlastní peníze, než za peníze ubohých křesťanů, neboť jeho jmění je přece vyšší, než majetek nejbohatšího Crassa?“⁶⁸.

Luther si uvědomuje tón i dosah těchto svých útoků: v 90. tezi píše: „Tyto velmi jedovaté otázky laiků [papež, římská kurie] pouze silou tlumí a nechce rozluštit ohlášený

⁶⁴ „Der Papst tut sehr wohl daran, dass er nicht aus Gewalt des Schüssels (den er nicht hat), sondern durch Hilfe und fürbittweise den Seelen Vergebung schenkt.“ Tamtéž, s. 11.

⁶⁵ „Das est gewiss, sobald der Groschen im Kasten klingt, dass Gewinn und Geiz kommen, zunehmen und grösser werden; die Hilfe aber und Fürbitte der Kirche steht allein in Gottes Willen und Wohlgefallen.“ Tamtéž.

⁶⁶ „Man soll die Christen lehren, dass des Papstes Ablass gut sei, sofern man sein Vertrauen nicht darauf setzt, dagegen aber nichts Schädlicheres, als wenn man dadurch Gottesfrucht verliert.“ Tamtéž, s. 14.

⁶⁷ „Warum entledigt der Papst nicht alle Seelen zugleich aus dem Fegfeuer um der allerheiligsten Liebe willen und von wegen der höchsten Not der Seelen, welches doch die allerwichtigste Ursache ist, während er unzählig viel Seelen erlöst um des elenden Geldes willen für St. Petrus Münster, welches doch die geringfügigste Ursache ist?“ Tamtéž, s. 19. Teze 82. Nelze se ale domnívat, že Luther znal či pochopil celé pozadí obchodu s odpustky. Tajné úmluvy mezi papežem, biskupy a bankovními domy mu známy nebyly a pro Luthera je typické, že se proti obchodu s odpustky postavil teprve ve chvíli, kdy se Johann Tetzel dostal až k hranicím Saska a pro odpustky za ním jezdili Lutherovi farníci. BAINTON, Roland H. Martin Luther, s. 70-75. FRIEDEL, Egon. Kulturní dějiny novověku I.

⁶⁸ „Warum baut jetzt der Papst nicht lieber St. Peters Münster von seinem eigenen Gelde als von der armen Christen Gelde, weil doch sein Vermögen sich höher erstreckt, als des reichsten Crassus Güter?“ Die Thesen des Theologen Dr. Martin Luther, s. 19.

důvod a příčinu, to činí z církve a papeže nepřítele pro smích a křesťany dělá nešťastnými.“⁶⁹

Luther v předmluvě uvádí, že chce svými Tezemi pouze započít disputaci, totéž pak opakuje převážná část Lutherových biografií. Když si povšimneme právě tónu, důrazu, jakým Luther teze napsal, dojdeme k závěru, že takhle uctivé pozvání k diskusi nezní. Luther napsal své teze v hněvu, zcela rezolutně a velmi odvážně, bez bližšího vysvětlení, které sepsal až později.⁷⁰ Z textu je cítit spíš obžaloba než ochota disputovat.

Nyní přejdeme k dopisům, jimiž Luther začal své Teze šířit dál a vysvětlovat je. V den údajného vyvěšení Tezí Luther píše dopis arcibiskupovi Albrechtovi z Mohuče, kde se obsáhle zabývá tématem prodeje odpustků a očistce a své Teze příkládá. Píše velice uctivě, ale zároveň arcibiskupa důrazně nabádá, aby vzal jeho varování vážně a začal celou situaci urychleně řešit.⁷¹ Nutno doplnit, že v době, kdy Luther Teze psal, o politickém pozadí prodeje odpustků nic nevěděl.⁷²

K postavě Albrechta Braniborského, arcibiskupa z Mohuče, se ještě budeme na několika místech vracet. Je to bezesporu zajímavá osobnost, jíž se ale dosud historiografie příliš nevěnovala a která je i v Lutherových biografiích popsána pouze okrajově.⁷³ Albrecht byl téměř typickým

---

⁶⁹ „Diese sehr spitzigen Fragen der Laien bloss mit Gewalt dämpfen und nicht durch angezeigten Grund und Ursach auflösen wollen, heisst die Kirche und den Papst den Feinden zum Spott und die Christen unselig machen.“ Tamtéž, s. 20.

⁷⁰ BAINTON. Martin Luther, s. 75.

⁷¹ Tento dopis zde nebudu citovat, protože krom toho, že je v německé edici: 1918, s. 27-30, jsou jeho hlavní části přeloženy do slovenštiny u Baintona, s. 81-82.

⁷² MÜLLER, Helmut. Dějiny Německa. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 83.

⁷³ HENNES, Johannes Heinrich. Albrecht von Brandenburg: Erzbischof von Mainz und von Magdeburg. Mainz: Franz Kirchheim, 1858. Der Kardinal Albrecht von Brandenburg: Rannaisancefürst und Mäzen. Band I., II. Regensburg: Schnell und Steiner, 2006.

prelátem své doby, arcibiskupský úřad zastával současně v Mohuči a v Magdeburku a zároveň byl administrátorem halberstadtského biskupství⁷⁴, býval obklopen konkubínami a okruhem svých umělců, protože byl významným mecenášem umění. Značná část z výnosu odpustků byla určena na splácení jeho osobních dluhů, na to, aby mohl kurii zaplatit za své hromadění úřadů, on byl tím, kdo pověřil Johanna Tetzela vedením kontroverzní odpustkové kampaně. Přesto, jak se ukáže později, nebyl vždy stoprocentním bojovníkem proti Lutherově reformaci. V této době, kdy se celý spor teprve rozehrával, arcibiskup vůbec nepředpokládal, že by mohl mít tak velký dosah a celou věc zlehčoval. Ve svých Tischreden Luther Albrechta cituje: „*Když se mé první názory na odpustky dostaly k papeži, údajně řekl: „Napsal to jeden opilý Němec, až vystřízliví, bude smýšlet jinak.“*“⁷⁵

Luther Albrechta ironizuje, krátce před svou smrtí utrousil na jeho adresu během hovorů u stolu následující anekdotu: „*Biskup Albrecht z Mohuče si jednou četl v Bibli; v tom k němu přišel jeden z jeho rádců a řekl: „Nejmilostivější kurfiřte a pane, co dělá Vaše Kurfiřtská Milost s tou knihou?“ Na to odpověděl: „Nevím, co je to za knihu, neboť všechno, co v ní je, je proti nám.“*“⁷⁶

Podruhé se Teze objevují v dopisu Johannu Langovi ze dne 11. listopadu. Píše: „*Zde Vám posílám nové Paradoxy. Možná rozzlobí Vás i Vaše teology a řeknete, že jsem to učinil bezmyšlenkovitě a hrdě vyvodil svůj soud a odvrhl mínění jiných. Na to odpovídám tímto dopisem a Vašimi ústy: Dokazují jen jejich zralou zdrženlivost a obezřetnou vážnost*

---

⁷⁴ MÜLLER, Helmut. Dějiny Německa. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 83.

⁷⁵ „*Da meine ersten Positiones vom Ablass vor den Papst kommen waren, soll er gesagt haben: „Ein voller, trunkener Deutscher hätte sie geschrieben; wenn er nun wieder nüchtern würde, so würde er anders gesinnet werden.“*“ Luther, Martin. Tischreden. Hrsg von Walther Rehm. München: Kaiser Verlag, 1934. S. 41.

⁷⁶ Bischof Albrecht von Mainz einmal in der Bibel gelesen hätte; nun kommt einer seiner Räte ungefährlich dazu, und spricht: „*Gnädigster Kurfürst und Herr, was machet Euer kurfürstliche Gnade mit diesem Buch?“ Da hat er geantwortet: „Ich weiss nicht, was es für ein Buch ist, denn alles, was nur darinnen ist, das ist wider uns.“*“ Tamtéž, s. 58.

v jejich činech, v tom bych našel právě tak velké zalíbení, jakou oni nacházejí nelibost v mé lehkovážnosti a ukvapené nerozvážnosti. Vidím, že jsou až příliš snadno odhodláni potrestat mě za tuto neřest. (...) Moje velká prosba k Vám a k erfurtským teologům je, abyste pro jednu zapomněli na nedostatky autora a vynesli soud výlučně nad mými spisy a výroky, především, abyste v nich označili obsažené chyby.“⁷⁷

Zajímavější je dopis, který Luther napsal 13. února 1518 braniborskému biskupovi Hieronymu Scultetovi: „Když se nedávno v našem kraji rozšířilo nové a neslýchané učení o papežských odpustcích a rozrušilo mnoho učenců i laiků, byl jsem mnohými, známými i neznámými, písemně i ústně tázán, co si o těchto překvapivých, abych nemluvil neslušně, výrocih, myslím. (...) Co jsem mohl dělat? Vyslovit něco závazného bylo nad mé síly a pocítil jsem strach odporovat obchodníkům s odpustky. Ale oni dokazovali své učení tak neústupně, z nejzřejmějších důvodů tak falešně a prázdně, že mě k tomu, bez nadsázky, nakonec přiměli. Když jsem obojí zvážil, považuji za nejlepší východisko s ničím nesouhlasit a ničemu neodporovat, ale o takto důležitém stanovisku disputovat, dokud svatá církev nestanoví, čemu věřit. Proto jsem předložil své Teze a pozval veřejně každého k disputaci a všechny učence obzvláště požádal, aby alespoň písemně oznámili svůj názor. Neboť se mi zdálo, jako by ani Bible a církevní učitelé, ani samy kánony až na jednotlivé autory, kteří se tak vyjadřují bez dokladů v Písmu, a až na několik scholastiků, kteří rovněž bez důkazů zastávají stejné mínění,

---

⁷⁷ „Hier schicke ich Euch abermals neue Paradoxen. Vielleicht ärgern sich Eure Theologen auch an diesen und sagen, wie es alle ohne Unterschied von mir tun, dass ich unbedacht und stolz mit meinem Urteil herausfahre und die Meinungen anderer verwerfe. Darauf antworte ich ihnen durch diesen Brief und Eurem Mund: Bewiesen nur auch sie ihre gereifte Zurückhaltung und ihren vorsichtigen Ernst in ihrem Tun, so fände ich daran ebenso grossen Gefallen, als sie Missfallen an meiner Leichtfertigkeit und vorschnellen Unbedachtsamkeit finden. Sehe ich sie doch leicht bereit, an mir dieses Laster zu strafen. (...) Meine grosse Bitte an Euch und die Erfurter Theologen ist darum, die Mängel des Verfassers einmal zu vergessen, lediglich über meine Schriften und Sätze Euer Urteil zu fällen und vor allem die etwa darin enthaltenen Irrtümer zu bezeichnen.“ Luthers Briefe, 1918, s. 31-32. Johannes Lang byl humanista, teolog, kněz a profesor řečtiny, podílel se ve spojení s Lutherem na pozdější reformě univerzit i církve, působil převážně v Erfurtu.

hovořily proti mým sentencím. (...) Jak dalece musí být zavržena Boží bázeň a úcta k Bohu lidmi, kteří nestrpí žádnou disputaci o moci církve a papeže a kteří v těchto otázkách setrvávají jen z němé oddanosti a vděčnosti! I dětské žvatlání zde nachází výraz pohoršení. Proč se nehalíte do vděčného mlčení a proč nepřerušíte své hloupé disputace, když se kšeftuje s mocí, moudrostí a milostí toho, kdo propůjčil církvi tuto svou moc? (...) Potom jsem si všiml, že mé věty v širších kruzích působí více, než jsem si přál, a všude jsou přijímány jako věrouka, a ne jako Teze. Tak jsem byl proti svému přání a proti svému očekávání nucen se svou dětinskou nezkušeností vystoupit před veřejnost. Musel jsem své Teze doplnit vysvětlením a výkladem. (...) Tímto prohlašuji, že jsem chtěl disputovat, nikoli normovat. Ano: disputovat, nikoli normovat; a disputovat pln strachu, ale ne z bul a hrozeb od lidí, kteří sami vyžadují, aby se věřilo jejich výmyslům, jako by oni sami byli Evangeliiem. Ne, právě jejich nestydatost a neznalost mě dohnaly k tomu, že mi již nenaženou strach.“⁷⁸

---

⁷⁸ „Als jüngst in unserer Gegend neue und unerhörte Lehren vom päpstlichen Ablass laut wurden und viele Gelehrte und Laien allenthalben in Verwunderung und Aufregung gerieten, da wurde ich von vielen, Bekannten und Unbekannten, schriftlich und mündlich befragt, was ich von diesen überraschenden, um nicht zu sagen ungebührlichen Äusserungen hielte. (...) Was konnte ich tun? Etwas Bindendes zu äussern, lag ausser meiner Gewalt, und ich empfand Scheu, den Ablasshändlern entgegenzutreten. (...) Doch die andern erwiesen deren Lehre so beharrlich mit den klarsten Gründen als falsch und hohl, das sie mich, das ist ungelogen, endlich völlig einschlossen und festlegten. Um also beiden Teilen zu genügen, hielt ich es für den besten Ausweg, keinem zuzustimmen und keinem zu widersprechen, sondern über einen so wichtigen Gegenstand zu disputieren, bis die heilige Kirche festsetze, was zu glauben wäre. So liess ich denn meine Thesen ausgehen, lud jedermann öffentlich zur Disputation ein und richtete dem Herkommen gemäss an alle Gelehrten die besondere Bitte, wenigstens brieflich ihre Ansicht kundzutun. Denn es schien mir, als ob weder die Bibel und die Kirchenlehrer, noch auch die Kanones selbst bis auf einzelne Verfasser, die sich dazu ohne Schriftbeleg äusserten, und bis auf ein paar Scholastiker, die gleichfalls ohne Beweis die gleiche Meinung verfochten, gegen meine Sätze sprächen. (...) Wie tief verworfen muss Gottesfurcht und Gottesdienst von Menschen sein, die keine Disputation über die Macht von Kirche und Papst dulden und die in diesen Fragen bloss stumme Treue und Dankbarkeit gelten lassen wollen! Schon das Stammeln des Kindes findet hier Ausdrücke der Entrüstung. Warum hüllen sie sich nicht in dankbares Schweigen und warum stellen sie sich ihre albernen Disputationen ein, wenn es sich um Macht und Weisheit und Güte dessen handelt, der der Kirche erst jene ihre Macht verliehen hat? (...) Dann bemerkte ich, dass meine Sätze in weitere Kreise drangen, als ich gewollt hatte, und allenthalben nicht als Thesen, sondern als Glaubenslehren aufgenommen wurden. So wurde ich denn gegen meine Erwartung und meinene Wunsch genötigt, mit meiner kindischen Unerfahrenheit an die Öffentlichkeit zu treten. Ich musste den Thesen Erklärungen und Auslegungen folgen lassen (...) So erkläre ich denn hierdurch zu meiner Sicherheit, dass ich disputieren, nich normieren wollte. Ja: disputieren und nicht normieren; und disputieren voller Furcht, aber nicht vor den Bullen und Drohungen von Menschen, die selbst ohne Furcht für ihre Hirngespinnste Glauben fordern, als wären sie ein

Zdá se, jakoby Luther dosah svých Tezí pochopil až po jejich vyvěšení. Snaží se jejich vyznění zmírnit, snad i trochu omluvit, ale na obsahu nehodlá nic měnit, zlost, s níž Teze sepsal, nevyprchává a problém neztrácí na naléhavosti.

V podobném duchu, snad ještě explicitněji, je psán dopis Christophu Scheurlovi⁷⁹ z 5. března 1518: „*Divíte se, proč jsem Vám neposlal své Teze. Na to poslouží odpověď, že se nerozšířily ani z mého úmyslu, ani z mého přání. Chtěl jsem o nich jen disputovat s několika učiteli našeho města a jeho sousedství, aby se podle rozhodnutí více mužů buď spálily nebo zveřejnily. Nyní jsou ale proti mému očekávání znovu a znovu tištěny a překládány, takže svého skutku lituji. Ne že bych chtěl lidem upírat pravdu, naopak nic si nepřeji tak vroucně, než ji šířit; ale mé Teze nejsou správným prostředkem, jak vyučovat lid. Neboť některé body jsou mně samému ještě nejasné, a některé bych formuloval zcela jinak nebo je vypustil, kdybych předpokládal takové rozšíření.*“⁸⁰

Následující dopis je jiný než ty, které zde dosud byly citovány. Luther ho psal příteli, jemuž nebylo nutné vysvětlovat své záměry, ale kterému chce podat osobní, neformální zprávu o aktuálním dění ve Wittenbergu. Luther ho poslal Johannu Langovi 21. března: „*Obchodníci s odpustky proti mně mocně hřímají z kazatelny a sotva naleznou dost urážek, kterými by mě častovali. Kromě toho hrozí a tvrdí lidu, že budu do čtrnácti dnů, nebo, jak říká*

Evangelium. Nein, eben ihre Frechheit und ihr Unwissen hat mir gezwungen, meiner Furcht nicht nachzugeben.“ Tamtéž, s. 34 – 36.

⁷⁹ Christoph Scheurl (1481 – 1542). Norimberský právník a humanista. Později se s ním setkáme jako se zprostředkovatelem při přípravě lipské disputace.

⁸⁰ „*Es nimmt Euch Wunder, warum ich meine Thesen nicht an Euch geschickt hatte. Darauf diene zur Antwort, dass ihre Verbreitung weder in meiner Absicht noch auch nur in meinem Wunsche lag. Ich dachte nur mit einigen Gelehrten unserer Stadt und deren Nachbarschaft über sie zu disputieren, um sie darauf nach dem Urteil vieler Männer entweder zu vernichten oder zu veröffentlichen. Jetzt aber werden sie gegen und über mein Erwarten wieder und wieder gedruckt und übersetzt, so dass mich mein Werk reut. Nicht als ob ich die Wahrheit dem Volke vorzuenthalten geneigt wäre; vielmehr wünschte ich nichts so sehnlich, als sie auszubreiten; aber meine Thesen sind nicht das rechte Mittel, das Volk zu unterrichten. Denn einige Punkte sind mir selber doch zweifelhaft, und manche würde ich ganz anders und genauer gefasst oder weggelassen haben, wenn ich diese Verbreitung vorazgesehen hätte.*“ Luthers Briefe, 1909, s. 37.

jiný, do měsíce upálen. Proti mým Tezím zveřejnili Antiteze (...) Slyšeli [wittenberští studenti], že přišel jeden muž z Halle od Tetzela, autora Antitezí. Ihned ho vyhledali a vystrašili ho, že se odvážil přivést do Wittenbergu nějaké harampádí [tím jsou myšleny výtisky Antitezí]; někteří od něho exempláře odkoupili, jiní je jednoduše odnesli; potom vydali veřejnou výzvu „kdo se chce zúčastnit spálení a pohřbu Tetzelových Tezí, ať přijde ve dvě hodiny na trh“ a sami spálili téměř celý zbytek z asi osmi set exemplářů, bez vědomí kurfiřta, rady, rektora a vůbec všech. Já a my všichni zavrhuje při Bohu těžké bezpráví, které tomu muži naše mládež způsobil. Jsem bez viny, ale bojím se, že mi to všechno bude připsáno.“⁸¹

Ponechme stranou, zda Martin Luther nemohl svou autoritou podobným výtržnostem zabránit, kdyby mu byly tak dalece proti mysli, jak zde tvrdí, zvláště když víme, že on sám při podobné akci později spálí papežskou bulu *Exsurge domine*. Tento dopis je zajímavý ještě z jednoho důvodu: Luther zde poprvé dává se značným sebevědomím na vědomí, že jeho bezpečnost garantuje saský kurfiřt. „*Náš kníže, který je našemu nově a pevně odůvodněnému studiu teologie velmi nakloněn, vzal mě a Karlstadta pod svou účinnou ochranu a v žádném případě mě nechce nechat vláčet do Říma. To vědí protivníci ke své zlobě dosti dobře.*“⁸² Zde tkví jedna

---

⁸¹ „Die Ablasskrämer donnern mächtig gegen mich von der Kanzel und finden kaum genug Schimpfnamen, mich damit zu belegen. Ausserdem drohen sie und behaupten dem Volk gegenüber, ich würde innerhalb von vierzehn Tagen oder, wie ein enderer sagt, innerhalb eines Monats verbrannt werden. Gegen meine Thesen veröffentlichen sie Gegenthesen (...) Sie hörten, dass ein Mann aus Halle von Tetzela, dem Verfasser der Gegenthesen, eingetroffen war. Sofort suchten sie ihn auf und machten ihm angst und bange, dass er solches Zeug nach Wittenberg zu bringen wagte; manche kauften ihm Exemplare ab, andere nahmen ihm einfach welche weg; dann liessen sie die öffentliche Aufforderung ergehen, „wer der Verbrennung und Bestattung der Tetzelschen Thesen beiwohnen wolle, möge sich um zwei Uhr auf dem Markte einfinden“ und daselbst verbrannten sie fast den gesamten Rest von etwa achthundert Exemplaren, ohne Vorwissen des Kurfürsten, des Rats, des Rektors und überhaupt von uns allen. Ich, und wir alle, missbilligen bei Gott das schwere Unrecht, das unsere Jugend dem Manne zugefügt hat. Ich bin ohne Schuld, fürchte aber, man wird mir alles zuschreiben.“ Martin Luthers Briefe 1909, s. 40-42.

⁸² „Unser Fürst, der unserm neu und fest gegründeten Studium der Theologie sehr geneigt ist, nimmt ungebeten mich und Karlstadt tatkräftig in seinem Schutz und will mich auf keine Weise nach Rom schleppen lassen. Das wissen die Gegner zu ihrem Ärger gar wohl.“ Tamtěž. Doplňme, že Friedrich Moudrý zůstal po

z podstat úspěchu luterské reformace: Luther si dokázal zajistit oporu na vyšších místech a byl si této jistoty jasně vědom.

Posledním dopisem, v němž se objevuje téma Tezí a z něhož zde budu citovat, je datován 19. května 1518 a adresován Johannu Eckovi. Luther píše: *„Dostala se mi do rukou kniha s titulem „Obelisky“ (obelisky jsou špičatá znaménka, jimiž se v textu označují vybrané pasáže, v tomto případě ty podezřelé, konfliktní) , ve které jste se pokusili odbýt mé Teze o odpustcích. To je tedy důkaz věrného přátelství, které mi bylo z Vaší strany nabídnuto, důkaz křesťanské lásky, kterou své bratry raději napomínáme, než obviňujeme. (...) Žasnu, s jakou nestydatostí jste soudili o mých Větách, aniž jste jim porozuměli nebo aniž jste je vůbec četli. (...) Nebudu se s Vámi pokoušet o žádné dlouhé jednání, na které jste proti mně plni odvahy. Jen toto: posílám Vám knihu „Asterisken“ (hvězdičky), kterou jsem napsal proti Vaším „Obeliskům“. (...) Ale pro Vaši čest nejsem blízky tomu, abych vystoupil a oplácel stejnou mincí, nedal jsem je tisknout, ale dodávám Vám je v rukopisu. Dávám je jen příteli, od něhož jsem dostal Vaše „Obelisky“, abyste také z jeho rukou dostali mé „Asterisky“. (...) Rozhodnutí je tedy ve Vašich rukou. (...) Uvidíte, čeho proti mně dosáhnete, když upřednostníte usmíření sporu a lásku před slepou záští. Bůh dal Vám i mně zdravý rozum a nechává nás oba dobře vycházet. Vidíte, že jsem zraněn a odzbrojen, ne proto, že se obávám Vás, ale proto, že se obávám Boha. Jinak ale nebudu ničím vinen, když budu donucen se otevřeně bránit.“⁸³*

---

celý život katolíkem, k luterství konvertoval teprve jeho bratr a nástupce Jan. Luthers Briefe, Band 2, s. 21 – 22.

⁸³ „In meine Hände ist ein buch mit dem Titel „Obelischen“ gelangt, in dem Ihr versucht habt, meine Thesen vom Ablass abzutun. Das ist also der Beweis für die treue Freundschaft, die Ihr von Eurer Seite mir angeboten habt, der Beweis der christlichen Liebe, mit der wir unsre Brüder lieber ermahnen sollen als beschuldigen. (...) Ich bin erstaunt, wie Ihr die Unverschämtheit haben könnt, über meine Sätze zu richten, ohne sie verstanden oder überhaupt bloss gelesen zu haben. (...) Doch ich will keine langen Verhandlungen

Ráda bych v tomto listu upozornila na Lutherův přístup k celému sporu, který pak můžeme sledovat v následujícím výboru z korespondence. V tuto chvíli, tedy na jaře 1518, je Martin Luther sice rozhodnut ze svých stanovisek neustupovat a k možnosti církevní reformy je skeptický, ale stále doufá, že bude možné vyřešit vzniklý konflikt smírně. Hájí se souhlasem svých kolegů z univerzity a především osobností saského kurfiřta, čímž dává najevo, že jeho postavení není tak slabé, ale přesto žádá klid a umírněné řešení celé věci. Přestože v některých větách nedokáže potlačit vztek, píše v tomto i v předchozích dopisech v zásadě velmi zdvořile, používá uctivá a přátelská oslovení. O své osobě hovoří místy spíše omluvně. Celý spor se snaží udržet pokud možno v mezích interní církevní záležitosti, jeho cílem není veřejný diskurs. Luther v tuto chvíli vůbec neusiluje o gradaci této rozepře a zatím ji neobohacuje o nová témata, drží se jen otázky odpustků. V následující korespondenci budeme sledovat změny těchto Lutherových postojů.

Tímto dopisem problém Lutherových Tezí v jeho korespondenci opustíme. Posuneme se dále a budeme tohoto vzbouřence sledovat na sněmu v Augsburgu.

---

mit Euch versuchen, der Ihr ja doch voller Mut gegen mich seid. Nur dies: ich sende Euch ein Buch „Asterisken“, das ich gegen Eure „Obelisken“ verfasst habe. (...) Um aber Eurer Ehre nicht zu nahe zu treten und Euch nicht Gleiches mit Gleichem zu vergelten, habe ich es nicht drucken lassen, sondern ich übermittle es Euch handschriftlich. Es geht nur an den Freund, durch den ich Eure „Obelisken“ erhalten habe, auf dass Ihr durch eben dieselbe Hand und wiederum meine „Asterisken“ erhaltet. (...) In Euren Händen liegt also die Entscheidung. Was Ihr gegen mich erreicht, werdet Ihr sehen, wenn Ihr dem Frieden den Streit und die Liebe den blinden Hass vorzieht. Gott gebe Euch wie mir guten Verstand und lasse es uns beiden wohl ergehen. Ihr seht, ich bin verletzt und lege doch die Waffen nieder, nicht weil ich Euch, sondern weil ich Gott fürchte. Im übrigen aber wird mich keine Schuld treffen, wenn ich gezwungen werde, mich öffentlich zu verteidigen.“ Luthers Briefe, 1909, s. 55-57.

2. kapitola – Augsburský sněm

Na počátku této kapitoly je nutné nejprve shrnout dění od vydání odpustkových Tezí a upozornit na reakci protistrany. Ohlas Tezí byl okamžitý, ale obranná reakce katolické strany přišla s jistým zpožděním. Mohučský arcibiskup obvinil v Římě Luthera jako podezřelého z kacířství teprve po dvou měsících, předvolání k výslechu pro notorické kacířství u kardinála a paežského legáta Tomassa de Vio zvaného Gaetano se k Lutherovi dostalo teprve v srpnu následujícího roku.⁸⁴

Než přistoupíme k samé korespondenci popisující a reflektující Lutherovo první slyšení na sněmu v Augsburgu, zastavím se krátce u literatury. Patrně nejpodrobnější dostupnou prací je dvojsvazková komentovaná edice Charlese Moreroda, přímo osobností kardinála Cajetana se zabývá Jared Wicks a rozbor disputace provedl Otto Herrman Pesch, který odkazuje k mnoha dalším materiálům a nabízí i širokou komparaci badatelských přístupů.⁸⁵

Ještě z Wittenbergu píše Luther Spalatinovi 8. srpna 1518: „*Drahý příteli Spalatine! Já i důstojenství celé univerzity nyní velice potřebujeme Vaši pomoc. Jedná se o to, přimět našeho kurfiřta a doktora Pfeffingera, aby kurfiřt a Jeho Císařské Veličenstvo dosáhli zamítnutí nebo převedení mé věci od papeže na německého soudce, jak jsem knížeti napsal. (...) Napsal jsem také prosbu panu Pfeffingerovi ve zvláštním dopisu, aby mi skrze ochotu svou a svých přátel vymohl tuto milost u kurfiřta a Jeho*

---

⁸⁴ MOLNÁR, Amedeo. Na rozhraní věků. Cesty reformace. Praha: Vyšehrad, 1985, s. 148.

⁸⁵ MOREROD, Charles. Cajetan et Luther en 1518: édition, traduction et commentaire des opuscules d'Augsbourg de Cajetan. Tome 1, 2. Fribourg: Universitaires Fribourg, 1994.

WICKS, Jared. Cajetan und die Anfänge der Reformation. Münster: Aschendorff, 1983.

PESCH, O. H., Cesty k Lutherovi, s. 74 – 79.

Císařského Veličenstva. Ale je nutno spěchat, neboť mi nechali jen krátký čas na rozmyšlenou, jak jste vyrozuměli z citací z přiložené ohyzdnosti.“⁸⁶

Následující dopis napsal Luther už z Augsburgu. Je datován 10. října 1518. „Nyní jsme tu už tři dny, aniž bychom se setkali se ctihodným panem legátem. Přece jsem mu po doktoru Wenzeslavu Linkovi a jednom dalším příteli vzkázal, že už jsem zde. Mezitím mi moji věrní přátelé vymáhají otevřenou jistotu, co se týče ochranné stráže u císařské a městské rady. Kvůli kurfiřtovi se všichni ukazují ochotní a svolní. (...) Ale dnes k němu [kardinálu legátovi] každopádně půjdu žádat o první rozhovor. Nemohu předpokládat úspěch. Někomu se zdá, že je nepřítomnost kardinála von Gurka pro mě prospěšná. (...) Zdá se mi, že se legát buďto bojí, nebo připravuje hanebný útok. Včera mě vyslanec z Montferratu požádal, abych se neukazoval před legátem dříve, než mě přijme k rozhovoru. Podle všeobecného mínění mě vyhledal, protože ho k tomu navedl kardinál, a chtěl mě mnoha slovy a, jak předstíral, nejlepšími rozumnými důvody takřka přimět, že bych měl legátovi naprosto ustoupit, vrátit se do církve a odvolat své chybné učení. Upozornil mě také na případ opata Joachima z Fiore, který právě tímto postupem unikl odsouzení z kacířství za své otevřeně chybné učení. (...) Odvětil jsem: “Když mi bude prokázáno, že jsem v něčem učil jinak, než by odpovídalo učení svaté církve, ihned se stanu svým vlastním soudcem a odvolám.” (...) Poté se vypjal až k neuvěřitelnému tvrzení, které se odvážil otevřeně vyslovit: falešná věrouka

---

⁸⁶ „Lieber Freund Spalatin! Eure hilfe ist jetzt mir und der Ehre der ganzen Universität höchlich vonnöten. Es handelt sich darum, bei unserm Kurfürsten und Doktor Pfeffinger darauf zu dringen, dass Kurfürst und Kaiserliche Majestät für mich vom Papste die Rückweisung oder Überweisung meiner Sache an deutsche Richter erlangen, wie ich es dem Fürsten geschrieben habe. Ich hätte auch dem Herrn Pfeffinger in einem besondern Brief die Bitte vorgetragen, durch seine und der Freunde Gefälligkeit mir diese Gnade beim Kurfürsten und der Kaiserlichen Majestät auszuwirken. Aber Eile tut not, denn man hat mir nur eine kurze Bedenkzeit gelassen, wie Ihr aus dem beigelegten Ungeheuer von Zitation erseht.“ Luther Briefe 1983, s. 48. Georg Spalatin byl dvorním kaplanem, tajemníkem a rádcem saského kurfiřta, nar. 1484, zemřel 1545. Z literatury k jeho osobě: Höss, Irmgard. Georg Spalatin, 1484 – 1545: Ein Leben in der Zeit des Humanismus und der Reformation. Weimar: Böhlau, 1989, 2., durchgesehene und erweiterte Auflage.

smí být kázána, pokud – to řekl doslova – přináší zisk a plní pokladnice; dále: o moci papeže se nesmí disputovat, nýbrž náleží jí tak vysoké postavení, že pouhý pokyn stačí, aby bylo zrušeno vše, včetně článků víry, zvláště v mém případě. (...) Jsem rozhodnut odvolat se k budoucímu koncilu, pokud proti mně legát nebude postupovat vědecky, ale mocensky. Víme, že papež poslal našemu ctěnému knížeti Zlatou růží, která v Římě skýtá velkým pánům velké naděje, že si mnoha laskavostmi zajistí každou jeho službu.“⁸⁷

Série dopisů, které Luther poslal svým přátelům a také svým odpůrcům ze sněmu v Augsburgu, má obrovskou cenu. Luther nijak nešetří informacemi, zevrubně popisuje adresátům rozhovory, které vedl se svými protivníky. Přestože nelze brát vše, co Luther píše, doslova a Lutherovo vnímání je velmi subjektivní, přínos korespondence z této doby je nepopíratelný.

Několik podstatných aspektů zdůrazním: zaprvé je to skutečnost, že Luther se cítil zaskočen svou pozicí.

---

⁸⁷ „Nun sind wir drei Tage hier, ohne dass ich den verehrungswürdigen Herrn Legaten zu Gesicht bekommen hätte. Doch habe ich ihm gleich am ersten Tage durch Doktor Wenzeslaus Link und einen zweiten Freund meine Anwesenheit melden lassen. Inzwischen wollen mir treue Freunde öffentliche Sicherheit, bezüglich sicheres Geleit bei den kaiserlichen Räten und dem Stadtrat auswirken. Alle zeigen sich mir um des Kurfürsten willen willfährig und dienstbereit. (...) Heute aber werde ich auf jeden Fall zu ihm gehen und um die erste Unterredung nachsuchen. Den Erfolg kann ich nicht voraussehen. Manchen scheint jetzt die Abwesenheit des Kardinals von Gurk für mich günstig. (...) Der Legat scheint mich zu fürchten oder aber einen schändlichen Anschlag vorzubereiten. Gestern liess mich der montisferratische Gesandte ersuchen, nicht vor dem Legaten zu erscheinen, bevor er mit mir Rücksprache genommen hätte. Er suchte mich denn auch auf, nach der allgemeinen Ansicht auf Anstiften und im Sinne des Kardinals, und wollte mich mit vielen Worten und, wie er vorgab, den besten Vernunftgründen, geradezu bewegen, ich sollte dem Legaten schlechterdings nachgeben, zur Kirche zurückkehren und meine Irrlehren widerrufen. Er wies mich auf das Beispiel des Abt Joachim von Floris hin, welcher durch eben diesen Schritt trotz seiner offenbaren Irrlehren doch der Verurteilung wegen Ketzerei entgangen sei. (...) Ich habe ihm erwidert: „Wenn man mir nachweisen kann, dass ich in irgend einem Stücke anders gelehrt habe, als es der Lehre der heiligen Kirche entspricht, werde ich alsbald mein eigener Richter sein und widerrufen.“ Dann verstieg er sich bis zu den unglaublichen Behauptung, die er öffentlich zu äussern wagte: es dürften falsche Lehrsätze gepredigt werden, wenn sie nur – so sagte er wörtlich – Gewinn brächten und die Kasse füllten; ferner: über die Gewalt des Papstes dürfe nicht disputiert werden, sondern ihr gebühre eine so hohe Stellung, dass sein blosser Wink genüge, alles aufzuheben, auch Glaubenssätze, zumal in meinem Falle. (...) Denn das steht mir fest, dass ich an ein künftiges Konzil appellieren werde, falls der Legat nicht mit Wissenschaft, sondern mit Gewalt gegen mich vorgehen will. Wir wissen, dass der Papst unserm durchlauchtigsten Fürsten die goldne Rose zugesandt hat, die man in Rom grossen Herren mit grossen Erwartungen darreicht, und dass man ihm mit viel Wohlwollen jeden Dienst zugesichert hat.“ Luther Briefe 1983, s. 49-52. Zlatá růže měla být odměnou saskému kurfiřtovi za to, že vydá Martina Luthera do rukou církevnímu soudu.

Vystupuje zde jako muž obviněný z kacířství a ze všech stran tlačeny k odvolání, přestože sem přijel s očekáváním disputací, vědeckých rozhovorů a přezkoumávání jeho učení. Je s ním jednáno z pozice síly a o diskuse s ním nikdo nestojí. Luther je touto hrubostí zcela konsternován.

Zadruhé: teprve zde dozrává jeho rozhodnutí nijak neustupovat církevnímu nátlaku, odvrací se od možnosti uzavřít kompromis s oficiální církví, je výrazněji konfrontován s dalšími a dalšími zlořády uvnitř církve a je jimi šokován (jak ještě uvidíme v následujících úryvcích).

A zatřetí: v Lutherových úvahách stále sílí motiv protestu proti světské moci církve a nadřazenosti církevních hodnostářů nad původním církevním učení. Dosud Luther brojí pouze proti odpustkům, od augsburského sněmu už ale tvrdě kritizuje celou církevní hierarchii. Jednání tedy nejen neusmířilo vzniklou roztržku, ale naopak ji ještě rozšířilo o celý okruh nových sporných otázek.

A dále začtvrté: Luther je zaskočen nekulturností a nedostatečným vzděláním církve.

Den po předchozím dopisu píše Luther Philippu Melanchthonovi. Jedná se o výrazně osobnější, téměř intimní dopis blízkému příteli a univerzitnímu kolegovi, v jistém smyslu také svému chráněnci: „*Chovejte se nadále jako muž a učte mládež pravdě; jdu se dát obětovat pro Vás i pro ně, pokud to Bůh žádá. Raději přijdu o život a, co pro mě bude nejhorší, oželím navždy milý kontakt s Vámi, než abych odvolal to, co jsem pravdivě učil. (...) Vinou mých neznalých protivníků, nejsilnějších nepřátel vědy a vzdělanosti, upadla Itálie do hluboké egyptské temnoty.*“⁸⁸

---

⁸⁸ „*Bewährt Euch weiterhin als ein Mann und lehrt der Jugend die Wahrheit; ich gehe hin, für Euch und sie mich opfern zu lassen, wenn es Gott so gefällt. Ich will lieber zugrunde gehen und was mir am alleschwersten wird, auch Euren lieben Umgang auf immer entbehren, als dass ich widerrufe, was ich recht*

Vraťme se zpět k informativnějším dopisům adresovaným Georgu Spalatinovi. „Už čtyři dny jedná pan legát se mnou, nebo lépe řečeno proti mně; krásnými slovy sice slíbil nejvznešenějšímu knížeti, že vše vykoná otcovsky a milostivě, ve skutečnosti ale používá nejčistší neovládané násilí. Nechce mě nechat odpovědět při veřejné disputaci a také se mnou nechce disputovat mezi čtyřma očima. Pořád jen opakuje jednu žádost: „Odvolej, vyznej, že ses mýlil, tak to chce papež a ne jinak, ať chceš nebo nechceš“ a tak dále.(...) „Tady, tady“, křičel, „vidíš, že papež stanovil, že zásluhy Kristovy jsou pokladem odpustků; věříš tomu, nebo ne?“ Nestrpěl žádná vysvětlení nebo odpovědi, nýbrž na mě jen hlasitě křičel.(...) Snad desetkrát jsem začal hovořit; vždycky mě překřičel. Nakonec jsem také přijal jeho tón a zvolal: „Když mi ukážete, že některá Extravaganta⁸⁹ říká, že Kristovy zásluhy jsou pokladem odpustků, odvolám, jak si přejete.“ Pak se zcela neslušně nahlas rozesmál, prudce sáhl po té knize a spěšně četl, než došel k místu, kde se píše, že Kristus získal tento poklad pro církev a tak dále. Nyní jsem vykřikl: „Velectěný otče, uvaž přece slovo „získat“. Když Kristus svým skutkem získal poklad, tak tyto zásluhy nejsou pokladem, nýbrž, co zásluhy vykoupily, to je moc klíčů. Moje teze je tedy správná.“ (...) „Věř, ctěný Otče, my Němci umíme gramatiku: „být pokladem“ je něco zcela jiného, než „získat poklad“.⁹⁰

---

gelehrt habe. (...) Durch die Schuld meiner unwissenden Gegner, der heftigsten Feinde der Wissenschaft und Gelehrsamkeit, ist Italien in tiefe ägyptische Finsternis versunken.“ Luther Briefe 1983, s. 52.

⁸⁹ dogmatický závěr z koncilních jednání.

⁹⁰ „Schon vier Tage lang verhandelt der Herr Legat mit mir oder besser gegen mich; er verheißt zwar mit schönen Worten um des erlauchtesten Fürsten willen, alles väterlich und gütig durchzuführen, in Wahrheit aber wendet er die reinste und unbeugsamste Gewalt an. Er wollte mich nicht in öffentlicher Disputation Antwort geben lassen, und er wollte auch nicht unter vier Augen mit mir disputieren. Eine Forderung nur wiederholte er immer: „Widerrufe, bekenne, dass du geirrt hast, so will es der Papst und nicht anders, du magst wollen oder nicht“ und so fort. (...) „Hier, hier“, rief er, „kannst du sehen, dass der Papst feststellt, die Verdienste Christi sind ein Schatz für de Ablass; glaubst du es oder glaubst du es nicht?“ Er duldet keine Erklärung noch Erwiderung, sondern schrie gegen mich mit lauten Worten. (...) Wohl zehnmal bagann ich zu sprachen; stets überschrie er mich. Endlich nahm ich auch seine Tonart an und rief: „Wenn Ihr mir zeigen könnt, dass jene Extravagans sagt, die Verdienste Christi sind Schatz des Ablasses, will ich nach Eurem Gefallen widerrufen.“ Da wurde er vollends ungebärdig, lachte laut auf, griff heftig nach dem Buch

Dále v dopise následuje Lutherovo konstatování, jak si kardinál Kajetán k sobě pozval Martinova řádového představeného, vikáře dr. Johanna Staupitze, a v Lutherově nepřítomnosti se snažil Staupitze přesvědčit, aby přiměl Luthera k odvolání on. Výsledkem jednání bylo, že kardinál slíbil předložit Staupitzovi body, které má Luther odvolat. Luther je tímto jednáním kardinála za svými zády šokován. Dále píše: *„Každý den připravuji své odvolání a nemyslím na to, že bych vzal zpět ani jedinou hlásku. Ale odpověď, kterou jsem mu podal písemně, dám zveřejnit tiskem, aby byl zahanben před celým světem, když bude nadále postupovat stejně násilně jako dosud.“*⁹¹

Další Lutherův dopis z Augsburgu je adresován kardinálu Kajetánovi osobně. Akcentuje v něm, jak byl doposud církevním představitelům plně poslušný a zároveň zdvořile oznamuje, že nadále už to tak nebude. List pochází z 18. října 1518. *„Velectěný Otče v Kristu! Sláb na těle a chudý na prostředcích, přece jsem podnikl tu dlouhou a nebezpečnou cestu a na příkaz našeho nejsvětějšího Otce Lva X. přišel ke slyšení před Vás. To je samo dostatečným důkazem mé poslušnosti. Nad to jsem přes zveřejnění svých Rezolucí položil všechny své věty Jeho Svatosti k nohám, připraven přijmout každý odsuzující či schvalující rozsudek. (...) Nyní tu ale nechci a nemohu nadále zbytečně prodlévat.“*⁹² Následuje výčet potíží, Luther si stěžuje na

---

und las in fliegender Eile, bis er zu der Stelle kam, dass Christus für die Kirche den schatz erworben u. s. f. Jetzt rief ich: „Hochwürdigster Vater, erwägt doch das Wort „erworben“. Wenn Christus durch sein Verdienst einen Schatz erworben hat, so sind nicht diese Verdienste der Schatz, sondern das, was die Verdienste erkaufte haben, d. h. das Amt der Schlüssel. Also ist meine These richtig.“ (...) „Glaubt nur, ehrwürdiger Vater, wir Deutschen kennen noch die Grammatik: „ein Schatz sein“ ist etwas ganz anders als „einen Schatz erwerben“.“ Luther Briefe 1983, s. 53 – 54.

⁹¹ *„Ich bereite jeden Tag meine Apellation vor und denke auch nicht eine Silbe zurückzunehmen. Die Antwort aber, die ich ihm schriftlich überreicht habe, werde ich im Druck bekannt werden lassen, damit er vor aller Welt beschämt wird, wenn er weiterhin so gewaltsam verfährt wie bisher.“ Tamtéž, s. 55.*

⁹² *„Verehrungswürdiger Vater in Christo! Schwach am Körper und arm an Mitteln, habe ich doch die weite gefahrvolle Reise hierher unternommen und bin auf den Befehl unsers Heiligsten Vaters Leos X. vor Euch zum Verhör erschienen. Das wird Euch ein genügender Beweis meines Gehorsams gewesen sein. Überdies habe ich durch die Veröffentlichung meiner Resolutionen mich samt allen meinen Sätzen Seiner Heiligkeit zu*

nedostatek peněz k pobytu a komplikace s ubytováním. „Především jste mi ale v hněvu zakázal, abych Vám ještě přišel na oči, pokud neodvolám. A do jaké míry jsem schopen odvolání, jsem prokázal ve svém posledním dopisu. Proto nyní odjíždím. (...) Klatby se obávám právě tak málo, jak málo jsem si ji zasloužil. Avšak Boží milost mi také poručila, abych se jí obával méně než omylu a chybných mínění ve věcech víry. (...) Nemohu také vyvrátit důvody, kterými mi oponujete: Co chceš odvolat? Můžeš snad skrze své nerozhodující odvolání nařídít normu naší víry? Když je něco zavrženíhodného na tvých větách, co může církev především odsoudit, a nemůžeš dobře uposlechnout její rozsudek, nýbrž ona ten tvůj.“ atd.⁹³ Martin Luther i přes ostrý tón tento dopis podepsal dost submisivně jako „Váš poníženy, oddaný syn, bratr Martinus Lutherus, augustinián.“⁹⁴ a s tímto dopisem odjel z Augsburgu, následující list už píše Spalatinovi z Wittenbergu, 31. října. Oznamuje svůj návrat do města a své rozhodnutí stále se odvolávat ke kardinálovi a k budoucímu koncilu. O všem chce informovat pařížskou univerzitu pro případ, že by předchozí odvolání papež „ze své moci, nebo lépe ze své tyranie“⁹⁵ odmítl. „Nyní chci své odvolání a několik teologických komentářů k ďábelskému a nikoli apoštolskému breve, v němž jste mě nejednou zmínili a které jste mi nedávno poslali v jednom exempláři, dát vyjít tiskem.“ (...) Zdá se mi jednoduše nevěrohodné, že by mělo vyjít tak

---

Füssen gelegt, bereit, jedes verdammende oder zustimmende Urteil entgegenzunehmen. (...) Nun aber will und kann ich nicht länger nutzlos hier verweilen.“ Luthers Briefe 1983, s. 55.

⁹³ „Vor allem aber habt Ihr mir ja voll Zorn verboten, noch einmal vor Euren Augen zu erscheinen, wenn ich nicht widerrufen wollte. Und inwieweit ich einen Widerruf zu leisten vermag, habe ich in meinem letzten Briefe ausgeführt. Darum reise ich nunmehr ab. (...) ... brauche ich den Bann ebensowenig zu fürchten, wie ich ihn verdient habe. Jedoch hat mich Gottes Gnade auch so geschaffen, dass ich ihn weniger fürchte als Irrtum und falsche Meinungen in Glaubenssachen. (...) Ich kann ja die Gründe nicht widerlegen, die sie mir entgegenhalten: Was willst du widerrufen? kannst du denn etwa durch deinen unmassgeblichen Widerruf uns eine Norm für unsern Glauben schaffen? wenn etwas an deinen Sätzen verwerflich ist, so mag die Kirche sie zunächst verdammen, und du kannst dann wohl ihren Ausspruch folgen, nicht aber sie dem deinen.“
Luthers Briefe 1909, s. 69 – 70.

⁹⁴ tamtéž, s. 70. Luther se tituloval jako augustiniánský mnich až do r. 1524.

⁹⁵ Luthers Briefe 1909, s. 71.

obludné nařízení [míněna bula] papeže, zvláště Lva X. Proto by ten ničema, který mě pod maskou Lva X. chtěl vyděsit takovým ustanovením, měl vidět, že jsem ještě schopen prokouknout tento žert.“⁹⁶ 25. listopadu píše Luther Spalatinovi. Je už připraven pro svůj konflikt s církví, jehož sílu pocítil teprve v Augsburgu, opustit Wittenberg. „Napjatě očekávám Váš názor na svou odpověď na dopis kardinála legáta a doufám, že ji neshledáte zcela nevhodnou. Má Augsbuská akta jsou již tištěna. Klatbu z Říma očekávám každým dnem. Proto chci všechno obstarat a uspořádat, abych byl do jejího příchodu připraven a hotov odejít jako Abrahám, neznámo kam, a přece pevný a přesvědčen, neboť Bůh je všude. Chci zanechat dopis na rozloučenou. Pak byste se měl také odvážit přečíst si ty proklínající a vypovídající řádky.“⁹⁷

11. prosince píše dopis Linkovi. V tomto listu hovoří o nebezpečí z Říma a o svém úplném rozchodu s oficiální církví zcela nezakrytě: *„Chci Vám poslat svj spis; posuďte, zda předpovídám právem: pravý Antikrist, o němž hovoří apoštol, panuje v římské kurii! Myslím, že mohu dokázat, že papež je dnes horší než Turek. (...) Z jedné fámy jsem se se doslechl, že Karl von Miltitz [papežův komorník] má v rukou tři papežské buly proti mně. (...) Očekávám své zavraždění z Říma, nebo odkud přijde, a divím se odkládání klatby.“⁹⁸*

---

⁹⁶ „Ich will nun meine Apellation und einigen theologischen Bemerkungen zu dem diabolischen und nicht apostolischen Breve, das Ihr öfters mir gegenüber erwähnt und mir vor kurzem in einem Exemplar zugesandt habt, im Druck erscheinen lassen. (...) Es erscheint mir nun einfach unglaublich, dass eine so ungeheuerliche Massregel vom Papste, zumal einem Leo X. ausgehen sollte. Darum soll der Bube, der die Absicht gehabt hat, mich unter der Maske Leos X. durch eine derartige Verordnung in Schrecken zu setzen, merken, dass ich noch instande bin, Possen zu durchschauen.“ Tamtéž, s. 71 – 72.

Dlužno podotknout, že Luther nebyl zpočátku sám, komu se bula zdála příliš tvrdá, než aby ji mohl schválit Lev X., papež s pověstí velmi shovívavého a mírného člověka. MOLNÁR, A. Na rozhraní věků, s. 168.

⁹⁷ „Ich erwarte gespannt Euer Urteil über meine Antwort auf den Brief des Kardinallegaten und hoffe, Ihr werdet sie nicht ganz ungeeignet finden. Meine Augsburger Akten werden bereits gedruckt. Den Bann von Rom erwarte ich täglich. Deshalb suche ich alles zu besorgen und zu ordnen, um bei seinem Eintreffen bereit und gerüstet zu sein, auszuziehen wie Abraham, ungewiss wohin, und doch auch wieder fest und gewiss, denn Gott ist allenthalben. Ich will einen Abschiedsbrief zurücklassen. Ihr müsst dann wagen, auch des Verfluchtewn und Verbannten Zeilen zu lesen.“ Luthers Briefe 1909, s. 74.

⁹⁸ „Ich will Euch meine Schrift senden; urteilt, ob ich mit Recht verkünde: der wahre Antichrist, von dem der Apostel spricht, herrscht in der römischen Kurie! Ich kann, denke ich, den Beweis erbringen, dass der Papst

Kněz Karl von Miltitz byl do Německa vyslán především proto, aby vysondoval, jaká bude v dané věci politika saského kurfiřta, jehož role v těchto letech nebývale rostla vzhledem k očekávané změně na říšském trůnu. Vezl s sebou papežem svěřenou zlatou růži, vyznamenání, které měl předat Friedrichovi Saskému, pokud kurfiřt odepře svou ochranu Martinu Lutherovi.⁹⁹

Ve svých Tischreden Luther uvedl: „*Karl von Miltitz přinesl kurfiřtu Friedrichovi zlatou růži, aby mne vydal do Říma. Když mne viděl, zvolal: „Ó, Vy jste tak mladý? Myslel jsem, že jste starý muž a nemáte nikoho, kdo Vás uznává. Neodvážil bych se Vás odvést do Říma, ani kdybych měl 25 000 švýcarských vojáků.“*“¹⁰⁰

K otázce vztahu se saským knížetem se Luther vrací v dopisu napsaném o dva dny později svému duchovnímu učiteli a řádovému představenému Johannu Staupitzovi (1465 – 1524): „*Poté, co mě kurfiřt vlastně odrazil od vydání „Akt“, nyní dal svůj souhlas a už jsou vytištěna. Mezitím přišel obšírný dopis kardinála legáta [Kajetana], ve kterém vznáší prudkou stížnost na mě a na Vás a na celý můj klan, jak tomu říká, že jsme bez jeho vědomí odjeli z Augsburgu, což označuje za podvod. Nakonec dal knížeti radu, aby mě poslal do Říma nebo aby mě vyhnal ze země, aby jeho knížecí vážnost neutrpěla poskvrny „kvůli jednomu mníškoví“.*“¹⁰¹

---

heutzutage schlimmer ist als der Türke. (...) Ich habe von einem Gerücht gehört, Karl von Miltitz habe drei päpstliche Bullen gegen mich in Händen. (...) Ich erwarte meine Mörder aus Rom oder woher es sei, und ich wundre mich über den Aufschub des Banns.“ Tamtéž, s. 76 – 78.

⁹⁹ MOLNÁR, Amedeo. Na rozhraní věků, s. 149.

¹⁰⁰ „*Karl von Miltitz brachte dem Kurfürsten Friedrich eine goldene Rose, dass er mich nach Rom wegführen könnte. Als er mich sah, rief er aus: „Ho, seid Ihr so jung? Ich dachte, Ihr wäret ein alter, greiser Mann und hättet niemand, der Euch Beifall gibt. Ich getraute mich nicht, Euch gen Rom zu bringen, auch wenn ich 25 000 Schweizergesoldaten hätte.“* Tischreden. Hrsg. von ALAND, Kurt. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1953, s. 280.

¹⁰¹ „*Nachdem der Kurfürst erst überhaupt von der Herausgabe der Acta abriet, hat er nunmehr seine Zustimmung gegeben, und sie werden schon gedruckt. Indessen kam ein weitläufiger Brief des Kardinallegaten an den Kurfürsten, in dem er heftige Klagen gegen mich und Euch und meine ganze Sippschaft, wie er sich ausdrückt, erhebt, weil wir ohne sein Wissen Augsburg verlassen haben, was er als Betrug bezeichnet. Endlich gibt er dem Fürsten den Rat, mich nach Rom zu schicken oder ausser Landes zu jagen, damit seine fürstliche Ehre nicht Makel leide „um eines Mönchleins willen“.*“ Luthers Briefe 1983, s. 61.

Kurfiřt to odmítl a navíc vyzval Luthera, aby se k odpovědi Kajetanovi připojil, což Luther ocenil. „*Ale jakkoli skvěle se o mě kníže stará, přece by mě raději viděl jinde. Proto mě povolal do Lichtenbergu k dlouhé rozmluvě o této otázce se Spalatinem. Vysvětlil jsem, že nechci zůstat, až přijde klatba; zrazoval mě od toho, abych se velmi rychle obrátil na Francii. Ještě čekám na knížecí rozhodnutí.*“¹⁰² Zde je vidět další výrazná změna, kterou přineslo jednání v Augsburgu: Luther pochopil obtížnost situace, v níž je kvůli jeho věci saský kurfiřt, a tak poprvé začíná ochabovat jeho víra v účinnost ochrany ze strany knížete.

V tomto směru na něho působil přímo kardinál Kajetan v Augsburgu ve snaze nalomit Lutherovu důvěru ve Friedricha: „*Když jsem k němu v následujících dnech přicházel a stále nechtěl nic odvolat, řekl mi: „Co myslíš, že papež od Německa žádá? Myslíš, že tě knížata budou bránit zbraněmi a válkou? Ó ne. Kde chceš zůstat?“ „Pod nebesy“, řekl jsem.*“¹⁰³

Z následujících listů samotnému Friedrichovi vyplývá, že von Miltitz přijel za Lutherem, společně sestavili sumu článků, které mají být přezkoumány a z nich má pak církev označit, co označuje za chybné a co by měl Luther odvolat. Martin v dopisech kurfiřta již stereotypně ujišťoval, že odvolá rád, jakmile ho představitelé kurie přesvědčí, že chyboval. Nadále ale argumentuje pro svou pravdu, byť výrazně zdvořileji a mírněji, než v dopisech přátelům.¹⁰⁴

O setkání s von Miltitzem píše později Luther Staupitzovi: „*Setkal jsem se s Karlem von Miltitzem*

---

¹⁰² „*Obwohl aber der Fürst trefflich für mich sorgt, sähe er mich doch lieber anderswo. Er hat mich deshalb nach Lichtenberg zu einer langen Unterredung mit Spalatin über diese Frage berufen. Ich habe erklärt, nicht bleiben zu wollen, wenn der Bann eintrifft; er hat mir widerraten, mich überschnell nach Frankreich zu wenden. Noch warte ich auf den fürstlichen Entscheid.*“ Tamtéž.

¹⁰³ „*Da ich des andern Tages wieder zu ihm kam und gar nichts widerrufen wollte, sprach er zu mir: „Was meinst du, dass der Papst nach Deutschland frage? Meinst du, die Fürsten werden dich mit Waffen und Kriegsvolk verteidigen? O nein! Wo willst du bleiben?“ „Unter Himmel“, sprach ich.*“ Luther, M. Tischreden. Hrsg von Walter Rehm, s. 43.

¹⁰⁴ Luthers Briefe, 1909, s. 84.

v Altenburgu. Naříkal, že jsem získal celý svět pro svou věc a odcizil ho papeži; ve všech hospodách se dověděl, že z pěti lidí sotva dva nebo tři zůstávají na straně Říma. Jak jsem se potom dověděl z kurfiřtského dvora, byl vybaven sedmdesáti brevii, aby mě zajal a odvedl do Říma, toho vražedného Jeruzaléma, toho krví poskvrněného Babylonu.“¹⁰⁵ Vzápětí ale poněkud nesourodě dodává, že se spolu příjemně, vesele najedli a na rozloučenou ho Miltitz políbil.¹⁰⁶

Již v době jednání v Augsburgu se v korespondenci plánuje disputace s Johannem Eckem, která navázala na otázky, které byly v Augsburgu otevřeny. V následující kapitole se tedy přeneseme do Lipska.

---

¹⁰⁵ Dopis z 20. února 1519. „Vor Karl von Miltitz bin ich in Altenburg erschiene. Er klagte, ich hätte alle Welt für meine Sache gewonnen und den Papste entfremdet; er habe in allen Wirtshäusern die Erfahrung gemacht, dass von fünf Menschen kaum zwei oder drei zu Rom halten. Wie ich nachher vom kurfürstlichen Hofe erfahren habe, ist er mit siebzig päpstlichen Breven gerüstet gewesen, um mich gefangen nach Rom, den mörderischen Jerusalem, dem blutbefleckten Babel, zu bringen.“ Luthers Briefe 1909, s. 88.

¹⁰⁶ Tamtéž.

3. kapitola – Od lipské disputace ke spálení papežské buly

Cílem následující kapitoly je zachytit Lutherův dojem z lipské disputace s Johannem Eckem konané od 27.6. do 16.7. 1519. Rozhovor v Lipsku je Lutherovými životopisci popisován jako průlomový z toho důvodu, že je zde Luther přirovnán k husitům a tím poprvé přímo nařčen z kacířství. Luther je tím hluboce uražen a nařčení odmítá, později se ale postavil na Husovu stranu a k celému problému se sám vrátil a spolu s potvrzením Husova učení dospěl i k popření neomylnosti koncilů.¹⁰⁷

Vzhledem k tomu, že se otázkou lipské disputace zabývají téměř všichni výše jmenovaní Lutherovi životopisci, odkazují jen na teologický rozbor v práci Otto H. Pesche¹⁰⁸, kde jsou zároveň i bohaté odkazy k další literatuře. Co se týče literatury o Johannu Eckovi, k dispozici je práce Gerharda Wilczeka¹⁰⁹ *Johannes Eck* a dále text Maxe Ziegelbauera s tímž názvem.¹¹⁰ Eck sám sepsal několik polemik s luteránskou věroukou, nejprve se vrací přímo k tématu lipské disputace, papežskému primátu, v díle *De primatu Petri adversus Ludderum libri tres*¹¹¹, později napsal traktát mířený spíše proti Melanchthonovi¹¹² a

---

¹⁰⁷ MOLNÁR, A. Na rozhraní věků, s. 150 – 151.

¹⁰⁸ PESCH, Cesty k Lutherovi, např. s. 73.

¹⁰⁹ WILCZEK, Gerhard. IIM: Ingolstadt, 2003. Wilczek se konkrétně problematikou průběhu lipské disputace zabývá nejprve v životopisné kapitole, s. 13 – 25. Následuje přímý přepis jednání, nejprve o papežském primátu: kapitola *Auszug von der Leipziger Disputation zwischen Luther und Eck über den Primat des Papstes*, s. 62 – 108, a o očištění, s. 109 – 121. Týmž autor také provedl stručnější komparaci Luthera a Ecka: *Martin Luther und Johannes Eck: Abzug einer erweiterten Ausarbeitung eines Vortrags*, Ingolstadt, 1983.

¹¹⁰ ZIEGELBAUER, Max. Johannes Eck. Mann der Kirche im Zeitalter der Glaubensspaltung. EOS Verlag Erzabtei: Sankt Ottilien, 1987.

¹¹¹ ECK, Johannes. *De primatu Petri adversus Ludderum libri tres*, 1521.

¹¹² ECK, Johannes. *Enchiridion locorum communium adversus Lutheranos*, 1525.

konečně hovoří přímo o lipské disputaci v přípravné práci ke sněmu v Augsburgu v roce 1530.¹¹³

20. července 1519 napsal Luther Spalatinovi a ilustroval v tomto listu lipskou disputaci. Začal svůj dopis konstatováním, že Eckovi straníci šíří o něm a o jeho skupině fámy, že si z Lipska přivezli porážku. Martin tedy napsal Spalatinovi, aby vše uvedl na pravou míru. „*Hned při našem příjezdu (ještě jsme ani nevystoupili z vozu) byl na dveřích kostela vyvěšen zákaz disputace, který vydal biskup z Merseburgu, a k tomu nová papežská bula. Přece jsme nic nevzdali a člověk, který ji tam přibil, byl městskou radou zajat, protože to učinil bez jejího vědomí. Když protivníci tímto úskokem ničeho nedosáhli, zkusili to jiným. Jednali se samotným Karlstadem a snažili se každým způsobem prosadit Eckovo přání, aby disputace byla vedena pouze ústně a aby nebyla zaznamenána notářem.*“¹¹⁴ Tento nátlak byl úspěšný, Karlstadt v mnoha ohledech zásadně ustoupil. Následovalo podobné přemlouvání Luthera. „*Jedině tak nás přinutili, když nám dali jedinou volbu, buďto od disputace upustit, nebo o ní nechat rozhodovat nespravedlivého soudce. Tato lest nám posloužila, abychom si znovu vynutili svobodu, která nám náležela.*“¹¹⁵ (...) „*Žádal jsem, aby byly připuštěny dohodnuté svobody, a když odmítli, oznámil jsem svou rezignaci na celou disputaci. Brzy poté se ale všude říkalo, že nemám odvahu disputaci přijmout, a co je ještě*

---

¹¹³ ECK, Johannes. Under des herren Jesu, und Marie beschützung. Auss dem latein verteutsch. Hundert und iii. Artickel zum theil gehörendt, zu dem geschechnen Leyptzker, Badner und Berner disputatinen,... 1530. Plný soupis jeho děl uvádí Wilczek v práci Johannes Eck. K tematice luterství dále např. De poenitentia et confessione secreta semper in ecclesia dei observata libri duo (1522), De purgatorio contra Ludderum (1523), Prima a Secunda pars operum contra Ludderum (1530 a 1531).

¹¹⁴ „*Gleich bei unserm Eintreffen (wir waren noch nicht vom Wagen gestiegen) wurde an die Kirchentüren das Verbot der Disputation, das der Bischof von Merseburg erlassen hatte, und dazu die neue päpstliche Bulle angeschlagen. Doch niemand gab etwas darauf, und der Mensch, der sie angeschlagen hatte, wurde vom Rat gefangen gestzt, da er es ohne dessen Wissen getan hatte. Als die Gegner durch diesen Kniff nichts erreichten, versuchten sie es mit einem andern. Sie verhandelten allein mit Karlstadt und haben auf jede Weise Ecks Wunsch durchzusetzen gesucht, die Disputation möchte nur mündlich geführt und nicht durch Notarien aufgezeichnet werden.*“ Luthers Briefe 1909, s. 96.

¹¹⁵ „*So hatten sie uns in einer Falle gefangen, die uns nur die Wahl liess, entweder auf die Disputation zu verzichten oder unbillige Richter über sie entscheiden zu lassen.*“ Tamtéž.

hanlivější, že nesnesu žádného soudce.“¹¹⁶ Luther se proto tak obával ztráty vážnosti a prestiže pro celou univerzitu, že nakonec k disputaci přišel a návrhy protistrany nedobrovolně přijal – pod podmínkou, že svou účastí nijak neutrpí ve svém procesu, že se celá věc nedotkne jeho Odvolání (Apellation) a že do disputace nebude nijak zasahovat římská kurie.

„Nejprve disputoval Eck jeden týden proti Karlstadtovi o svobodné vůli. (...) Když měl Karlstadt reagovat na Eckovy věty, Eck mu odepřel pokračování, dokud s sebou Karlstadt nepřestane nosit knihy. To ale Karlstadt dělal, aby měl pokaždé před očima, že on Bibli a církevní otce cituje správně a nejedná s nimi tak libovolně, jak to sám dokázal Eckovi. (...) To vyvolalo nové rozmíšky. Nakonec to dopadlo tak, jak chtěl Eck, knihy se musely nechat doma. Ale každý si musí říci: aby se při disputaci došlo k pravdivým zjištěním, je nutné mít po ruce všechny knihy.“¹¹⁷

Luther se vzteká, Ecka označuje za „lišáka“ a celou jeho stranu za bezectnou, manipulátorskou a chorobně ctižádostivou.¹¹⁸

Pomalu se dostáváme ke zlomovému momentu, kdy byl Martin Luther označen za kacíře a přirovnán k husitům. *„Druhý týden disputoval se mnou, nejprve se vší prudkostí o papežském primátu. Ohrazoval se slovy „Ty jsi Petr“ a „pas mé ovečky...“, k čemuž připojil mnoho podle svého názoru podstatných prohlášení církevních otců. Hned uslyšíte mou odpověď. Eck ale šel do krajností a našel oporu v kostnickém*

---

¹¹⁶ „Ich bat, es bei den doch vereinbarten Freiheiten zu belassen, und als sie das ablehnten, erklärte ich meinen Verzicht auf die ganze Disputation. Da aber war bald in aller Munde, ich hätte nicht den Mut, die Disputation anzunehmen, und was noch schimpflicher sei, ich wolle keine Schiedsrichter dulden.“ Tamtéž, s. 97. Editor Lutherovy korespondence uvádí, že za nepřátelským chováním vůči Lutherovi v Lipsku stojí mimo jiné také silná rivalita mezi místní a wittenberskou univerzitou. Tamtéž, s. 234.

¹¹⁷ „Zunächst disputierte Eck eine Woche lang gegen Karlstadt über den freien Willen. Als darauf Karlstadt gegen Ecks Sätze sich wenden sollte, verweigerte Eck die Fortsetzung, falls Karlstadt nicht das Mitbringen der Bücher unterliesse. Das hatte Karlstadt aber getan, um ihm jedesmal vor Augen zu halten, dass er Bibel und Kirchenväter richtig anführe und nicht beliebig mit ihnen umspringe, wie sich Eck es hatte nachweisen lassen müssen. Das gab neue Zerwürfnisse. Endlich wurde zugunsten Ecks die Bestimmung getroffen, die Bücher zu Hause zu lassen. Aber jedermann muss sich sagen: wäre es bei der Disputation auf die Feststellung der Wahrheit angekommen, hätte man gerade wünschen müssen, alle Bücher zur Hand zu haben.“ S. 97, 98.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 98.

koncilu, který odsoudil Husovu artikulu, že papežství pochází od císaře, neboť to je prý božským právem. Tady se pohyboval právem plný odvahy na svém vlastním poli, zatímco mě srovnával s Čechy a otevřeně mě obvinil z kacírství a napomáhání husitům. Neboť jeho nestydatost není menší než jeho drzá sofistika. Tato obvinění byla výrazným podnětem pro Lipské, více než disputace sama.“ (...) *A konečně jsem disputovali také o směrodatnosti koncilů. Otevřeně jsem řekl, že některé články v Kostnici neprávem zavrhly to, co otevřeně učil Pavel, Augustin, dokonce sám Kristus. Jak se pak nadmula ta jedovatá zmije! jak se tímto mým hříchem nafoukl! Pro samé lichocení Lipských se choval úplně pošetile. Nakonec jsem sám ze slov koncilu prokázal, že ne všechny artikuly byly odsouzeny jako kacírské a chybné, a že tím jsou Eckovy závěry nicotné. Tak to teď je.”*¹¹⁹ Eck jako velmi obratný disputátor Luthera k popření neomylnosti koncilů doslova vyrovokoval.¹²⁰

Ve třetím týdnu disputovali o pokání, očištění a odpustcích. Eck se, podle Lutherova názoru, vyhýbal disputacím s Karlstadem, chtěl hovořit přímo s Lutherem. Martin o tomto jednání píše se značnou mírou suverenity. *„Odpustky byly zcela vyřešeny, téměř ve všech bodech mi ustoupil, a tak jeho obhajoba dosáhla hanby a zneuctění,*

---

¹¹⁹ „Die zweite Woche disputierte er mit mir. Zunächst mit aller Heftigkeit über den Primat des Papstes. Er verschanzte sich hinter das Wort: Du bist Petrus sowie Weide meine Schafe..., wozu er viele seiner Meinung nach massgebliche Äusserungen von Kirchenvätern fügte. Meine Antwort darauf werdet Ihr gleich hören. Eck aber wurde damit zum Äussersten getrieben und fand seine ganze Stütze im Konstanzer Konzil, das Hussens Artikel, das Papsttum stamme vom Kaiser, verdammt hatte; denn es sei göttlichen Rechts. Hier tummelte er sich so recht voll Mut auf seinem eigentlichen Feld, indem er mit die Böhmen entgegenhielt und mich offen der Ketzerei und der Begünstigung der Hussiten bezichtigte. Denn seine Unverschämtheit ist nicht minder gross als seine dreiste Sophisterei. Diese Beschuldigungen hatten einen besondern Reiz für die Leipziger, mehr als die Disputation selbst. (...) Und endlich disputierten wir auch über die Massgeblichkeit der Konzilien. Ich habe offen ausgesprochen, dass manche Artikel in Konstanz zu Unrecht verdammt worden seien, da Paulus, Augustin, ja Christus selbst sie mit offenem und klarem Wort gelehrt hätten. Wie schwoll da die giftige Natter! wie blähte er diese meine Sünde auf! Er gebärdete sich ganz albern vor lauter Schöntun mit den Leipziguern. Endlich wies ich aus den Worten des Konzils selber nach, dass es nicht sämtliche Artikel als ketzerisch und irrig verdammt hat, und dass Ecks Schlüsse damit nichtig waren. So steht es jetzt.“

Tamtéž, 99. K tématu papežského primátu se Luther vrací v dopisu Hieronymu Dungersheimovi z prosince 1519, zde rozsáhlá argumentace reagující na otázky, které se v Lipsku projednávaly. Tamtéž, s. 106 – 109.

¹²⁰ McKIM, Donald. K. (ed.) *The Cambridge companion to Martin Luther*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 9.

což, jak jsem se domníval, bylo korunou celé disputace. Ano, nakonec přednesl ve svém veřejném kázání výklad, z něhož lid vyrozuměl znevážení odpustků“¹²¹ Pro Ecka to ale byla patrně hořká pilulka, stěžoval si Karlstadtovi: „Kdybych se mohl s Martinem shodnout tak jako s Vámi, mohli bychom se i my stát přáteli.“¹²²

Proti tomu ale následuje vlna stížností na Ecka. Ten podle Luthera káže jinak, než podle toho, co říká při disputacích, a když mu to Karlstadt vyčetl, odpověděl, že lid nemusí vůbec vědět, co se při disputacích povídá. Své názory Eck prý velmi často střídá, Luther je znovu zaskočen, jak nepřátelsky s ním protistrana jedná.¹²³ Následující pasáž dobře ukazuje osobní rivalitu mezi Lutherem a Eckem, jakýsi veřejný boj o popularitu, a také velikost ohlasu, jemuž se Lutherovi dostalo. „A nyní k poslednímu příkladu zloby našeho protivníka: v den Petra a Pavla jsem byl naším rektorem, vévodou Pomořanským vyzván, abych mu kázal evangelium v zámecké kapli. Tato zpráva byla rychle rozšířena po celém městě, davy lidí proudily do kaple, a tak jsem musel kázat ve větším disputačním sále. Tam měl lipský magistr všude rozmístěné své špehy. Bylo to ono evangelium, které bylo zřetelně obsaženo v obou záznamech disputace, a tak jsem vyložil celému světu sumu z celé disputace, k nelibosti Lipských. Aby na to Eck reagoval, kázal čtyřikrát v různých kostelech ve městě a před celým světem všechny mé věty bez rozdílu zničil.“¹²⁴

---

¹²¹ „Der Ablass ward gänzlich abgetan, er gab mir fast in allen Punkten nach, und so ging denn seine Verteidigung zu Schimpf und Schande, in der ich doch die Krone der ganzen Disputation erwarten zu müssen vermeint hatte. Ja, am Ende brachte er sogar in seinen öffentlichen Predigten Ausführungen, aus denen auch das Volk seine Nichtachtung des Ablasses ersehen konnte.“ Tamtéž, s. 99.

¹²² „Wenn ich mit Martinus so einig werden könnte wie mit Euch, könnten auch wir beiden Freunde werden.“ Tamtéž.

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ „Und nun zum letzten Beispiel der Missgunst unser Gegner: Am Tage Petre und Paul wurde ich von unserm Rektor, dem Herzog von Pommern, aufgefordert, in der Schlosskapelle für ihn das Evangelium zu predigen. Schnell erfüllte das Gerücht davon die Stadt, Männlein und Weiblein strömten in Scharen herbei, und so musste ich die Predigt im grossen Disputationssaale halten. Dort hatte man Leipziger Magister und andre Aufpasser allenthalben aufgestellt. Es war jenes Evangelium, das alle zwei Materien der Disputation deutlich in sich begreift, und so musste ich die Summa der ganzen Disputation vor aller Welt darlegen, nicht

Luther byl z celé disputace znechucen. Ne snad proto, že by se tam jemu nebo Karlstadtovi nedařilo hájit svá stanoviska: naopak, Luther v tomto listu Karlstadta opakovaně chválí za argumentační obratnost, správné citace a disputační přesnost. O sobě samém samozřejmě vůbec nepochyboval. V pasážích, kdy se věnoval přímo průběhu a obsahu disputací, vůbec nepřipouští porážku či neúspěch. Vadí mu procesní záležitosti – k disputaci je dotlačen v určitém slova smyslu vydíráním, vadí mu nastavení jednání jako obžaloby, nikoli jako diskuse, zákaz používat citace z knih ho přímo šokoval. Závěrem dopisu sumarizuje: „*Ale nebylo mi dovoleno již žádné kázání, o které jsem se tolik ucházel. Mohl jsem být jen obžalován a obviněn, ale nesměl jsem se očistit. Ve stejném smyslu měl také na disputaci závěrečný projev Eck, ačkoli byl oponentem, aniž bych na tom mohl něco změnit.*“¹²⁵

Celý text je doprovázen výroky o tom, že disputace probíhá „*nehezky*“, Luther používá výraz „*Trauerspiel*“.¹²⁶ Jeho závěr je pak ještě negativnější. Luther striktně odmítl možnost sblížení s protistranou a sjednocení zcela vyloučil. Byl přesvědčen, že jeho protivníkům vůbec nejde o pravdu, ale o osobní slávu.¹²⁷ Když později psal Spalatinovi o tom, jak Eck pořádá pálení jeho knih, konstatoval: „*To jsou současné plody lipské disputace.*“¹²⁸

Výsledky disputace velmi výstižně shrnuje Amedeo Molnár: „*V Lutherovi opravdu zvítězila hledačská upřímnost nad polemickou zručností a taktikou. S překvapením zjišťoval, že zápas, který dosud vedl převážně v ústraní*

---

zum Wohlgefallen der Leipziger. Darauf wurde Eck gegen mich vorgeschickt, predigte viermal in verschiedenen Kirchen der Stadt und machte vor aller Welt meinen Sätzen samt und sonders den Garans.“ Tamtéž, s. 101.

¹²⁵ „Mir aber wurde keine Predigt wieder gestattet, so viele auch darum einkamen. Ich durfte nur angeklagt und angeschuldigt werden, nicht aber mich reinigen. In der gleichen Absicht gab man auch bei der Disputation Eck das Schlusswort, obwohl er Opponent war, ohne dass ich es hätte ändern können.“ Tamtéž, s. 102.

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ Tamtéž, s. 113 – 114.

kláštera a nad otevřeným Písmem z univerzitní katedry, jej nyní strhoval do reformačního děje, v němž objektivně nestál sám a bez předchůdců.“¹²⁹

Luther se vrátil z disputace a najisto očekával papežskou klatbu, úvahy o bule se stávají spojující nití v jeho korespondenci na další měsíce. Neočekává ji však se strachem, ale s kombinací vzteku, pohrdání a odhodlání neustoupit. Následující úryvek z dopisu Spalatinovi to věrně ilustruje: *„Pro mě jsou kostky vrženy; pohrdám římskou přízní i zlobou; navždy odmítám usmíření i spojení s nimi. Chtějí odsoudit a spálit mé knihy; spálím proto celé papežské právo, tu stohlavou saň kacírství, nebo, když mi v tom zabrání, veřejně ho odsoudím; skončí falešná, pokrytecká pokora a nepřátelé evangelia se už nebudou posilovat svou pýchou.“¹³⁰*

Papežská bula, která hrozila Lutherovi exkomunikací, začínající slovy *Exsurge Domine* (Povstaň, Pane) konečně přišla do Wittenbergu a 11. října 1520 Martin píše: *“Konečně bula, kterou s sebou Eck přivezl z Říma, dorazila až sem; wittenberští přátelé o tom napíší knížeti obšírný dopis. Opovrhují touto bulou a polemizují s ní jako s bezbožnou, lživou a čistě a plně eckovskou. Uvidíte, že zaprvé je to sám Kristus, koho bula odsuzuje a že zadruhé neuvádí ani slovo pro zdůvodnění a konečně že mě nezve ke slyšení, ale k odvolání. (...) Z celého srdce se ale raduji, že smím trpět pro tak krásnou věc a necítím se hoden tak posvátné zkoušky. Cítím se nyní o mnoho svobodnější, když vím, že papež je Antikrist a Satan sídlí v jeho srdci.“¹³¹*

¹²⁹ MOLNÁR, A. Na rozhraní věků, s. 151.

¹³⁰ „Für mich ist der Würfel gefallen; ich verachte der Römlinge Gunst und Grimm; auf immer weise ich die Versöhnung, auf immer die Gemeinschaft mit ihnen zurück. Mögen sie mir meine Bücher verdammen und verbrennen; ich werde dafür das ganze päpstliche Recht, diese hundertköpfige Schlange von Ketzerien, verbrenne oder, wenn man mir das wehrt, öffentlich verdammen; ein Ende soll nehmen jene falsche, scheinheilige Demut, und die Feinde des Evangeliums sollen sich nicht mehr durch sie in ihrem Hochmut bestärkt sehen.“ Tamtéž, s. 130.

¹³¹ „Endlich ist die Bulle, die Eck aus Rom mitgebracht hat, auch hier eingetroffen; die Wittenberger Freunde werden an der Fürsten ausführlicher darüber schreiben. Ich verachte diese Bulle und befehde sie

Luther reagoval a ihned sepsal list přímo papeži Lvů X. Tento dopis je velmi zdvořilý, podává však patrně velmi upřímnou reflexi událostí uplynulých během posledních tří let. Vzhledem k tomu, že je k dispozici v českém překladu, zde jeho obsah nebudu citovat.¹³²

Ačkoli se to zdá paradoxní, Lutherovi se v této chvíli, která byla pro něho od jeho vystoupení s tezí zatím nejkritičtější, skutečně ulevilo, tenze znatelná v předchozí korespondenci se zmírňuje. Ode dne, kdy napsal tento dopis, do okamžiku spálení buly uběhly necelé dva měsíce.

O jejím spálení máme v Lutherově korespondenci dvě relace, jednu Spalatinovi, druhou Johannu Staupitzovi. Zpráva určená Spalatinovi je stručná a čistě informativní: „Desátého prosince roku 1520 v devět hodin byly ve Wittenbergu přes Elsterskou bránu u kostela svatého Kříže spálené veškeré papežské knihy (...) a nejnovější bula Lva X. a dále spisy Eckovy a další, které kdo přinesl. (...) To jsou novinky z Wittenbergu.“¹³³

Proti tomu dopis Staupitzovi je obsáhlejší, Luther podává širší argumentaci, před svým zpovědníkem má sklon se hájit a celou věc více analyzovat. Nejprve připomíná Staupitzovi, jak Martinova nabádal, aby si vždy uvědomoval, že celý jeho protest proti církvi dělá ve jménu Krista. Luther přísahá, že to tak skutečně je, píše, že na mínění lidí nezáleží a vše je v rukou Božích. Po tomto apologetickém úvodu pomalu přistupuje k věci: „*Papežství už není stejné*

---

schon als gottlos und lügnerisch und ganz und gar Eckisch. Ihr werdet sehen, dass es erstens Christus selbst ist, den sie verdammt, dass sie zweitens kein Wort der Begründung beibringt und dass sie mich endlich nicht zum Verhör, sondern zum Widerruf vorladet. (...) Von ganzem Herzen aber freue ich mich, dass ich für eine so herrliche Sache leiden darf, und ich fühle mich jetzt viel freier, da ich nun gesehen habe, dass der Papst der Antichrist ist und der Satan in seinem Herz wohnt.“ Tamtéž, s. 134.

Velmi ostrá bula byla podepsána papežem Lvem X. už v polovině června 1520. Jejím šířením v prostoru severně od Apol byli pověřeni Gerolamo Aleandro pro císařský dvůr a Porýní a Johann Eck pro Franky, Sasko a Bavorsko. MOLNÁR, A. Na rozhraní věků, s. 168.

¹³² Text tohoto dopisu: MOLNÁR, A. Na rozhraní věků, s. 169 – 171.

¹³³ „Am zehnten Dezember des Jahres 1520 in der neunten Stunde sind zu Wittenberg vor dem Elstertre bei der Heiligenkreuzkirche sämtliche Bücher des Papstes verbrannt worden (...) und die jüngste Bulle Leos X. (...) und andere Schriften Ecks und weiteres, das andere herbeigetragen haben. (...) Dies gibt es Neues zu Wittenberg.“ Tamtéž, s. 141.

jako včera či předevírem, chce exkomunikovat, pálit knihy na hranicích a mě samého zavraždit, takže máme před sebou každopádně velké události. (...) V modlitbách a pochybách jsem spálil papežské knihy a exkomunikační bulu; nyní jsem ale za to rád, jako za jediný skutek celého svého života. Neboť oni jsou zkaženější, než jsem se odvážil si myslet.“¹³⁴ Luther dodává, že jeho knihy jsou také páleny, konkrétně v Löwenu, Kolíně a Mohuči.¹³⁵

Zmiňuje se Staupitzovi o tom, že císař Karel V. poslal saskému kurfiřtovi dopis, v němž Luthera předvolává ke slyšení, Friedrich Moudrý to ale odmítl. Přesto ke slyšení došlo. V následující kapitole tedy budu pojednávat o Lutherově setkání s císařem ve Wormsu a jeho pobytu na hradě Wartburg, kam byl za hektických podmínek se sněmu unesen. Pouze doplním, že reakce papežství na spálení hrozící buly byla v tomto případě bryskní a již v lednu 1521 je na Luthera uvalena církevní klatba dekretem *Decet Romanum pontificem*.¹³⁶

---

¹³⁴ „Das Papsttum ist nicht mehr wie gestern und ehegestern, und mag es auch bannen und Bücher auf den Scheiterheufen schicken und mag es mich selber töten, so stehen doch auf jedem Fall grosse Ereignisse vor der Thür. (...) Unter Zagen und Beten habe ich die päpstlichen Bücher und seine Banbulle verbrannt; jetzt aber bin ich darüber froher, als je über eine Tat in meinem ganzen Leben. Denn sie sind verderblicher, als ich zu glauben wagte.“ Tamtéž, s. 145.

¹³⁵ Tamtéž, s. 146. Spis, v němž Luther kompletně zdůvodnil a vysvětlil akt spálení papežské buly: „Grund und Ursach aller Artikel, so durch römische Bulle unrechtlich verdammt sind“.

¹³⁶ MOLNÁR, A. Na rozhraní věků, s. 196 – 197.

4. kapitola - Od slyšení před císařem k Lutherovu návratu z Wartburgu

Prvním dopisem z tohoto období je ten, který Luther adresoval Friedrichu Moudrému 25. ledna 1521. Pisatel vyjadřuje potěšení, že o jeho věc, kterou prezentuje jako věc celého německého národa, projevil zájem císař. Vzápětí ale připomíná křivdy, které na něm byly dosud napáchány, od pálení jeho knih až po osobní pomluvy. Pro svou účast na sněmu si tedy klade podmínky, o něž kurfiřta „*co nejponíženeji prosí*“: je si vědom míry nebezpečí, jakou pro něho tato cesta představuje, proto očekává, že obdrží glejt. Zároveň si nárokuje, aby jednal jen se zbožnými, důvěryhodnými a učenými muži, kteří dobře znají Písmo i světské právo a aby mu bylo umožněno důkladné slyšení bez jakéhokoli násilí vůči němu, pokud nebude jeho učení shledáno jako nesprávné a nekřesťanské.¹³⁷ Bude-li mu toto zajištěno, je Luther hotov zúčastnit se pokorně a poslušně říšské rady. Je si ale vědom, že papeži nejde o to, aby se Martin ve Wormsu ukázal, „*nýbrž o mé odsouzení a záhubu*“.¹³⁸ K této domněnce se vrátil v dopisu Spalatinovi, v němž reagoval na text odvolání a na písemné nařízení, jak má na sněmu jednat, které mu právě bylo doručeno. „*Na to císaři Karlovi odpovím, že jsem neměl v úmyslu se dostavit, pokud se očekává jen odvolání. (...) Odvolat bych mohl i tady [ve Wittenbergu], kdyby to jen bylo zapotřebí. Ale on mě chce ve Wormsu zabít a pro mé odpovědi mě vydat za nepřítele říše, pak se tedy nabízím, že přijdu. Přeji si, je-li to možné, aby se na mé krvi nikdo neprovinil tak, jako papežští.*“¹³⁹

---

¹³⁷ Luthers Briefe, s. 146 – 147.

¹³⁸ tamtéž, dopis Johannu Langovi, s. 149.

¹³⁹ „*Darum werde ich dem Kaiser Karl antworten, ich gedächte nicht zu erscheinen, falls es lediglich auf einen Widerruf abgesehen sei (...) widerrufen könnte ich auch hier, wenn nur das vonnöten sei. Will er mich aber in Worms töten und um meiner Antwort willen als Feind des Reichs ansehen, dann erbiere ich mich, zu*

Luther do Wormsu přijel 16. dubna a opakovala se již známá situace. Nebyl mu dán prostor k vysvětlování, byl jen vyzván, aby odvolal. Vzhledem k tomu, jak podrobně popisují wormske scény Lutherovi životopisci¹⁴⁰, omezím se na stručné konstatování, že Luther se při výslechu vedeném opět Johannem Eckem přiznal k autorství předložených spisů a po dni na rozmyšlenou přednesl vlastenecky zabarvenou řeč, v níž rozdělil své knihy do skupin a byl se za jeden typ textů, totiž osobní útoky, do jisté míry omluvil, odvolat své dílo paušálně odmítl. Během hovorů u stolu popsal Luther svým žákům situaci takto: *„Potom jsem se dostavil, povolán a vyzván, před celou říšskou radou na radnici, kde již byli shromážděni císař, kurfiřti a knížata. Začal oficiál biskupa z Trevíru, D. Eck, a řekl mi: „Martine, byl jsi sem povolán proto, abys odpověděl, zda přiznáváš, že tyto knihy jsou tvé“ (ležely na stole a on mi je ukazoval). Řekl jsem: „To přiznávám.“ Ale D. Hieronymus Schurf po chvíli řekl: „Nechť jsou tituly přečteny nahlas.“ Když se tak stalo, řekl jsem: „Ano, ty jsou moje.“ Nato se mě zeptal: „Chcete je odvolat?“ Tak jsem řekl: „Milostivý pane císaři, některé mé knihy jsou polemiky, v nichž útočím na své protivníky; další jsou knihy učení, které nemohu a nechci odvolat, neboť je to slovo Boží. Ale v polemikách jsem byl proti někomu příliš prudký a snad jsem učinil až příliš. Proto chci čas na rozmyšlenou, abych se mohl přesvědčit.“ Tak mi byl dán jeden den a jedna noc.“¹⁴¹*

---

kommen. Freilich ist es mein Wunsch, dass wenn möglich niemand an meinem Blute schuldig wird als die Papisten.“ Tamtéž, s. 153.

¹⁴⁰ např. Bainton, s. 184 – 192.

¹⁴¹ *„Darnach erschien ich, berufen und erfordert, von dem ganzen Reichsrat aufm Rathause, da der Kaiser, Kurfürsten und Fürsten beieinander versammelt waren. Da fing des Bischofs von Trier Official, D. Eck, an und sagte zu mir: „Martine, du bist hierher berufen, dass du sollst Antwort geben, ob du diese Schriften für deine Bücher erkennest“ (die aufm Tische beieinander lagen, und er mir weisete); da sprach ich: „Ich glaub’s.“ Aber D. Hieronymus Schurf sagte von Stund drauf: „Man lese die Titel vorne drauf.“ Da nun dieselben verlesen worden, sprach ich: „Ja, sie sind mein.“ Zum andern fragte er mich: „Wollt Ihr sie widerrufen?“ Da sprach ich: „Gnädigster Herr Kaiser, etliche meiner Bücher sind Streitbücher, darinnen ich meine Widersacher angreife; etliche sind Lehrbücher, dieselben kann und will ich nicht widerrufen, denn es ist Gottes Wort. Aber so ich in den Streitenbüchern wider jemand zu heftig bin gewest, hätte ihm vielleicht*

Těžko soudit, proč si Luther vymáhal časový odklad, když byl zjevně dávno rozhodnut, co odpoví, i účastníci sněmu tím byli zaskočeni.¹⁴² Druhý den před shromážděním Luther přednesl krátkou řeč, v níž vyjádřil, že jeho učení je učením Písma a proto ho odvolat nemůže a nechce.¹⁴³

Císař odpověděl Wormským ediktem, v němž byl Luther prohlášen za kacíře.¹⁴⁴ Ediktem je na Luthera uvalena říšská klatba a je nařízeno pronásledování jeho přívrženců. Vzhledem k odporu části říšských stavů, která s Lutherem sympatizovala, tento edikt nebyl prakticky proveden, ale v každém dalším uvažování o luterské reformaci je nutné mít tento dokument na zřeteli.¹⁴⁵ Právě jeho existence byla motorem dalšího dění, protože kriminalizovala nejen samotného Luthera, ale i celý okruh osob, mnohdy mocných, které jeho učení akceptovaly. Tito lidé usilovali o své očištění, což vedlo k téměř neustálému vyjednávání, u něhož ale Luther mnohdy nesměl být osobně přítomen (mám na mysli zejména říšský sněm v Augsburgu v roce 1530), protože od vydání wormského ediktu byl trvale pod klatbou.

O wormském ediktu řekl Martin Luther svým žákům: *„Na říšském sněmu ve Wormsu roku 1521 dal císař Karel V. vydat a zveřejnit rychlý mandát proti učení doktora Luthera; brzy nato napsalo několik učených a věrných mužů na první řádky na okraji svých erbů tato slova: „Některí měli až dosud důvěru v tohoto císaře Karla; ale jak velice od něho odradil tento tyranský edikt srdce mnoha zbožných a ctnostných lidí, si nelze ani myslit, ani vyslovit.“*¹⁴⁶

---

zu viel getan, so will ich mich weisen lassen, wollet mir Bedenkzeit geben.“ Da ward mir ein Tag und eine Nacht gegeben.“ Luther, M. Tischreden. Hrsg. von REHM, W., s. 47 – 48.

¹⁴² Bainton, s. 185.

¹⁴³ Luther, M. Tischreden. Hrsg. von REHM, W., s. 48.

¹⁴⁴ Z literatury o císaři například KOHLER, Alfred. Karl V. 1500 – 1558: Eine Biographie. München: C. H. Beck, 2000 nebo SEIBT, Ferdinand. Karel V.: Císař a reformace. Praha: Ikar, 1999. Hlavním autorem ediktu byl nám již známý Gerolamo Aleandro. MOLNÁR, A., s. 199.

¹⁴⁵ MÜLLER, Helmut. Dějiny Německa, s. 83 – 84.

¹⁴⁶ *„Aufm Reichstage zu Worms Anno 1521 lies Kaiser Karl V. gar ein geschwinde Mandat wider meine, D. Luthers, Lehre ausgehen und anschlagen; daran schrieben etliche gelehrte treue Männer bald vorne nach der ersten Zeilen bei seinem Wappen auf den Rand, nämlich diese Worte: „Etliche haben bisher noch gute*

Při odjezdu byl Martin z rozhodnutí saského kurfiřta fingovaně přepaden a unesen na hrad Wartburg poblíž Eisenachu, kde zůstal jeden rok ukryt před nebezpečím, které v tuto chvíli hrozilo skutečně ze všech stran. Ačkoli on sám byl s tímto vývojem nespokojen, Wartburg je v korespondenci jmenován jako „můj Pathmos“ nebo „má samota“¹⁴⁷, pro dějiny německé reformace měla Lutherova nucená internace velký význam, o němž ještě bude pojednáno později. Sám Luther o tom napsal malíři Lucasi Cranachovi 28. dubna 1521. Tento dopis psal Luther ve Frankfurtu, teprve po cestě na Wartburg. „*Nechal jsem se zavřít a ukrýt, ani sám ještě nevím, kam, ačkoli bych raději zemřel rukou tyrana. (...) Má budoucnost ve Wormsu byla nejistá, a jak jsem dostal glejt, víte všichni dobře ze zákazu, který proti mně vyšel. Domníval jsem se, že císařský majestát měl shromáždit jednoho nebo padesát doktorů a toho mnicha poctivě přemoci; nejednalo se zde o nic jiného, než o tolik: Jsou ty knihy tvoje? Ano. Odvoláš je, nebo ne? Ne. Pak se tedy povyšuješ. Ach, my slepí Němci, jak dětinsky jednáme a necháváme se žalostně klamat Římany a dovolíme jim, aby nás měli za blázný.*“¹⁴⁸

Nutno dodat, že pokud si Luther skutečně myslel (z předchozích citací máme náznaky, že nikoli), že ve Wormsu dojde k jednání a disputaci, bylo to z jeho strany

---

Hoffnung zu diesem Kaiser Karl gehabt; aber wie sehr dies tyrannische Edikt die Herzen vieler frommen, ehrlichen Leute von ihm abgeschreckt und abwendig gemacht hat, das kann nicht gedacht, viel weniger gesagt werden.““ Tischreden, Hrsg. von REHM, Walther, s. 50 – 51.

¹⁴⁷ Luthers Briefe, s. 174, s. 159 a d..

¹⁴⁸ „*Ich lass mich einthun und verbergen, weiss selb noch nicht, wo. Und wiewohl ich lieber hätte von den Tyrannen (...) Händen den Tod erlitten (...). Man hat sich meiner Zukunft zu Wormbs nicht versehen, und wie mir das Geleit ist gehalten, wisset ihr alle wohl aus dem Verbot, das mir entgegen kam. Ich meinete, Kaiserliche Majestat sollt ein Doctor oder funfzig haben versammelt, und den Münch redlich überwunden; so ist nichts mehr hie gahandelt, denn so viel: Sind die Bücher dein; Ja. Willt du sie widerrufen, oder nicht; Nein. So heb dich. O wir blinde Deutschen, wie kindisch handeln wir, und lassen uns so jämmerlich die Romanisten öffnen und narren.*“ Tamtéž, s. 155 – 156. Připomeňme, že nejznámější portréty jak Martina Luthera (mnich, učenec s doktorským kloboukem, kazatel, junker Jörg), tak Philippa Melanchthona vytvořil právě Lucas Cranach, Lutherův osobní přítel, dvorní malíř Friedricha Moudrého od r. 1504. Lucas Cranach (1472 – 1553) žil ve Wittenbergu od r. 1505. SEYDEWITZ, Ruth a Max. Zrození Venuše. Praha: Vyšehrad, 1984, s. 49 – 51. Z literatury o Lutherově wartburském pobytu např. WESSEL, Klaus. Luther auf der Wartburg. Eisenach: Erich Röth Verlag, 1955.

naivní. Situace se od lipského setkání s Eckem dramaticky změnila, což bylo způsobeno nejen papežskou bulou, ale také velkým příklonem obyvatelstva na Lutherovu stranu. Worms byl plný protipapežských pamfletů a nálada ve městě byla výbušná.¹⁴⁹ Je nutno si také uvědomit pozici, v níž se ocitl císař. Církev se pomocí *Exsurge domine* k Lutherovu příkladu již vyjádřila a od císaře očekávala pouze to, že její předchozí závěr potvrdí, nikoli to, že o něm započne diskuzi, očekávala, že Karel přijme tradiční roli ochránce církve, ne to, že se stane arbitrem sporu.

Nyní se vraťme k Lutherovu wartburskému pobytu. Již jsem zmínila, že on sám z něho neměl žádnou radost. Byl zvyklý na společnost, na veřejné dění, na rozruch kolem své osoby, který sám vyvolal, nyní se z toho všeho cítí jaksí vyhnán, potřebuje pokračovat ve svém boji, ale nemůže. V důsledku tohoto stavu horečně píše a studuje, následuje útlum, deprese a naprostá nečinnost a vše se opakuje.

*„Jsem tu lenivý a zaměstnaný zároveň. Učím se hebrejsky a řecky a bez ustání píšu.“*¹⁵⁰ *„Pořád jsem ospalý a líný se modlit i vzbouřit. Tak jsem sám se sebou nespokojený a sám sobě na obtíž, snad proto, že jsem tak sám a nikdo z vás mi nepomůže.“*¹⁵¹

*„Těší mě, jak se Wittenbergu daří, obzvláště, že se to“*¹⁵² *stalo během mé nepřítomnosti (...) Jak moc jsem si přál, aby Philipp Melanchthon také veřejně kázal ve svátečních dnech někde ve městě, po čase oběda, tam, kde se lid schází k pití a ke hře. Tak si člověk přivykne na svobodný řád, po formě a chování staré církve. Neboť kde jsme porušili všechna lidská nařízení, kde jsme odhodili každý pozemský útlak, proč*

¹⁴⁹ Bainton, s. 177 – 178. Písemné zprávy o dobové atmosféře zanechal např. kardinál Aleander, nuncius na dvoře Karla V. a italský humanista, který hrál na sněmu ve Wormsu významnou roli.

¹⁵⁰ „*Ich bin hier müssig und geschäftig zugleich. Ich lerne Hebräisch und Griechisch und schreibeohne Unterlass.*“ Z dopisu Spalatinovi ze dne 10. června 1521, *Luthers Briefe I*, s. 157.

¹⁵¹ „*Immer noch bin ich schläfrig und faul zu Gebet und Widerstand. So bin ich mit mir selbst unzufrieden und mir selber zur Last, vielleicht weil ich so allein bin und keiner von Euch mir helfen will.*“ Tamtéž, dopis Spalatinovi z 9. září, s. 162.

¹⁵² Luther má na mysli změny mešní liturgie, o nichž bude později řeč.

bychom se starali, že je Melanchthon bez pomazání a bez tonzury a navíc ženatý.“¹⁵³ Následuje argumentace o všeobecném kněžství a příklad kněžské činnosti samotného Krista. Melanchthon nebyl ke kněžskému úřadu povolán žádným biskupem, ale samotným Bohem. Luther naléhavě žádal Spalatina, aby Philippa ke kazatelství přiměl, nejlépe s odvoláním se na zájmy celé obce, což prý Philipp nemůže odmítnout. Za důležité považuje, aby Melanchthon kázal německy. *„Tak se časem stane německým biskupem, jako už se stal biskupem latinským a o to byste se měl vší silou zasadit. Neboť lid především potřebuje Boží slovo. (...) Myslete také na to, že Kristus vytvořil v Melanchthonových kázáních náhradu za mou nepřítomnost a mé mlčení.*“¹⁵⁴

„Se svými dopisy jsem Vám poslal knihy o slibech [míněny mnišské sliby], o mši a proti mohučskému tyranovi [arcibiskup Albrecht pokračující v obchodu s odpustky] a domníval jsem se, že všechny budou předány dál podle svého určení.” Následuje výtka Spalatinovi, protože Luther tajně (ve svém převleku z junkera Jörga, dokonce s vousy) navštívil Wittenberg a zjistil, že jeho přátelé nedostali ani jeho dopisy, ani spisy, které na Wartburgu napsal.¹⁵⁵ *„Po cestě mne trápily všelijaké zvěsti o prudkém chování*

---

¹⁵³ *„Ich freue mich, dass Wittenberg gedeiht, und zumal, das es während meiner Abwesenheit geschieht (...) Wie sehr wünschte ich, dass Philipp Melanchthon auch öffentliche Prädigten irgendwo in der Stadt an den Festtagen nach der Mittagsmahlzeit hielte, wo jetzt das Volk zu Trunk und Spiel läuft. Damit gewöhnte man sich an eine freiheitliche Ordnung nach Gestalt und Art den alten Kirche. Denn wo wir alle Menschensatzung durchbrochen, wo wir jedes irdische Joch abgeworfen haben, was solls uns kümmern, dass Melanchthon ohne Salbung und Tonsur und verheiratet ist.“* Tamtéž, týž dopis, s. 163.

¹⁵⁴ *„Dann würde er mit der Zeit ein deutscher Bischof werden, wie er ein lateinischer Bischof geworden ist, und dafür sollt Ihr Eure Kräfte einsetzen. Denn dem Volk ist vor allem Gottes Wort not. (...) Denkt auch daran, dass Christus für meine Abwesenheit und mein Schweigen durch Melanchthons Predigt Ersatz schaffen.“* Luthers Briefe, s. 163 – 164. Pouze doplním, že z toho, aby Philipp kázal, si Luther dělal starosti zbytečně. Melanchthonovy teologické přednášky se plynule proměnily v kázání a Philipp se se svou kazatelskou rolí ztotožnil bez problémů a velmi rychle. Tamtéž, s. 220.

¹⁵⁵ *„Ich habe Euch mit meinem Briefen die Bücher von den Gelübden, von der Messe und gegen den Mainzer Tyrannen übersandt und nahm an, sie wären alle ihrer Bestimmung gemäss weitergegeben worden.“* Spalatinovi, ze 4. prosince 1521, tamtéž, s. 172 – 173. Spis „O zneužívání mše“ – „Vom Missbrauch der Messe“. Spalatin považoval vzhledem ke zjištěné situaci za rozumnější tyto spisy prozatím zadržet.

některých druhů, a tak jsem se rozhodl, že jakmile se vrátím ze své samoty, vydám otevřené varování.“¹⁵⁶

V dopisu Langovi z 18. prosince hovořil Luther o překladu Bible: *„Zůstanu zde ukrytý do Velikonoc. Do té doby dopíši Postilu a přeložím Nový Zákon do němčiny. Přátelé mě tlačí k tomuto úkolu, jehož řešením jste zaměstnán i Vy. Pokračujte v tom, co jste si předsevzal. Aby každé město mělo svého tlumočníka, aby jen tato kniha byla v ústech a v rukou každého člověka, aby ji každý měl před očima, v uších a v srdci.*“¹⁵⁷

Domnívám se, že tyto citáty dokládají celou řadu událostí a změn symptomatických pro Lutherovu wartburskou éru. Začněme postupně. V červnovém dopise Spalatinovi Luther hovořil o svém studiu a psaní. Z tohoto hlediska byl tento rok skutečně velice plodný, Luther nejen že se s Melanchthonovou pomocí výrazně zdokonalil v biblických jazycích, ale také teologicky dořešil a publikoval celou řadu problémů. Především se jedná o zpochybnění mnišských slibů, práci o zpovědi, dále o návod, jak číst evangelia¹⁵⁸ a o traktát o vzpouře, který Luther napsal v reakci na informace o fyzických útocích na příslušníky katolického kléru.¹⁵⁹ Celkem na Wartburgu vznikl téměř tucet prací.¹⁶⁰

---

¹⁵⁶ „*Freilich haben mich auf der Reise mancherlei Gerüchte von dem ungestümen Auftreten einiger Genossen gepeinigt, und so habe ich mir vorgenommen, eine öffentliche Ermahnung ausgehen zu lassen, sobald ich in meine Einsamkeit zurückgekehrt bin.*“ Tamtéž, s. 173. Jednalo se o nepokoje, které doprovázely jednání o odstranění katolické mše. Tamtéž, s. 271.

¹⁵⁷ „*Ich werde hier bis Ostern verborgen bleiben. Indessen will ich die Postille fertig schreiben und das Neue Testament ins Deutsche übertragen. Die Freunde drängen mich zu dieser Aufgabe, mit deren Lösung ja auch Ihr beschäftigt sein sollt. Setzt fort was Ihr unternommen habt. Möchte jede Stadt ihren eigenen Dolmetsch haben, möchte nur allein dies einzige Buch in jedermanns Munde und in jedermanns Hand, jedermann von Augen und Ohren und im Herzen sein.*“ Tamtéž, s. 174.

¹⁵⁸ „*Naučení, co máme hledat a očekávat v evangeliích*“. V moderním překladu ve výboru: LUTHER, Martin. Kdybych měl nekonečně světů... Praha: Lutherova společnost, 2008. V původním znění v přetisku rukopisu: LUTHER, Martin. Schriften aus der Zeit des Aufenthaltes auf der Wartburg. Eisenach: Wartburg-Stiftung, 1983.

¹⁵⁹ „*Napomenutí všem křesťanům, aby se měli na pozoru před povstáním a vzpourou*“. Tamtéž. V původním znění v přetisku rukopisu: LUTHER, Martin. Schriften aus der Zeit des Aufenthaltes auf der Wartburg. Eisenach: Wartburg-Stiftung, 1983. Zde je dále „*Das Magnificat verdeutscht und ausgelegt durch D. Martin Luther Aug.*“ a „*Von der Beicht, ob der Paps Macht habe zu gebieten*“. Luther se opírá o biblickou argumentaci a nastiňuje zde své názory na světský řád, které budou silně rezonovat později, zejména v době tzv. selské války. Vzpouře proti zlořádům náleží výhradně šlechtickému stavu. Prostý křesťan by se měl pouze modlit, aby bylo dosaženo spravedlnosti. Trest způsobený prostým člověkem je nedostatečný a

Na tomto místě bych ráda upozornila na první jmenované dílo nazvané „*De votis monasticis Martini Lutheri iudicium*“, především proto, že se je to text, který se výrazně vymyká z celku písemností, které Martin Luther publikoval. Jedná se o jednu z prvních autobiografií vůbec, obsah je koncipován jako dopis Martinovu otci, který se nesmířil se skutečností, že jeho syn určený pro právnickou kariéru zvolil mnišský způsob života. Luther se zamýšlel nad hodnotou a smyslem mnišských slibů v souvislosti s tím, z jakých pohnutek složil slib on sám, a dochází k zavržení mnišských slibů a neguje pojetí mnišství jako vyššího způsobu života. „*Janu Lutherovi, svému otci, Martin Luther v Kristu pozdravení. (...) Běží už takřka šestnáctý rok mého života v řádu, který jsem podstoupil proti Tvé vůli a bez Tvého vědomí. Příliš dobře si totiž pamatuji – když už se mnou mluvíš smířen – (...) že jsem se nestal mnichem se zalíbením a z touhy a ještě méně kvůli svému břichu, nýbrž ze strachu, v zápasu s nečekanou smrtí: tak jsem složil z donucení nutný slib.*¹⁶¹ (...) *Ovšem můj slib nestál ani za nepatrné chmýří (...), ba byl ten slib bezbožný; a skutečnost, že nevychází z Boha, dokazovalo nejen to, že zhřešil proti své autoritě [míněn Hans Luther], ale také to, že nebyl spontánní a dobrovolný.*“¹⁶² Následuje výčet hříchů a bezbožností, které Luther v klášteře viděl a prožil. „*Vy důstojní a vpravdě papežensští doktůrci a učitelci! Panenství a čistota si jistě zaslouží chvály, ale tak, aby jejich velikostí byli lidé spíše odstrašováni než lákáni, jako pravil Kristus, když učedníci chválili zdrženlivost, řkouce: „Jestliže je to s mužem a ženou takové, pak je lépe se neženit.“ On jim odpověděl: „Ne všichni pochopí to slovo; jen ti, kterým je to dáno. Někteří nežijí v manželství,*

---

neúčinný, adekvátní trest je pouze v božích rukou. Byť Lutherovy sympatie jsou na straně potlačovaných, právo na změnu poměrů mají však výhradně urození.

¹⁶⁰ celkový výčet wartburských děl viz Bainton, s. 199.

¹⁶¹ Luther ve strachu z bouřky slíbil svatým, že pokud přežije, vstoupí do kláštera, což vzápětí učinil.

¹⁶² D. Martin Luthers Werke, kritische Gesamtausgabe, 8. B, Weimar, H. Böhlau, 1889.

protože jsou k tomu od narození nezpůsobilí, jiní nežijí v manželství, protože je nezpůsobilými učinili lidé; a někteří nežijí v manželství, protože se ho zřekli pro království nebeské. Kdo to může pochopit, pochop.“ (...) A tak jsem mnich a nejsem mnich, nové stvoření, jež nenáleží papeži, ale Kristovi. Neboť i papež vytváří loutky a papežence, to jest masky a modly. Jedním z nich jsem byl kdysi i já, když jsem byl sveden rozmanitými slovními zvyky, jimiž byl i moudrý člověk pokoušen až do smrti a osvobozen Boží přízní.¹⁶³ Následuje výčet podmínek pro to, aby mohl být mnišský slib považován za zbožný a platný, přičemž prvořadým kritériem je dobrovolnost, odhodlání a zralost pro dané rozhodnutí a nezištnost. Slib nesmí odporovat svobodě jednotlivce. Vyvrací tezi o tom, že život v řádu je stavem dokonalosti.

Připomeňme, že Lutherovo učení o mnišských slibech vyvolalo masové odchody mnichů z klášterů, Luther nakonec zůstal posledním mnichem, který zůstal v augustiniánském konventu a sám z řádu vystoupil teprve v roce 1524.¹⁶⁴

Druhý okruh otázek, který z wartburské korespondence vysvítá, se věnuje událostem ve Wittenbergu, které Luthera intenzívně zajímají a na něž nyní nemá žádný vliv. Ve městě došlo v době jeho nepřítomnosti k uvedení dvou jeho teoretických postulátů do reality. Jednak to bylo již zmíněné prolomení klášterní klauzury a rušení mnišských slibů a zadruhé změna mešní praxe, de facto zrušení katolické mešní liturgie. Tyto změny neproběhly zcela tak, jak by si Luther přál, mladý Philipp Melanchthon svou dočasnou roli vůdce

---

¹⁶³ Tamtéž.

¹⁶⁴ Oznamuje to Friedrichu Moudrému na Štědrý den 1524. Luthers Briefe, Band 2, s. 6. V době, kdy odcházel, zůstal v klášteře ze všech mnichů jen on sám s převorem. Tamtéž. V listu markraběti Georgu Braniborskému z 18. července 1529 na otázku co s kláštery odpovídá, že nejlepší možností je nechat mnichy na tomto místě v klidu dožít a klášter zavřít teprve, až mniši vymřou. Je tedy jednoznačně proti rušení klášterů a vyhánění mnichů, útoky na wittenberské františkány v době jeho pobytu na Wartburgu jednoznačně odsuzoval. Luthers Briefe, Band 2, s. 61 – 62.

reformního hnutí nezvládl zcela šťastně a vše je navíc komplikováno prvními projevy radikalismu Andrease Karlstadta. Došlo k prvnímu násilí na katolickém kléru, především studenti napadali věřící katolíky nadále praktikující soukromé mše, které Luther kritizoval. V této době právě vznikají příčiny následující názorové odluky mezi Lutherem a Melanchthonem na straně jedné a Karlstadtem na straně druhé, ke konečné roztržce a Karlstadtovu odchodu z Wittenbergu došlo krátce po Lutherově návratu.¹⁶⁵ Brzy po návratu do Wittenbergu sepsal Luther pojednání, v němž důrazně varoval před prosazováním změn v duchovní oblasti příliš rychle a bezohledně, tedy před formou, jakou se tyto úpravy děly v době jeho nepřítomnosti. V textu „*O přijímání svátosti pod obojí způsobou a jiných novotách*“¹⁶⁶ se sice znovu vyslovil pro všeobecné kněžství, proti oslnivé kráse kostelů, pro přijímání vína i hostie a tak dále, ale vymezil limity, jak mají být tyto změny prosazovány: nikoli násilím, ale postupně, s respektem ke zvykům věřících, tak, aby nikdo nic nedělal proti svému vlastnímu svědomí. Ke změnám má dojít, ale nutit lidi, aby tyto změny akceptovali a zakazovat či znemožňovat jim výkon náboženství podle jejich zvyků je pro Martina stejným hříchem, jako nutit je k setrvání u katolické liturgie. Stejného názoru je Philipp Melanchthon, který se v tomto smyslu vyjadřuje v instrukcích zasílaných do Norimberku.¹⁶⁷

---

¹⁶⁵ BARGE, Hermann. Andreas Bodenstein von Karlstadt I., II. Leipzig: Brandstetter, 1905. SIDER, Ronald J. Andreas Bodenstein von Karlstadt: the development of his thought 1517 – 1525. Leiden: E. J. Brill, 1974. Karlstadtovo dílo: Confutatio Andreae Carolostadii edita adversus defensivam epistolam Ioannis Eckij, quam temere conscripsit... (1520), Epistola Andree Carolostadii adversus ineptam et ridiculam inventionem Ioannis Eckij argutatoris... (1519). Dále edice: FURCHA, E. J. (ed.) The essential Carlstadt: fifteen tracts. Scottsdale: Herald, 1995. Už v dopisu z 13. 3. 1522 je Karlstadt označován za nepřítele, proti němuž je nutno bojovat, a jehož musí sám Kristus donutit změnit své názor, nebude-li ochoten vzdát se jich dobrovolně. Tamtéž, s. 181. K otázce osobního jednání mezi Lutherem a Andreasem Karlstadtem a k polemikám mezi nimi: tamtéž, s. 183.

¹⁶⁶ LUTHER, M. Kdybych měl nekonečně světů... K témuž tématu podobnými slovy: Luthers Briefe, s. 208 – 209.

¹⁶⁷ Melanchthons Briefwechsel, Band T2, s. 390, zprávy pro radu města Norimberku, 1. ledna 1526.

Na tomto místě je nutné říct, že během roku Lutherova skrývání došlo ve Wittenbergu, mimo jiné Karlstadtovým přičiněním, k vzepětí obrazoborectví. To bylo pro Luthera i Melanchthona mementem, něčím, co se nesmí opakovat.

Brzy po návratu začal Luther prakticky řešit také otázku mše. Katolický ritus byl ve Wittenbergu zavržen - první mši podobojí sloužil Philipp Melanchthon 29. 9. 1521, o následujících Vánocích kázal Karlstadt částečně německy. Toto kázání je možné považovat za skutečný průlomový okamžik. Arciděkan zámeckého kostela ho přednesl nikoli v ornátu, ale v běžném světském oděvu a ve značně zkrácené formě, zásadní ale je, že věřící poprvé slyšeli vysluhovat Večeři Páně v mateřském jazyce, což vzbudilo bouřlivé emoce.¹⁶⁸ Katolická eucharistie byla ve Wittenbergu zavržena, docházelo k násilnostem na členech katolických řádů.

24. ledna 1522 je vydán „Řád města Wittenbergu“, jeden z nejdůležitějších dokumentů prvních let reformace, který ve městě kodifikuje sloužení mše po vzoru Karlstadtova vánočního kázání a nařizuje odstranění obrazů z kostelů.¹⁶⁹ V atmosféře všeobecné bezradnosti v Lutherově nepřítomnosti a vzhledem k sílícím nepokojům Friedrich Moudrý již 13. 2. téhož roku toto opatření zrušil s argumentem, že ke změnám došlo příliš rychle a bez rozmyslu.¹⁷⁰

V liturgii vznikl chaos, protože starou nebylo kvůli Friedrichovu zákazu čím nahradit a názor Martina jako největší autority nebyl z důvodu jeho nepřítomnosti znám. Luther se po svém návratu spojil s hudebními odborníky a sepsal „*Německou mši a bohoslužebný pořádek*“, tedy

---

¹⁶⁸ BARGE, Hermann. Andreas Bodestein von Karlstadt I., s. 359 – 366. Skandálnost této změny Karlstadt ještě zdůraznil tím, že se jako kněz na druhý svátek vánoční zasnoubil a již v polovině ledna oženil. Kurfiřtovi svůj sňatek zdůvodnil tak, že v Bibli nenašel stav, který by byl chválen více než manželský. Tamtéž.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 378 – 382.

¹⁷⁰ BAINTON, s. 213.

praktický návod pro kněží, který mešní rituály reformovaných unifikoval, přičemž ale zachoval jistou volitelnost pro každého jednotlivého kněze, určitou míru benevolence. První mše podle tohoto řádu byla sloužena 29. 10. 1525.¹⁷¹

A konečně třetím tématem je již zmíněný Lutherův překlad Bible.¹⁷² Skutečnost, že se Písmo konečně dostává k věřícím v jejich mateřštině, navíc v němčině přístupné prostým laikům, srozumitelném jazyce, který se Luther snažil co nejvíce přizpůsobit hovorové formě, je jedním z nejdůležitějších přínosů německé reformace vůbec a nebýt Lutherovy nucené izolace, ke splnění tak obrovského úkolu by se sotva kdy dostal. Takto už 20. září 1522 poslal Spalatinovi a saskému kurfiřtovi hotové exempláře překladu Nového Zákona, který vznikl s Philippovou pomocí už na Wartburgu.¹⁷³ Hned na to se pustil do překladu Starého zákona: „*S překladem Starého zákona jsem teprve u Levitiku; je prostě neuvěřitelné, jak moc mne až dosud zdržovaly dopisy, zaměstnání, společnost a mnoho dalšího. Teď jsem si ale předsevzal, že se zamкну doma a budu spěchat, aby se podařilo dát v lednu do tisku knihy Mojžíšovy.*“¹⁷⁴

Lutherova překladatelská práce se dá na základě korespondence snadno zrekonstruovat. Luther ve svých dopisech Spalatinovi graficky znázornil sporné fráze a jazykovědné oříšky, žádal Georga o radu, srovnával verze textu, které měl k dispozici. Součástí těchto konzultací bylo

---

¹⁷¹ otázka mešní liturgie a nutnosti měnit tyto návyky jen pomalu a plynule: dopis Michaelovi von Strassen ze 16. října 1523. Luthers Briefe, s. 208 – 209.

¹⁷² SCHILDT, Joachim. Martin Luther und die Deutsche Bibel. Eisenach: Wartburg-Stiftung, 1983.

¹⁷³ „*Hier habt Ihr nun das ganze Neue Testament für Euch und für den Kurfürsten, bis auf die Vorrede zum Römerbrief, die morgen fertig werden soll.*“ Luthers Briefe, s. 182 a 192.

¹⁷⁴ „*Mit der Übersetzung des Alten Testaments bin ich erst beim Leviticus; es ist nämlich nicht zu glauben, wie sehr mich Briefe, Geschäfte, Geselligkeit und vieles andere bisher abgehalten haben. Aber nun habe ich mir vorgenommen, mich zu Hause einzuschliessen und zu eilen, dass im Januar die Bücher Moses unter die Presse galangen.*“ Luthers Briefe, s. 193.

i pravidelné informování kurfiřtova kaplana o tom, jak rychle dílo pokračuje.¹⁷⁵

Když se Luther vracel do Wittenbergu, už nebyl pod ochranou Friedricha Moudrého, který se pod tlakem hrozeb ze strany Georga Saského, svého příbuzného a odpůrce reformace, který trval na provedení inspekce mešní liturgie v Sasku, ptal Luthera, co má dále dělat pro jeho ochranu. Luther odpověděl: „*Nyní chce Vaše Kurfiřtská Milost vědět, co má v této věci dělat, protože se domnívá, že vykonala příliš málo: odpovídám ponížně: Vaše Kurfiřtská Milost již učinila přespříliš a nyní už nemá dělat vůbec nic. (...) Protože Vaši milost neuposlechnu [tzn. odmítám další azyl a vracím se do Wittenbergu], je Vaše Milost před Bohem ospravedlněna, pokud budu zajat nebo usmrcen. Před lidmi musí Vaše Milost dodržet toto: totiž být poslušna vrchnosti a jako kurfiřt nechat Císařský Majestát vládnout ve svých městech a zemích podle říšského řádu a nebránit této moci, aby mne zajala či zabila, neboť nikdo nemá porušit tuto moc, neboť on ji tak ustanovil, protože to by byla vzpoura a bylo by to proti Bohu.*“¹⁷⁶ Luther v tomto dopise napsal, že se domnívá, že on sám je lépe schopen chránit knížete, než kníže Luthera, protože v celé věci jde přece o Boha. Martin v tomto případě používá masku dvorského šaška, jemuž je středověkým zvykovým právem dovolena drzost, která by nikomu jinému nebyla tolerována. Stejným tónem napsal i spis Křesťanské šlechtě německého národa, kde tímto prostořekým způsobem promlouvá přímo k císaři.¹⁷⁷

---

¹⁷⁵ Tamtéž, např. s. 194 – 197.

¹⁷⁶ „*Dass nu auch E. K. F. G. begehrt zu wissen, was sie thun solle in dieser Sachen, sintemal sie es acht, sie habe viel zu wenig gethan: antworte ich unterthäniglich: E. K. F. G. hat schon allzuviel gethan, und soll gar nichts thun. (...) Dieweil denn ich nicht will E. K. F. G. folgen, so ist E. K. F. G. für Gott entschuldigt, so ich gefangen oder gotötet wurde. Vor den Menschen soll E. K. F. G. also sich halten: nämlich der Obrigkeit, als ein Kurfürst, gehorsam sein und Kaiserliche Majestät lassen walten in E. K. F. G. Städten und Ländern nach Reichsordnung, und ja nicht wehren der Gewalt, so sie mich fahen oder töten will; denn die Gewalt soll niemand brechen, denn der sie eingesetzt hat, sonst ist das Empörung und wider Gott.*“ Tamtéž, s. 178 – 179.

¹⁷⁷ MOLNÁR, A. NA rozhraní věků, s. 211 – 212.

V následujícím dopise Spalatinovi se ale o Friedrichovi, který mu v Augsburgu zachránil život, vyslovuje s hlubokým opovržením stejně tak jako o Karlu V., do kterého velmi dlouho vkládal naděje, že právě on vyřeší konflikt s církví spravedlivě, to znamená disputací a argumenty a právě v Augsburgu vzalo toto doufání definitivně zasvé. *„Dal [Friedrich Moudrý] nám již mnoho důkazů své bázlivé malověrnosti a tuto jeho slabost teď musíme snášet. Jen jediná věc je pro mne ještě trpčící, že totiž musím nazývat císaře „svým nejmilostivějším pánem“, když přece celý svět ví, jak nemilosrdný ke mně je a když se každý směje tomu průhlednému kejklářství. Přesto budu raději vysmíván a dovolím, aby mi předhazovali tu faleš, než abych se vzpíral proti slabosti knížete.“*¹⁷⁸

Luther se tedy vrací. Sám je změněn: místo mnicha s tonzurou přišel vlasatý muž s plnovousem, který zapomněl žít řádovým způsobem života; a také jeho město je jiné, než bylo, když ho opouštěl.

---

¹⁷⁸ „Er hat schon so manche Beweise seiner ängstlichem Kleingläubigkeit gegeben, und diese seine Schwäche müssen wir eben ertragen. Nur etwas hat mich bitter betroffen, dass ich nämlich den Kaiser „meinen allergnädigsten Herrn“ nennen soll, wo doch alle Welt weiss, wie ungnädig er mir ist, und wo doch jedermann über diese durchsichtige Gaukelei lachen wird. Trotzdem will ich lieber ausgelacht werden und mir Falschheit vorwerfen lassen, als mich der Schwäche des Fürsten entgegenstemmen.“ Tamtéž, s. 180 - 181.

5. kapitola – Od Lutherova návratu z Wartburgu do roku 1530

Roky následující po Lutherovu návratu z azylu na hradě Wartburg byly co do zlomových událostí dějin reformace poněkud chudší. Namísto významných obrátů docházelo ke změnám, které byly charakteru spíše organizačního, které reformaci poměrně klidným způsobem šířily a ukotvovaly. Probíhala církevní vizitace v luterských oblastech Německa, Melanchthon řídil školskou reformu. V roce 1529 došlo k disputaci v Marburgu, která ale chod událostí příliš neovlivnila. Skutečností, která se Martina Luthera osobně dotkla a která z jeho korespondence jasně vystupuje, byla roztržka s Karlstadtem, která již byla zmiňována v předchozí kapitole.

Z tohoto konceptu se výrazněji vymyká pouze selská válka, která Německem otřásla roku 1525.¹⁷⁹ Lutherovo stanovisko k ní je dostatečně známé a také už o něm byla řeč v předchozí kapitole, proto na tomto místě uvedu pouze několik Lutherových hodnocení, která se objevila v jeho korespondenci.

Tematické okruhy problémů charakterizující prostředí reformátorů mezi lety 1522 a 1530 budu uvádět chronologicky v pořadí, v jakém se v Lutherových listech objevily. Začneme tedy konfliktem s Martinovým dosavadním stoupencem a kolegou, Andreasem Karlstadtem, kterého jsme opustili v momentě, kdy se Luther vrátil do Wittenbergu.

---

¹⁷⁹ FRANZ, Günther. Der deutsche Bauernkrieg. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1975. BENSING, Manfred. Der deutsche Bauernkrieg 1524 – 1526. Berlin: Deutscher Militärverlag, 1970. BLICKLE, Peter. Der deutsche Bauernkrieg von 1525. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1985. MAUR, Eduard. Tomáš Müntzer. Praha: Karolinum, 1993. MEUSEL, Alfred. Tomáš Müntzer a jeho doba: S výběrem dobových dokumentů. Praha: Naše vojsko, 1957.

Karlstadt byl až do Lutherova návratu z Wartburgu názorově zcela jednotný se svým učitelem, byť ikonoklastická bouře, kterou Andreas vyvolal, nebyla Lutherovi po chuti. Skutečnost, že to byl právě on, kdo doprovázel Luthera na disputaci do Lipska, svědčí o důvěře, která mezi nimi fungovala. Karlstadtova radikalizace a názorový rozchod se ale projevil hned poté, co se Luther z Wartburgu vrátil. Krátce nato Karlstadt odešel do Orlamünde, kde byl pověřen duchovním úřadem a kde formuloval vlastní učení konkurenční k věrouce Lutherově.¹⁸⁰ Z Lutherovy korespondence není patrné, co bylo jádrem sporu, zrovna tak Tischreden kritizují osobnost Andrease Karlstadta, ale ke konfliktním otázkám se příliš nevyjadřují. Ve stručnosti lze říci, že se jednalo především o pojetí Večeře Páně¹⁸¹, o představu organizační stránky církve (Karlstadtova vize připomínala sektu, se zemskou církví s vlivem světských vládců nepočítal. Hájil plně všeobecné kněžství¹⁸² a povinné manželství kněží.) a dále o otázky křtu, povahy Ducha svatého a tak dále. V podstatě se jednalo o ještě doslovnější chápání Bible a to za hranicí, která byla již pro Luthera nepřekonatelná.

Martin Luther byl celým sporem skutečně zdeptán. K nepřátelům zvnějšku se přidal nepřítel z vlastních řad, přesněji řečeno přímo ten, kdo dosud nejvýrazněji hájil jeho vlastní stanoviska. Reformní hnutí toho do této doby po praktické stránce příliš nedosáhlo, ani kritika odpustků i přes svou popularitu neměla velké výsledky, ale už se projevila vnitřní nejednota. V této situaci si Luther uvědomil, že jeho stanoviska jsou bližší Římu, než odpadlíkovi od vlastní strany.¹⁸³

---

¹⁸⁰ BARGE, Hermann. Andreas Bodenstein von Karlstadt I. Leipzig: Friedrich Brandstetter, 1905, s. 95.

¹⁸¹ Tamtéž, II., s. 144 – 295.

¹⁸² Lutherova argumentace proti praktickému všeobecnému kněžství LUTHER, M. O svobodě křesťanské. Babylonské zajetí. Praha: Jan Laichter: 1935, s. 156 – 157.

¹⁸³ BAINTON, s. 263.

Z dopisu Spalatinovi z 21. dubna 1522 jasně vyplývá, že Luther nebyl tím, kdo spor vyvolal, naopak se ho sám snažil eliminovat či alespoň nezveřejňovat. „*Dnes jsem mezi čtyřma očima Karlstadta srdečně prosil, aby nedával do tisku nic proti mně, jinak budu nucen, ač nerad, také zahájit postup proti němu. Ujišťoval mě velice a svatě, že proti mně nic nepíše; něco jiného ale říkají listiny od rektora a rychtáře, které jsme již měli v rukou.*”¹⁸⁴ Přesto Karlstadt polemické spisy vydával a Luther, který jejich obsah označil za typickou “*směs lži a pravdy bez uvádění jmen, vpravdě karlstadtovské*”¹⁸⁵, na ně odpovídal.¹⁸⁶ Došlo dokonce na pálení Karlstadtových knih.¹⁸⁷

Luther celý spor zdůvodňoval během hovorů u stolu. Jeho posluchači zapsali: „*Doktor Martin Luther mluvil hodně o D. Karlstadtovi, který to všechno začal ze ctižádostivosti. „Neboť on dopustil, aby se zdálo,“ řekl Doktor Martin, „že na zemi není většího učence, než je on, a co jsem napsal, to napodobil a dělal po mně a přece se pak označil jinou, cizí barvou. Chtěl to jen sám. A já jsem mu chtěl dlouho ustupovat a přál mu úctu, přece to nebylo tak vzdáleno Bohu. Já jsem, chválabohu, nikdy nebyl tak opovážlivý.*“ Luther srovnával sám se sebou, vracel se k odpustkovým tezím a zdůrazňoval, že on sám se nikdy nepovyšoval, pouze navrhoval své myšlenky.¹⁸⁸ Na Karlstadtovu ctižádost a snahu o rivalitu si zpětně stěžoval i v souvislosti s lipskou disputací. Řekl, že „*v Lipsku na disputaci mi Karlstadt*

---

¹⁸⁴ „*Heute habe ich unter vier Augen Karlstadt die herzliche Bitte vorgetragen, nichts gegen mich drucken zu lassen, da er mich sonst zwingen würde, auch meinerseits, wenn auch ungern, wider ihn einen Gang zu wagen. Er beteuert hoch und heilig, nicht gegen mich zu schreiben; eine andere Sprache reden freilich die Bogen, die wir bereits in den Händen von Rektor und Richtern wissen.*“ Luthers Briefe, s. 183.

¹⁸⁵ 3. října 1524, dopis Spalatinovi. Luthers Briefe, Band 2, s. 4.

¹⁸⁶ 11. ledna 1525, dopis Amsdorfovi. Tamtéž, s. 7.

¹⁸⁷ 13. ledna 1525, dopis Spalatinovi. Tamtéž, s. 8.

¹⁸⁸ D. M. L. sagte viel von D. Carlstadt, der alles aus Ehrgeiz angefangen hatte. „*Denn er liess sich dünken, sprach Doktor Martinus, „es wäre kein Gelehrterer auf Erden denn er, und was ich schrieb, dem ahmet er nach und wollt es mir nachtun, doch strich er ihm ein ander, fremde Farbe an. Er wollt es allein sein. Und ich wollt ihm gerne mein Leben lang gewichen un die Ehre gegönnet haben, doch so ferne es wider Gott nicht wäre gewest. Ich zwar bin, gottlob, nie so vermessen gewest.*“ Tischreden. REHM Walter. S. 146 – 147.

*nechtěl ponechat přednost, protože měl starost, že bych mu odebral poctu, kterou bych mu přece upřímně přál; ale on proměnil čest v hanbu. Neboť je ubohý, nešťastný disputátor, má chaotickou, tvrdošijnou hlavu.“*¹⁸⁹ Luther na jaře 1525 plánoval disputaci s Karlstadtem ve snaze nezadat mu příčinu k dalšímu odcizení¹⁹⁰, když ale kníže odmítl poskytnout po dobu trvání jednání Karlstadtovi ochranu, Martin už to vnímal spíše jako úlevu po dlouhotrvajícím a únavném sporu: *„Knížecí odmítnutí bezpečnosti pro Karlstadta je mi jen příjemné. Přepošlu mu Váš dopis, abych se už toho bídáka zbavil.“*¹⁹¹

Celý konflikt zůstal v podstatě nevyřešen. Karlstadt dále působil v Rothenburgu a Luther ho vinil z toho, že zde podněcuje sedláky ke vzpouře.¹⁹² Selská válka tuto polemiku v Lutherově korespondenci překryla, Luther se od května 1522 ve svých listech věnoval tomuto problému a roztržka s dosavadním spojencem se vytrácí.¹⁹³

Proto nyní opustíme Lutherův střet s Andrease Karlstadtem a posuneme se k dalšímu oktuhu otázek, který již byl v předchozí kapitole zmíněn, a tím byla otázka zavádění nové mše. Vzhledem k zaměření práce nechci u tohoto tématu zacházet do přílišných podrobností, proto vyberu pouze po jednom dopisu od Martina Luthera a Philippa Melanchthona.

Luther píše 26. března roku 1525 Nikolausi Hausmannovi, knězi do Zwickau. Odpovídal mu na jeho dotaz

---

¹⁸⁹ „Zu Leipzig auf der Disputation wollt Carlstadt mir den Vorzug und Anfang nicht lassen, hatte Sorge, ich würde ihm die Ehre zuvor wegnehmen, die ich ihm doch gerne gegönnet hätte; aber er legte Schande für Ehre da ein. Denn er ist ein armer, unseliger Disputator, hat ein wüsten, starrigen Kopf.“ Tischreden. Rehm, W. S. 147.

¹⁹⁰ Luthers Briefe, Band 2, s. 9.

¹⁹¹ „Die Ablehnung der öffentlichen Sicherheit für Carlstadt durch den Fürsten ist mir nur angenehm. Ich werde ihm Euer Schreiben übersenden, um mich des elenden Menschen zu entledigen.“ Tamtéž, s. 10.

¹⁹² Luthers Briefe, Band 2, s. 12 – 13, BARGE, H. Karlstadt II, s. 298 – 352.

¹⁹³ o dalších osudech Andrease Karlstadta např. MOLNÁR, A., Na rozhraní věků, s. 223.

ohledně mešní liturgie a věnoval mu spis „*Forma mše*“¹⁹⁴.
„*Posílám Vám zpět Vaši mši, kterou můžete nechat zpívat. Proti tomu ale nesouhlasím s tím, že se při německých slovech přidržujete latinského způsobu zpěvu. Knihkupci, který doručí dopis, jsem předvedl německý způsob, který si přeji zavést.*“¹⁹⁵

Z Melanchthonovy korespondence jsem vybrala list, který napsal lantkrabě Philipp Hessenský v září roku 1526. Jedná se o obsáhlý text plný organizačních otázek. „*Milí Martine a Melanchthone, vašemu psaní jsem porozuměl a jsem vděčný za Vaše věrné rady a chci Vás, pokud Boží Milost dovolí, následovat.*“¹⁹⁶ Vzápětí ale upozorňuje na některé nejasnosti a cituje Písmo tam, kde se podle jeho mínění rozchází s předchozími Melanchthonovými doporučeními, která podle všeho považoval za příliš opatrná. „*Sdělte mi své rady. Jinak, myslím, jsem Vám nerozuměl ohledně mši zcela správně, Philippe, když píšete „člověk má zachovat starý způsob“. Nerozumím, co pokládáte za starý způsob. Ale myslel jsem, že jste mínil způsob apoštolů a zbožných mužů a vůbec ne papežský způsob. A proto prosím, abyste mi vysvětlil svůj názor. Zatřetí prosím o lepší radu v tomto: Když tedy činím tak, jak jste mi poradili, a mniši a kněží nesouhlasí se mnou a s mými úředníky a nesvolí k žádné disputaci, jaké pak mám zaujmout stanovisko. (...) Začtvrté prosím o radu, potom, co jste mi Vy, Philippe Melanchthone, napsal, že mám usilovat o mír.*“¹⁹⁷ Poté se

---

¹⁹⁴ Luthers Briefe, Band 2, s. 213 – 214.

¹⁹⁵ „*Ich sende Euch Eure Messe zurück, die Ihr wohl so singen lassen könnt. Dagegen bin ich nicht damit einverstanden, dass Ihr zu den deutschen Worten die lateinische Gesangsweise beibehandelt. Ich habe dem Buchhändler, der den Brief überbringt, die deutsche angeben, die ich eingeführt wünsche.*“ Luthers Briefe, Band 2, s. 11.

¹⁹⁶ „*Lieber Martinus und Melanhton. Ich hab ewer schreyben verstanden und bedanck mich ewers getrewen raths und wil euch, ssovil got gnade verleyt, volgen.*“ Melanchthons Breifwechsel, Band T2, s. 492.

¹⁹⁷ „*Ir werdet mir ewern rath wol mitteylen. Zum andern, so verstehe ich euch, Philippen, nit gantz recht in meinem syn mit den messen, do ir schreibt, „man sol sie halten auf die alten weyse“. Nu kan ich nit wissen, was ir vo die alte weysse halt. Ich hab aber also darnach gedacht, das ir die weysse der apostel und der fromen menner gemeint hapt und die papistischen weysse ghar nit. Und darum ist mein bit, wolt mir ewer meynung verkleren. Zum dritten bit ich ewer beder rath, wolt mir darin rathen: Wan ich also thue, wie ir mir geratten hapt, und dan die monich oder pfaffen vor mir oder meinen amptlewthen nit zu recht stehen*

dostává k otázce potřeby založení reformované školy a zakončuje: „*Pokud se Vám tento názor zamlouvá, prosím o radu; pokud ale máte lepší stanovisko, bude se mi líbit také a prosím o odpověď na výše zmíněné artikuly. (...) Chci pomoci Hessensku.*“¹⁹⁸

Z obou výše uvedených úryvků vyplývá několik poznatků. Především je to obrovská míra autority, jaké se oba reformátoři těšili. Šíření reformace bylo z tohoto úhlu pohledu plně centralizovaným procesem, při němž se všichni, kdo se chtěli k reformaci připojit, ptali na rady a na dovolení. Obzvláště výmluvná byla v tomto případě nadměrná zdvořilost hessenského vládce, která v zejména ve třetí otázce hraničila s bezradností a snad až bezmeznou ochotou podvolit se přáním dvou neurozených teologů.

Druhým aspektem, na který jsem pomocí těchto listů chtěla upozornit, je technická obtížnost zavádění nové liturgie. Luther si jako nadaný hudebník velmi zakládal na církevním zpěvu, a proto tuto oblast pečlivě hlídal. Do Wittenbergu byli povoláváni zpěváci a hudební skladatelé, s nimiž Luther osobně konzultoval, a ti poté šířili liturgii dále po Německu.¹⁹⁹

V předchozím dopisu byla zmínka o potřebě zakládání nových škol v reformovaných městech, protože tyto dva fenomény, totiž šíření věrouky a tudíž i liturgie a zároveň potřeba reformovaného školství, šly ruku v ruce.

V tomto případě je zajímavé srovnat přístupy obou reformátorů. Začneme Lutherem, kterého školská

---

oder sich in kein disputation geben, wie ich mich dan halten soll (...) Zum vierden, sso beger ich ewer beder rath, nachdem ir, Philippus Melanchthon, mir geschrieben hapt, ich soll friede suchen.“ Melanchthons Briefwechsel, Band T2, s. 492 – 493.

¹⁹⁸ „*Wo euch nu die meynung gefallen wolt, so bit ich ewern rath; het ir aber ein besser meynung, sso solt mirs auch gefallen, und bit auf diesse obangetzaigte artickel anthwort. (...) Ich will dem Hessen helffen.*“ Tamtéž, s. 494.

¹⁹⁹ Luthers Briefe, Band 2, s. 214.

problematika zajímala jen minimálně, o šíření školské reformy se příliš nezasloužil a jeho smýšlení o těchto otázkách lze vyjádřit úslovím „bližší košile než kabát“ – Martin se angažoval ve své bezprostřední blízkosti, o dosah vlastní činnosti na větší vzdálenost příliš neusiloval, a pokud ano, činil tak v zásadě dost neochotně. „*Já sám budu právě s Philippem a Agricolou na cestě do Eislebenu, kam nás povolal hrabě Albrecht k založení křesťanské školy, zatímco vy sám ve své vlažnosti zanedbáváte tu svou. Také skrývám přání a budu se snažit o to, aby mohl Philipp uvést do života podobné založení do Norimberku. Magdeburčané povolali Kaspara Creutzigera, Gdaňští Magistra Arnolda. Tak jsme rozptýleni a naše škola zaniká.*“²⁰⁰

Luther se s neochotou cestovat za zakládáním škol nijak netajil, pokud už pro tuto iniciativu ztratil slovo, jednalo se o vysoké školství, kde pokládal reformu za nutnou.²⁰¹ Pouze doplním, že zakládání těchto škol souviselo s tím, jak se daná velká města připojovala k reformaci. Krom výše zmíněných byly mezi prvními například také Štrasburk a Ulm.²⁰²

Oproti tomu Melanchthonův přístup byl v této věci zcela jiný než Lutherův. Philipp byl v první řadě pedagog, což jednoznačně deklaroval hned při svém nástupu na wittenberskou univerzitu ve své první slavné řeči nazvané „*De corrigendis adolescentiae studiis*“.²⁰³ Jako humanista

---

²⁰⁰ „*Ich selber will soeben mit Philippus und Agricola nach Eisleben reisen, wohin wir von Grafen Albrecht zur Einrichtung einer christlichen Schule gerufen sind, dieweil Ihr selbst in Eurer Lauheit die unsere vernachlässigt. Auch hege ich den Wunsch und will es einzuleiten suchen, dass Philippus in Nürnberg eine ähnliche Gründung ins Leben rufen kann. Die Magdeburger haben Kaspar Creutziger, die Danziger Magister Arnold berufen. So werden wir zersprengt, und unsere Schule verfällt.*“ Luthers Briefe, Band 2, s. 13.

²⁰¹ Luthers Briefe, Band 2, s. 20, dopis Johannu Friedrichovi Saskému z 20. 5. 1525. Jeho preferenci vysokého školství dokládá také list markraběti Georgu Braniborskému z 18. července 1529, kde markraběte vyzývá k založení jedné nebo dvou univerzit a poskytuje i návod, které fakulty zde zřídit a co vyučovat. Luthers Briefe, Band 2, s. 61 – 62.

²⁰² Luthers Briefe, s. 214 – 215.

²⁰³ Úryvky v překladu do českého jazyka: CIPRO, Miroslav. Galerie světových pedagogů. Encyklopedie Prameny výchovy, 1. svazek: Od starověku k osvícenství, Praha: 2002, s. 340.

cítil potřebu kritizovat scholastické školství a navrhopvat změnu. Jeho programem bylo nahrazení učebnic původními prameny, scholastická dialektika, která pro něho „není než *hnízdo umělostek*“²⁰⁴, měla být nahrazena logikou, věčné komentáře měly být opuštěny ve prospěch samostatného studia, které mělo být všestranné, zaměřené na klasické jazyky a zbavené všech zbytečností, jež činily látku obtížnější a tím odrazovaly potenciální studenty „*krásných věd*“²⁰⁵. Teologie nebyla pro Melanchthona nikdy na prvním místě, na rozdíl od Luthera jemu záleželo vždy víc na pozemském světě a na vzdělanosti především. Reforma škol se tak stala především jeho dítětem, Philipp byl autorem celé řady školních řádů a učebnic, zřizování škol probíhalo po konzultacích s ním, jeho autorita v této oblasti byla nepopíratelná.²⁰⁶ Uznal ji opakovaně sám Luther: „*Kdo neuznává Melanchthona jakožto učitele, musí být vskutku oslem nebo bacchantem domýšlivým. Cokoliv víme ve vědách i pravé filozofii, za to vše vděčíme Filipovi. Je snad obyčejným magistrem, ale doktorem nad všechny doktory. Není v světě nikoho, na koho slunce svítí, jenž by měl takové dary, a proto kdo jím pohrdá, musí sám býti člověkem povrženým před Bohem.*“²⁰⁷

Melanchthonova korespondence dokládá přímé texty žádostí těchto měst o pomoc při zřizování reformně křesťanských škol, zejména jeho kontakty s městskou radou města Norimberku.²⁰⁸ I zde se, stejně jako ve výše zmiňovaném listu Filipa Hessenského, objevuje motivace obecného dobra, zde dokonce městská rada prezentovala, že touto aktivitou plní boží vůli.

---

²⁰⁴ Tamtéž.

²⁰⁵ Tamtéž.

²⁰⁶ Kádner, Otakar. Dějiny pedagogiky, díl II. Praha: Dědictví Komenského, 1910, s. 89. Jeden ze školních řádů, které Melanchthon sepsal: Melanchthons Briefwechsel, Band T3, s. 339 – 340. Autorem studijního řádu wittenberské univerzity z r. 1523, ovlivnil pedagogiku Komenského a jezuitů.

²⁰⁷ Tamtéž.

²⁰⁸ Melanchthons Breifwechsel, Band T2, s. 348 – 349.

Se zakládáním reformovaných škol úzce souvisela církevní vizitace v nové církvi. I tento okruh problémů byl spíše polem působnosti Philippa Melanchthona a Luther se držel spíše zpátky. Martinovu korespondenci pro rekonstrukci vizitací nelze příliš využít, tato otázka se zde objevuje pouze v několika krátkých zmínkách.²⁰⁹ Jak již bylo zmíněno, Luthera organizační stránka věci a správa nové církve příliš nezajímala. Byl-li v tomto smyslu žádán o praktickou pomoc, přímo doporučil, aby tyto záležitosti obstaral raději Melanchthon.²¹⁰ V Lutherových listech se opakovaně objevují eschatologické předpovědi, o brzkém konci světa vůbec nepochyboval – a k čemu je pak budování církevního systému?

Připomeňme bezprecedentnost situace: vizitaci měl provádět biskup, ty ale luterská církev neuznávala, Luther se tedy s výzvou k vizitaci obrátil na světskou moc, pochopitelně na saského kurfiřta, s doporučením, aby byl tento úkol svěřen Melanchthonovi. Organizačně nadaný a mimořádně pracovitý Philipp tedy vzal tento úkol na sebe a byl saským kurfiřtem Janem (Friedrich Moudrý zemřel v květnu 1525, jeho nástupcem je jeho bratr Jan²¹¹, který narozdíl od svého předchůdce přestoupil k luterství²¹²) provedením této vizitace pověřen. Instrukce, kterou Jan Saský sepsal 16. června 1527, je velmi obsáhlá a detailní. Cílem bylo navštívit a popsat fary, faráře, kazatele, kaplany, školy a školmistry a řadu dalších věcí. Sledovány měly být otázky personální, majetkové, liturgické, manželské, pastorační, vzdělávací. Kontrola se měla zaměřit i na některé úřady, které drželi v rukou šlechtici. Za zmínku stojí míra autority rozhodování, kterou saský kurfiřt svým vizitátorům

---

²⁰⁹ Luthers Briefe, Band 2, s. 49, 55.

²¹⁰ Tamtéž, s. 61.

²¹¹ V Lutherově korespondenci tyto události: Luthers Briefe Band 2, s. 18.

²¹² Tamtéž, s. 21 – 22.

přiznal: „jednejte a rozhodujte, jako by to byla má rozhodnutí“. ²¹³

Melanchthonova korespondence rovněž zachycuje katalog otázek, které vizitátoři navštíveným duchovním kladli ²¹⁴, což nám umožňuje udělat si poměrně jasnou představu o tom, na co se vizitátoři zaměřovali. Následující listy ²¹⁵ zaznamenávají poznatky o jednotlivých obcích, kterými tito vizitátoři procházeli. Smyslem této práce není detailní popis vizitace a jejích výsledků, proto pouze v krátkosti uvedu několik poznámek. První a asi nejvýraznější je skutečnost, že jde o první kontakty s těmito obcemi, proto zprávy obsahují i elementární informace, neboť do této doby se o nich prakticky nic nevědělo. Pak je to již zmiňovaná autorita, s níž vizitátoři vystupovali a značně svévolně obsazovali duchovní úřady a dále vysoká míra zájmu, který o celou otázku projevoval saský vladař, který si po celou dobu s vizitátory intenzivně dopisoval a sám rozhodoval i o poměrně detailních otázkách, jako je obsazování i málo významných postů. ²¹⁶ Třetí poznámka směřuje k výsledkům vizitace: ukázalo se, jaké nedostatky vlastně církev má. To se netýkalo pouze věrouky, kde to bylo asi nejvýraznější, ale i praktických záležitostí: Philipp Melanchthon byl nucen vysvětlovat, že povolení manželství není bezmezné a musel kázat proti incestu v první příbuzenské linii, zjistil, že je nutné vysvětlit farářům a kněžím úplně od začátku, co je třeba věřící učít. ²¹⁷

Odras církevní vizitace můžeme také vidět v literární tvorbě obou reformátorů: krátce poté totiž Luther stanovil novou liturgii sňatků a křtů, sepsal knihu modliteb pro děti,

---

²¹³ Spolu s Philippem pověřeni Hans von der Plawnitz, Hieronymus Schurf a Asmus von Hawbitz. Pro představu, tiskopis instrukce má rozsah čtrnácti stran. Melanchthons Briefwechsel, Band T3, s. 81 – 94.

²¹⁴ Tamtéž, s. 99. Otázky typu: „Co farář učí?“, „Co si myslí o svátostech?“, „Nosí ornát?“, „Je ženat?“, „Kolik získává peněz a jak s nimi hospodáří?“

²¹⁵ Tamtéž, od s. 107. S. 401 – 402: popis vizitace z druhé strany: farář z vizitované obce popisuje kurfiřtovi, jak vizitace v jeho farnosti proběhla.

²¹⁶ Konkrétně se jedná např. o post kazatele v ženském klášteře v Cronschwitz. Tamtéž, s. 273.

²¹⁷ Melanchthon Briefwechsel, Band T3, s. 241 – 242.

nově vydal soubory náboženských písní a série kázání a především oba Katechismy. Melanchthon sepsal poučení z vizitace, „Unterricht der Visitatoren“ a Martin tento jeho spis opatřil předmluvou.²¹⁸

Otázkám spjatým s vizitací se Philipp věnoval ve své korespondenci velmi obsáhle a pečlivě, toto téma je překryto teprve v květnu 1529, kdy se Melanchthon plně zaměřil na jednání s zwingliány²¹⁹ na disputaci v Marburgu.

Ani toto jednání nebylo tématem, jímž by se Luther ve své korespondenci primárně zabýval. Jedinými skutečně informativními listy jsou dopisy Johannu Agricolovi z 12. října a manželce Katherině von Bora, který napsal 4. října 1529: *„Věz, že náš přátelský rozhovor v Marburgu končí a jsme téměř ve všech věcech jednotní, až na rozpornou část, kde zachovali chléb při Večeři a vyznali Kristovu duchovní přítomnost v něm. Dnes lantkrabě vyjednává, zda bychom se nemohli ujednotit, přestože jsme zůstali nejednotní, abychom se přesto navzájem stali bratry a údy Kristovými. Na tom lantkrabě silně pracuje. Ale my nechceme bratry a členy, spíše si přejeme mír a dobro.“*²²⁰

List Johannu Agricolovi je obsáhlejší a explicitnější. Luther píše: *„Vracíme se z marburského setkání a chceme*

---

²¹⁸ JUNGHANS, Helmar (ed.). *Leben und Werk Martin Luthers von 1526 bis 1546. Band I.* Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1983, s. 405. McKIM, D. K. (ed.) *The Cambridge companion to Martin Luther*, s. 17.

²¹⁹ KÖHLER, Walther. *Das Buch der Reformation Huldrych Zwinglis: von ihm selbst und gleichzeitigen Quellen.* München: Ernst Reinhardt, 1926. POLLET, J. V. *Huldrych Zwingli.* Freiburg: Imba, Hamburg: Friedrich Wittig, 1985. KÖTZINGER, Eberhard. *Luther und Zwingli: die Kritik an der mittelalterlichen Lehre von der Messe – als Wurzel des Abendmahlstreites.* Köln: Benziger, 1980. LUTHERANUS 2006. *K Augsburskému vyznání. Sborník Lutherovy společnosti.* Praha: Lutherova společnost, 2006. MOLNÁR, Amedeo. *Na rozhraní věků: Cesty reformace.* Praha: Vyšehrad, 1985. ZWINGLI, Ulrich. *Počet z víry a výklad víry: Dva vyznavačské listy curyšského reformátora.* Praha: Kalich, 1953. STEPHENS, W. P. *The Theology of Huldrych Zwingli.* Oxford: Clarendon Press, 1986. STEPHENS, W. P. *An Introduction to His Thought.* Oxford: Clarendon Press, 1994.

²²⁰ *„Wisset, dass unser freundlich Gespräch zu Marburg ein Ende hat, und seind fast in allen Stücken eins, ohne das Widertheil wollte eitel Brod im Abendmahl behalten, und Christum geistlich darinnen gegenwärtig bekennen. Heute handelt der Landgraf, ob wir könnten eins werden, oder doch gleichwohl, so wir uneins blieben, dennoch Brüder und Christus Glieder unter einander uns halten. Da arbeit der Landgraf heftig. Aber wir wollen der Brüdern und Glieders nict, friedlich und guts wollen wir wohl.“* Luthers Briefe, Band 2, s. 67.

Vás odtud, z Vašeho sousedství, krátce zpravit o jeho výsledcích. (...) Přítomni byli Ökolampad, Zwingli, Bucer, Hedio a tři vysocí radní. (...) Příliš poníženež požadovali usmíření.²²¹ Poté jsme dva dny vyjednávali. Odpovídal jsem jak Ökolampadovi, tak Zwinglimu a zastával proti nim větu: Toto je mé tělo. Veškeré námitky jsem odvrátil. Několik dní předtím jsme již hovořili důvěrně: já s Ökolampadem, Philipp se Zwinglim. (...) Summa, ti lidé jsou v disputování nešikovní a nezkušení. Přestože cítili, že jejich důvody nic nedokazují, přece nechtěli povolit ve věci přítomnosti těla Kristova, a sice, jak si myslíme, více ze starchu a studu nežli ze zlovolnosti. Ve všem ostatním ustoupili (...). Na konci nás prosili, abychom je alespoň uznali za bratry a kníže na to velmi naléhal. S tím jsme ale nemohli souhlasit. Avšak v míru a lásce jsme si podali ruce, že prozatím odložíme prudké spisy a slova a každý bude učit dle svého mínění, aniž by byl někým napadán, přirozeně je ale nebudeme hájit a vyvracet protichůdné. Tak jsme se rozešli.“²²²

Z Lutherových listů jasně vyplývá, že iniciativa k tomuto setkání nevyšla z jeho strany, ale od hessenského lantkraběte, kterému na dobrém výsledku velmi záleželo: povšimněme si použití výrazů „*příliš poníženež*“, „*velmi naléhal*“, „*silně pracuje*“. Luther v dopisu Johannu Agricolovi také zdůrazňuje, jak honosně byli přijati a jak

---

²²¹ Opis žádosti o smír: Melanchthons Briefwechsel, Band T3, s. 619.

²²² „Wir kommen von der Marburger Zusammenkunft zurück und wollen Euch von hier, aus Eurer Nachbarschaft, kurz den Ausgang mitteilen. (...) Anwesend waren Ökolampadius, Zwingli, Bucer, Hedio, sowie drei hohe Ratsherren. (...) Übermässig demütig beehrten sie Frieden. Darauf haben wir zwei Tage verhandelt. Ich habe sowohl Ökolampad wie Zwingli erwidert und ihnen die Stelle entgegenhalten: Dies ist mein Leib. Sämtliche Einwürfe habe ich widerlegt. Tags zuvor hatten wir uns auch schon vertraulich besprochen: ich mit Ökolampadius, Philippus mit Zwingli. (...) Summa, die Leute sind zum Disputieren ungeschickt und ohne Erfahrung. Obwohl sie fühlten, dass ihre Gründe nichts bewiesen, , so wollten sie doch in dem einen Stück von der Gegenwart des Leibes Christi nicht nachgeben, und zwar, wie wir meinen, mehr aus Furcht und Scham als aus bösem Willen. In allem andern haben sie nachgegeben (...). Am Ende baten sie uns, sie wenigstens als Brüder anzuerkennen, und der Fürst drang sehr darauf. Aber wir konnten es ihnen nicht zugestehen. Jedoch haben wir ihnen in Frieden und Liebe die Hand gegeben, dass einstweilen die heftigen Schriften und Worte eingestellt werden sollen und jeder seine Meinung lehren soll, ohne einander anzugreifen, natürlich aber nicht, ohne sie zu verteidigen und die gegenteilige zu widerlegen. So sind wir geschieden.“ Luthers Briefe, Band 2, s. 67 – 68.

skvěle je Philipp Hessenský hostil.²²³ Příznačná je již sama skutečnost, že s Zwinglim nedisputoval Luther, jak by odpovídalo rozložení sil v obou skupinách, ale výrazně diplomatičtější Philipp Melanchthon. Luther odmítl na jednáních v jakémkoli bodě ustoupit, což mu dalo pocit vítěze jasně patrný z druhého citovaného dopisu.

Philipp Hessenský plánoval tuto disputaci od jara 1529 v korespondenci s Melanchthonem, Lutherova stanoviska jsou zde prezentována pouze z druhé ruky, ale jsou v souhlasu se stanovisky Melanchthonovými: „*Vím, že zwingliánské učení o svátosti těla a krve Kristovy není správné a v žádném případě neodpovídá Bohu. A je mi srdečně líto, že tolik lidí rychle upadá do omylu a uvaluje tak na sebe boží hněv.*“²²⁴ A dále: „*Avšak obává se [Luther], že z této rozpravy nevzejdou žádné plody.*“²²⁵

Melanchthon informoval o přípravách saského kurfiřta a ve shodě s Lutherem konstatoval, že možnost shody, kterou si tolik přeje hessenský lantkrabě²²⁶, považuje za vyloučenou a dokonce v listu svému knížeti kritizoval vladaře Hessenska za to, že má tolik co do činění s okruhem kolem Zwingliho.²²⁷ Obává se, že Luther diskusi se Zwinglim opět odmítne, bez ohledu na to, jak dalece na tom lantkraběti záleží, což lantkraběte s zwingliány ještě sblíží.²²⁸ Nakonec ale k disputaci Luther svolil a byla zahájena na přelomu září a října 1529. Přepis hlavních bodů jednání nalezneme v listech Philippa Melanchthona, který o průběhu diskuse informoval

---

²²³ Luthers Briefe, s. 67.

²²⁴ „*Denn ich weyss, die Cinglich lahr vom sacrament des leybs und bluts Christi nicht recht ist und mag in kheynem weg for gott verantwort werden. Und ist mir hertzlich leyd, das so viel leut so eylend auff solchem yrthumb gafallen, das man daran billich gottes zorn spuren mag.*“ Melanchtons Briefwechsel, Band T3, s. 538.

²²⁵ „*Jedoch besorget ehr, es werde in diser unterrede nicht fruchtbarlichs aussgericht.*“ Tamtéž.

²²⁶ Tamtéž, s. 547.

²²⁷ „*Mit Zwingeln zu handeln ist gant unfruchtbar. (...) Item, es ist nicht guth, das der Lantgrawe vil mit den Zwingelern zu thun habe.*“ Tamtéž, s. 499.

²²⁸ „*Ich weyss aber, wie dise sach meinem gnedigen herrn dem Landgraven angelegen, und besorg, wo seyn f. g. hören wurde, das doctor Martinus abermals die unterrede abgeschlagen, das seyn f. g. mehr willens zu dem Cingli gewinnen wurde, und hab nicht geringe ursach diser meynner sorg.*“ Tamtéž, s. 501.

do Saska.²²⁹ Jednalo se mimo jiné o pojetí prvotního hříchu a Kristova božství a dále například o zavržení novokřtěnců, tyto otázky ale ustoupily do pozadí, protože se na nich obě skupiny shodly. Pouze jediná otázka z patnácti projednávaných neskončila požadovanou jednotou, protože Luther chápal přítomnost Krista ve víně a hostii reálně, zatímco pro zwingliány zůstávaly svátosti pouze znamením.

Závěrem je nutno říci, že Luther skutečně odcházel z Marburgu jako vítěz, protože zatímco jemu samému na výsledku nezáleželo a o kompromis nestál, Huldrych Zwingli naopak po určitém sjednocení toužil natolik, že byl ochoten v mnoha otázkách ustoupit do té míry, že prostě dával Lutherovi za pravdu. Cíl Philippa Hessenského, tedy sjednocení reformních proudů před plánovaným koncilem, nebyl naplněn, ke koncilu navíc, jak známo, nedošlo.

Posledním tématem, kterému se následující kapitola věnuje, je selská válka. Vzhledem ke specifičnosti této události jsem se ji rozhodla zařadit až na konec. S ohledem na to, že Lutherovy názory na německou selskou válku jsou dostatečně známy, uvedu pouze několik komentářů.

Luther byl poprvé konfrontován s těmito událostmi 16. dubna 1525 na cestě do Eislebenu, kam jel zakládat novou školu.²³⁰ Projížděl začínající selskou válkou a přitom byl přepaden, okraden, sedláci mu vyhrožovali smrtí. Ihned poté začal vyzývat k míru a svými spisy se snažil vzpouře zabránit. Když viděl, že chápavý a smírný přístup nebudou sedláci akceptovat, přešel od konejšení k velmi tvrdé kritice a zavržení této vzpoury. „*Neboť i kdyby bylo sedláků přes*

---

²²⁹ Melanchthons Briefwechsel, Band T3, s. 615 – 619 a 622 – 627. Argumentace nejspornějšího bodu jednání, tedy svátosti Večeře Páně: s. 625 – 626. K Lutherově teologii spojené s eucharistií: HARDT, Tom G. A. O svátosti oltářní: kniha o luterském učení o večeři Páně. Praha: Lutherova společnost, 2007. Die Gegenwart Jesu Christi im Abendmahl. Hrsg. von KORSCH, Dietrich. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 2006.

²³⁰ Luthers Briefe, Band 2, s. 13, 14 a s. 215.

*tisíc, jsou to přece jen loupežníci a vrazi, kteří se chápou meče z vlastní touhy a rouhání, a chtějí vyhnat knížata, pány a všechny, zavést na světě nový řád. (...) Navíc jsou zrádní a křivopřísežní vůči svým pánům. Přesto spějí k hanbě a bezectnosti, ke svým tak velkým hříchům, ve jménu Božího slova a evangelia.*²³¹ Zrovna tak Melanchthon akcentoval nutnost poslušnosti světské vrchnosti a odůvodňoval ji Božím nařízením. Kdo se vzpěčuje světskému řádu, není křesťanem, jakkoli se za ně sedláci snaží vydávat, protože evangelium učí nevzpěčovat se a strpět i bezpráví, učí míru, nikoli vzpouře.²³² Narozdíl od rozzuřených výtek svého přítele ale Philipp argumentoval teologicky a biblicky, prolitá krev nezůstane nepotrestána.²³³ Na druhou stranu ale jindy smířlivý Philipp projevoval selským požadavkům mnohem menší porozumění než Luther, viděl v nich barbary a hlupáky a jeho postoj vůči nim byl arogantější než Lutherův.²³⁴ Luther byl proti povstání, vzniklá situace ho děsila a utvrzovala v jeho přesvědčení o nadcházejícím konci světa²³⁵, přesto měl pro sedláky jistou míru pochopení. *„Člověk by sedlákům přál milosrdenství: jsou nevinni, pokud je Bůh je osvobodí a uchrání, jako to udělal Lótovi a Jeremiášovi. Pokud to neučiní, jistě nejsou nevinní, nýbrž*

²³¹ „Denn obgleich der Baurn noch mehr tausend wären, so sind es dennoch allzumal Räuber und Mörder, die das Schwert aus eigener Durst und Frevel nehmen, und wollen Fürsten, Herrn und alles vertreiben, neu Ordnung machen in die Welt. (...) Dazu sind sie treulos und meineidig an ihren Herrn. Über das führen sie zu Schanden und Unehren, zu ihren solchen grossen Sünden, den Namen göttlichs Worts und Evangelii.“ Dopis mansfeldskému radnímu Johannu Rühelovi z 4. 5. 1525. Luthers Briefe, Band 2, s. 15.

Sedláci se odvolávali na učení o křesťanské svobodě: LUTHER, Martin. O svobodě křesťanské. Babylonské zajetí. Praha: Jan Laichter, 1935. Je to v podstatě dezinterpretace a zneužití Lutherových myšlenek, které ho pobuřovalo. Sedláci chápali fakt, že se Luther od jejich akce distancoval, jako zradu, řada knížat naopak Luthera viní z toho, že vzpouru svými texty vyvolal. Psal o náboženství, sedláci to ale chápali jako sociální spis. Luthera je nutno vidět jako konzervativce, který je proti změnám společenského řádu, který plně respektuje světskou hierarchii a zbraň jako prostředek duchovního boje odsuzuje. BAINTON, s. 278 – 292. Lutherovy spisy proti povstalým sedlákům: Luthers Werke: Die Schriften zum Bauernkrieg. Bd. 3. Schriften 1524 – 1528. Hrsg. von CLEMEN, Otto. Berlin: Walter de Gruyter, 1966.

²³² Melanchthon, Philipp. Melanchthon deutsch, Band I, Hrsg. von BAYER, M., RHEIN, S. und WARTENBERG, G. Leipzig: Evangelische Verlaganstalt, 1997. Widerlegung der Forderungen der Bauern. Eyn schrifft Philippi Melanchthon widder die artickel der Bawrschafft, s. 262, 274 a 280. Z literatury dále např. ZÖLLNER, Walter. Melanchthons Stellung zum Bauernkrieg, s. 174 – 189, in: *Philipp Melanchthon: Humanist, Reformator, Praeceptor Germaniae*. Berlin: Akademie-Verlag, 1963.

²³³ Tamtéž, s. 272.

²³⁴ Tamtéž, s. 261.

²³⁵ Luthers Briefe, Band 2, s. 24.

přinejmenším schvalovali a mlčeli. Pokud tak činili z hlouposti a strachu, je to přece nesprávné a pro Boha neodpustitelné, stejně tak, jako by ze strachu zapřeli Boha. Píšu proti sedlákům tvrdě proto, že si takovou bojácností a svévolí vynucují Boží trest a jsou neposlušní.“²³⁶

Pouze připomeňme, že na potlačování vzbouřených sedláků spolupracovali jak katoličtí, tak i reformovaní šlechtici a vzpoura byla se souhlasem obou čelních představitelů německé reformy utopena v krvi, přičemž masakry skončily spektakulární popravou selského vůdce Thamase Müntzera v Mühlhausenu. Po událostech selské války se ještě zesílil příklon nově vznikající církve k světským elitám, které ve válce utvrdily svou pozici jediného garanta světského řádu.

Vzhledem ke složitosti, mnohostrannosti událostí a dynamičnosti let 1523 – 1530 připojuji na závěr této kapitoly stručné shrnutí, které má za cíl zpřehlednit výše popsané dění: *„Vítězství v selské válce roku 1525 značně posílilo pozici zeměpánů, a rozhodnutí říšského sněmu ve Špýru z roku 1526 (který přenechal náboženskou otázku až do doby, než se sejde koncil, svobodnému svědomí říšských knížat) pak posloužilo protestantským říšským stavům jako pohnutka k tomu, aby na svých územích nastolily vrchnostenské církevní zřízení, tzv. „zeměpanský církevní regiment“. Podle vzoru kurfiřtství saského byly prováděny vizitace, což znamenalo, že komise, ustanovené zeměpánem, zkoumaly situaci v obcích, staraly se o zavádění jednotných předpisů pro bohoslužby, církevní učení, vyučování ve*

---

²³⁶ „Dass man den Bauern will Barmherzigkeit wünschen: sind Unschuldige drunter, die wird Gott wohl erretten und bewahren, wie er Lot und Jeremia thät. Thut ers nicht, so sind sie gewiss nicht unschuldig, sondern haben zum wenigsten geschwiegen und bewilligt: ob sie gleich das thun aus Blödigkeit und Furcht, ists dennoch, unrecht und für Gott sträflich, eben sowohl als wer Christum verläugnet aus Furcht. Denn ich auch deste härter wider die Bauren schreibe, darumb, dass sie solche Furchtsame zu ihrem Muthwillen und Gottes Strafe zwingen und nöthigen, und hören nicht auf.“ Dopis Johannu Rühelovi z 30. května 1525. Luthers Briefe, Band 2, s. 23.

*školách aj. a registrovaly církevní majetek. (...) Kromě toho se začaly z konfesí tvořit politické strany. Když se Ferdinand I. na říšském sněmu ve Špýru v roce 1529 pokusil zrušit usnesení z roku 1526, podali evangelíci protest (Protestation), z čehož také pochází jejich označení „protestanti“.*²³⁷

V následující kapitole přejdeme k patrně nejvýznamnějším událostem do roku 1517, totiž ke sněmu v Augsburgu a sepsání Augsburského vyznání víry, Augustany.

---

²³⁷ MÜLLER, H. Dějiny Německa, s. 89-90.

6. kapitola – Augsburský sněm

Tématem následující kapitoly bude nejzásadnější obrat v dějinách německé reformace, totiž kodifikace luterské věrouky vytčená v dokumentu nazvaném *Confessio Augustana*, jehož hlavním autorem byl Philipp Melanchthon. K této události došlo na říšském sněmu v Augsburgu, Augsburské vyznání víry bylo předneseno 25. června 1530 a podepsáno celou řadou významných osobností.²³⁸

Luther napsal Justu Jonasovi 14. března 1530: „*Kurfiřt nás ve společném dopise žádá, Vás, Pomořanského, Philippa a mě, abychom se sešli a nedbaje na všechno ostatní připravili do příští neděle vše potřebné na říšský sněm v Augsburgu, který se má sejít 8. dubna. Sám císař Karel se chce dostavit, aby, jak říká ve své bule, vše přátelsky urovnal.*“²³⁹

---

²³⁸ kompletní seznam signatářů v Knize Svornosti, zde je zároveň i plný text Vyznání a úvodní studie k němu. Podepsal mimo jiné i Filip Hessenský, který stál spíše na straně Zwingliho (jak vyplývá např. z jeho korespondence s Philippem Melanchthonem od 11. 5., kde Melanchthon zpochybňuje správnost Zwingliho učení o duchovní přítomnosti Kristova těla a krve ve víně a hostii a argumentuje pro přestup lantkraběte k luterskému učení o reálné přítomnosti. Melanchthons Briefwechsel, Band T4/1, s. 221 – 241.) Právě přestoupení hessenského lantkraběte interpretuje Heinz Scheible jako vůbec největší úspěch sněmu. SCHEIBLE, Heinz. Melanchthon. Eine Biographie, s. 109. Soupis těch, kdo ratifikovali, pak uvádí ještě Luther v listu Nikolau Hausmannovi z 6. července 1530, LB Band II, s. 91.

²³⁹ „*Der Kurfürst fordert uns, d. h. Euch, Pommer, Philippus und mich, in einem gemeinsamen Brief auf, zusammenzukommen und unter Hintansetzung alles andern bis zum nächsten Sonntag alle notwendigen Vorbereitungen für den Reichstag zu treffen, der am 8. April zusammentreten soll. Kaiser Karl will selbst in Augsburg erscheinen, um, wie er in seiner Bulle sagt, alles freundschaftlich beizulegen.*“ LB 2, s. 73. List Jana Saského, o kterém Luther hovoří, je k dispozici v Melanchthonově korespondenci: Melanchthons Briefwechsel Band T4/1, s. 74 – 76. Vévoda Jan zde přímo cituje císařovu bulu: „*Dieweil dan unther den furnembsten sachen, davon auf solchem reichstag gehandelt sol werden, aine ist belangendt den ›zwispalt‹ in unser ›christlichen religion‹, und solcher grosswichtigsten sachen halben darin ausgedruckt, das davon solcher mass ›gehandelt und beslossen sol werden‹, als nemlich ›eins itzlichen gutbeduncken, opinion und meynung zwuschen den stenden selbst in lieb und guttigkeit zu horen, zu vorstehen und zu erwegen‹, dieselbigen zwispaltung ›zu ainer ainigen christlichen warhait zu brengen und zu vogleichen, alles, so zu baiden thailen nit recht were ausgelegt ader gehandelt, abzuthun, durch uns alle ein ainige und ware religion antzunehmen und zu halten, und wie wir alle unther ainem Christo sein und streitten, also alle in einer gemeinschaft, kirchen und aynigkeit zu leben, und beschliesslich also gute aynigkeit und fride‹ zu machen, etc.*“ Vzhledem k obsahu tohoto textu je pochopitelné, jaké naděje reformátoři do augsburských jednání vkládali.

V tomto listu také Jan Lutherovi nařizuje, aby se až do jeho dalších pokynů zdržoval na Coburgu. Tamtéž, s. 76.

Tuto přípravu, k jejímuž vyhotovení saský kurfiřt své teology vyzývá, máme k dispozici v edici Melanchthonovy korespondence: Melanchthons Briefwechsel Band T4/1 v podobě dobrozdání pro kurfiřta

Začátek cesty reformátorů na říšský sněm byl poněkud rozpačitý. Ještě 18. dubna Luther psal Nikolasu Hausmannovi z Coburgu: *„stále ještě se zdržujeme tady a nevíme, kdy budeme pokračovat v cestě. Neboť včera sem přišel dopis a posel a oba oznamovali, že císař je ještě v Mantově a právě tam oslaví Velikonoce. To mimo jiné znamená, že si kněží dávají hodně záležet na tom, aby říšský sněm překazili. (...) Papež se na císaře hněvá, že se vměšuje do církevních záležitostí a chce strany vyslechnout, protože od něho očekával, že proti kacířům provede jeho vůli a ve všem zjedná zase staré poměry. (...) Ano, jsou dokonce lidé, kteří jsou toho názoru, že celý sněm bude zrušen a vůbec nic se nestane. Mně samotnému kníže nařídil, až ostatní na sněm odcestují, zůstat tady na Coburgu, aniž bych věděl, proč. Tak se vše děje nepředvídatelně ze dne na den.“*²⁴⁰

Jako by se opakovala situace z doby Lutherova wartburského pobytu. Luther byl opět proti své vůli zadržen mimo hlavní dění a otěže přebírá Melanchthon, který je tímto vývojem deprimován jen o málo méně, než v roce 1521. Luther ho v korespondenci utěšuje téměř jako dítě. *„Pozdravujte celý Váš kroužek. A především: snažte se šetřit*

Jana. S. 77 - 82. Zabývá se přijímáním podobojí, kněžským manželstvím, mešní liturgií, ordinací a svěcením, existencí papežství a klášterů, zpovědí a odsouzením sakramentářů.

Podrobněji pak tamtéž, příprava sepsaná na cestě na sněm, v Torgau, nazývaná Torgavské články, s. 89 – 109, v podobě dopisu adresována Janu Saskému 25. března 1530.

Dále o moci klíčů, tamtéž, s. 137 – 140.

Dalšími prameny pro Konfesi Švabašské články vzniklé v létě roku 1529 k dohodě s braniborskými a norimberskými legáty jako zástupci mimosaských evangelíků a Lutherův polemický spis s Huldrychem Zwinglim nazvaný Vom Abendmahl Christi. Bekenntnis. Kniha Svornosti, Praha: Kalich, 2006, s. 41.

Návrhy předmluvy Konfese: tamtéž, s. 110 – 111, s. 140 – 142.

²⁴⁰ *„wir noch immer hier verweilen und nicht wissen, wann wir weiterreisen werden. Denn gestern langten ein Brief und ein Bote hier an, die beide berichten, dass sich der Kaiser noch in Mantua aufhält und daselbst das Osterfest feiern wird. Ausserdem heisst es, dass sich die Geistlichen die grösste Mühe geben, den Reichstag zu hintertreiben (...) Endlich soll der Papst dem Kaiser zürnen, dass er sich in kirchliche Angelegenheiten mischen und die Parteien hören will, denn er hatte von ihm erwartet, er werde nur seinen Willen wider die Ketzer vollstrecken und in allem die alten Zustände wieder herstellen. (...) Ja, es gibt sogar Leute, die der Meinung sind, der ganze Reichstag werde rückgängig gemacht werden und überhaupt nichts geschehen. Ich selber bin vom Fürsten angewiesen, wenn die andern zum Reichstag abreisen, hier in Coburg zu bleiben, ohne dass ich weiss, warum. So geschieht alles unvorsehbar von Tag zu Tag.“* LB 2, s. 74 – 75.

O papežově ostrém nesouhlasu s císařovými zásahy do církevních otázek píše i Melanchthon. Papež podle něho napomíná císaře, aby posílil svá vojska a potíže v Německu vyřešil silou a nepořádal žádná jednání. Melanchthons Briefwechsel, Band T4/1, s. 476.

a netrapte se tím, jako jsem to udělal já. Proto poručím Vám a všem přátelům, Vám pod hrozbou klatby, nadiktujte si pro své tělíčko zdravotní opatření, protože jinak byste se stal svým vlastním vrahem, tím, jak se ničíte ve službě Bohu. Člověk může Bohu sloužit i zahálkou, snad ničím tolik, jako právě jí.“²⁴¹

Luther se na Coburgu, stejně jako před devíti lety na Wartburgu, věnoval psaní a překladům²⁴², zatímco Philipp se s vypětím všech sil snažil o kompromis, což vyvolávalo konflikty i v jeho vlastním táboře. Stejně jako tehdy se v roli vůdce necítil dobře, neustále přemýšlel, co by jak dělal Luther a jeho tezí se nevzdaloval, přitom o jejich názorové jednotě nemůže být řeč. Melanchthon se od Luthera lišil v otázce papežského primátu, zachování biskupství, neshodovali se plně ani v otázce kněžského manželství a mnišského celibátu. V pozdější době se ukázal nový rozpor, a to výrazně zásadnější – Luther a Melanchthon začnou odlišně chápat svátost Večeře Páně. Zásadní rozdíl tkví ale, dle mého názoru, v jejich politickém vnímání celého problému a právě tento politický aspekt dobře ukazuje skutečnou protichůdnost jejich povah. Zatímco pro Luthera byla absolutně primární teologická pravda, kterou s neochvějnou jistotou hlásal a z níž odmítal ustoupit za jakýchkoli okolností, přičemž na světských a společenských důsledcích mu tolik nezáleželo, Melanchthon se více orientoval na svět na zemi. Rozkol křesťanstva chápal do poslední chvíle jako nežádoucí jev, kterému lze zabránit a on sám byl ochoten ve prospěch dohody

---

²⁴¹ „Grüsst Euren ganzen Kreis. Un vor allen Dingen: gebt Euch Mühe, Euch zu schonen und nicht Euren Kopf zugrunde zu richten, wie ich es getan habe. Darum befehle ich Euch und allem Freunden, Euch unter Androhung des Bannes Gesundheitsmassregeln für Euer Körperchen aufzuzwingen, denn Ihr sollt nicht Euer eigner Mörder werden und dann tun, als hättet Ihr Euch im Dienste Gottes zugrunde gerichtet. Man dient Gott auch durch Müßigkeit, ja vielleicht durch nichts so sehr als damit.“ Dopis z 12. května 1530. Tamtéž, s. 79.

²⁴² Týž dopis Melanchthonovi, tamtéž, s. 78.

z teologických stanovisek ustupovat. Reálně to ale udělat nemohl, jednak z respektu a přátelství k Luteherovi, jednak proto, že ti, kteří s ním byli přímo v Augsburgu, kompromisní dohodu jednoznačně odmítli.²⁴³ „Vím, že naši umírněnost lid haní. Nesluší se ale ustoupit před povykem davu, musíme myslet na mír a budoucnost. Jestliže bude možno v Německu obnovit svornost, bude to pro všechny velkým štěstím.“²⁴⁴

Zdrobnělina „*tělíčko*“ v Lutherově listu je narážkou na Melanchthonův drobný vzrůst a sklon k nemocem. Přestože Luther opakovaně uznal, že ho Melanchthon intelektuálně převyšoval, po stránce osobní autority byla Lutherova převaha nad Melanchthonem zcela jednoznačná a ani jeden z nich to neskrýval. Philipp ostatně roli vůdce nechtěl, mohl-li se jí vyhnout, udělal to, zodpovědnost převzal jen tehdy, kdy Luther buď nemohl (Wartburg, Coburg), nebo kdy Luther nechtěl a Melanchthon byl pro daný úkon způsobilejší (vizitace).

Z dalšího listu, který Luther odeslal Melanchthonovi z Coburgu 30. června, vyplývá prakticky totéž, co z dopisu předchozího: Melanchthonův stres z tak velké osobní zodpovědnosti a nedostatek jeho rozhodnosti a autority. „*Skutečně nevím, co bych Vám měl nejlépe napsat, tolik mne polekaly myšlenky na Vaše bláhové starosti a mám pocit, že kážu hluchému. Je to tím, že Vy chcete věřit jen sobě samému, nikoli mně a ostatním, ke své vlastní velké škodě. Řeknu Vám pravdu: měl jsem větší strach, než Vy máte nyní, a nepřeji nikomu, ani těm, kteří teď proti mně tolik běsní, navzdory všemu jejich zavrhování a zlobě, aby se jim dařilo tak, jako tehdy mně. A přece jsem v tomto trápení často necházel úlevu v bratrských slovech, někdy od*

---

²⁴³ Jeho ústupnost a kompromisní přístup vlastní stranici chápou mnohdy jako zradu. Tamtéž, s. 233.

²⁴⁴ HANSEN, R. Philipp Melanchthon, s. 258.

Pomořanského, někdy od Vás, někdy od Jonase a ostatních. Proč nás ale také Vy nyní neposloucháte, nás, kteří jistě nevyjadřují vůli světa a těla, nýbrž hovoří podle vůle Boží a nepochybně skrze Ducha Svatého? (...) Když nás stihne žal, jsem slabý a vy jste tím silnějším. Ale v otázce společnosti jste tak slabý, jako já ve svém smutku, a já tak silný, jako vy ve smutku. (...) Neboť vy pohrdáte vlastním životem a obáváte se o obecné. Ve věci společnosti jsem odvážný a klidný, protože jistě vím, že je spravedlivě a pravdivě konečně věcí Kristovou a Boží a nebudu se kvůli tomu provinile modlit, jak jsem horší než svatí, když musím váhat a chvět se o svou vlastní spásu. Proto vidím ten proces s chladnou jistotou a na papežské s jejich běsněním nevsázím ani haléř. Když padneme, padne s námi také Kristus. A má-li to tak být – raději padnout s Kristem, nežli stát s císařem.“²⁴⁵ Martin pokračuje konstatováním, že Phillip nejen není na jednání sám, ale že se celý proces netýká jen jeho, naopak že je věcí Lutherovou spíše, než věcí ostatních členů skupiny, Luther uklidňuje svého přítele, že v modlitbách je stále s ním, upozorňuje ho, že jeho starosti jsou nicotné, protože vše se děje vůlí Boží, proto je důležitější posilovat vlastní víru, nežli plýtvat energií na pozemské dění.²⁴⁶ „Pokračujete podle své

---

²⁴⁵ „Ich weiss wirklich nicht, was ich am besten an Euch schreiben mag, so sehr schreckt mich der Gedanke an Eure unseligen eiteln Sorgen zurück, und ich meine einem Tauben zu predigen. Das kommt daher, dass Ihr bloss Euch selber glauben wollt und nicht mir und den andern, zu Eurem eignen grossen Schaden. Ich will Euch die Wahrheit sagen: ich bin in grössern Ängsten gewesen, als Ihr je sein werdet, und ich wünsche es keinem Menschen, nicht einmal denen, die jetzt so wider mich wüthen, trotz all ihrer Verworfenheit und Bosheit, dass es einem ergeht, wie es mir ergangen ist. Und doch habe ich in diesen Übeln oft durch ein brüderliches Wort Linderung erfahren, manchmal von Pommer, manchmal von Euch, manchmal von Jonas und anderen. Warum hört nun aber Ihr nicht auch uns, die wir gewiss nicht nach dem Willen von Welt und Fleisch, sondern nach Gottes Willen und ohne Zweifel durch seinen Heiligen Geist reden? (...) Wenn uns selber ein Leid trifft, bin ich schwach, und Ihr seid der Stärkere. Dagegen in Fregen der Allgemeinheit seid Ihr so schwach, wie ich im eignen Leid, und ich so stark, wie Ihr im eignen Leid. (...) Denn Ihr verachtet Euer Leben und fürchtet für das Allgemeine. Ich bin in der Sache der Allgemeinheit mutig und ruhig, weil ich es genau weiss, sie ist gerecht und wahr und schliesslich die Sache Christi und Gottes und braucht drum nicht so schuldbewusst zu beten, wie ich schlimmer Heiliger für mein Heil zagen und zittern muss. Darum sehe ich den Vorgängen mit fast kalter Sicherheit zu und gebe auf die Papisten mit –ihrem Dräuen und Wüthen nicht einem Deut. Wenn wir stürzen, stürzt auch Christus mit uns. (...) Und mag's geschehen – lieber will ich mit Christus fallen, als mit dem Kaiser stehen.“ Luthers Briefe, Band 2, s. 88 – 89.

²⁴⁶ Tamtéž.

filozofie a vedete tu záležitost vlastním intelektem, řečeno slovy básníka (Terentia): pošetile jednáte rozumem; zabijíte sám sebe a také nevidíte, že věc, která neleží ve Vašich rukou a neřídí se Vaším plánem, bude vyjednána také bez Vaší odpovědnosti.“²⁴⁷

Dopisů, které Melanchthon psal z Augsburgu svému izolovanému příteli, není mnoho, v době Melanchthonova jednání s hessenským lantkrabětem vzájemná korespondence prakticky utichla, a to navzdory Lutherovým opakovaným žádostem o informace. Luther se urazil a odmítl odpovědět na dopis, který konečně přišel. Ustoupil teprve po jistém čase a výsledkem je právě výše uvedený list, v němž Luther ostentativně projevuje nezájem o politické dění, které je předmětem Melanchthonova stresu.²⁴⁸

Vzhledem k tomu, jak hojně je tento list citován Melanchthonovými i Lutherovými životopisci jako důkaz Melanchthonovy slabosti, považuji za vhodné zmínit zde opačné stanovisko Heinze Scheibla, největšího znalce Philippovy korespondence. Scheible uvádí, že tento Lutherův dopis byl publikován Melanchthonovým žákem Flacciem s úmyslem poškodit Melanchthona ve známém sporu mezi filipisty a gnesioluterány v roce 1549 a od té doby je nekriticky přijímán jako argument diskreditující jeho adresáta. Podle Scheibla ale není tento list indikátorem nálady Philippovy, ale přímo Lutherovy. Dokazuje Martinovy pocity izolace, bezmoci, nudy a nedostatku informací.

Luther, rozladěný tím, jak málo mu jeho nejbližší přítel a kolega psal, reagoval přecitlivěle na Philippův

---

²⁴⁷ „Ihr fahrt fort, nach Eurer Philosophie die Geschäfte mit Eurem Verstande zu leiten, dass heisst nach dem Worte des Dichters: mit Vernunft albern zu handeln; Ihr tötet Euch selbst und seht auch nicht, dass eine Sache, die nicht in Eurer Hand liegt und nicht Eurem Plan folgt, auch ohne Eure Verantwortlichkeit behandelt sein will.“ Tamtéž, s. 89 - 90.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 233.

dopis, v němž se objevila pouze drobná zmínka o Philippových starostech. Scheible upozorňuje, že patrně i sám Luther si byl vědom, že tímto listem zašel příliš daleko, a Philipp na výtky z tohoto listu Martinu Lutherovi nikdy neodpověděl a ani jeden z nich se o těchto „útěšných listech“ v další korespondenci nezmínil. Melanchthon se z Augsburgu ptal Luthera na jeho názory a žádal instrukce, Martin mu ale na praktické záležitosti vůbec neodpovídal, pokud ano, šlo o rady zcela neurčité a nepoužitelné. Podle Scheibla tyto dopisy dokumentují hluboký úpadek Lutherova vlivu a jeho stres z této skutečnosti, je zjevné, že Luther a jeho mínění již nejsou pro Melanchthona směrodatné tak, jako to platilo v době wartburského pobytu, s nímž je coburská izolace srovnávána.²⁴⁹

Vraťme se ale k dění na sněmu na začátek června. Situace v samém Augsburgu je zatím poněkud trapná. Ještě 5. června píše Luther manželce: „*V Norimberku i Augsburgu se začíná pochybovat, že z říšské rady něco bude. Císař je stále ještě nemocný v Innsbruku.*“²⁵⁰ Císař tedy přijel na místo konání s velkým zpožděním a patrně proto mu unikla změněná nálada ve městě. Melanchthon popisuje, jak císař zakázal ve městě sloužit protestantské bohoslužby. Proti tomu ale reformovaní protestují a císař je nucen vlastní zákaz několikrát výrazně mírnit.⁷ Lutherské křídlo zde vystupuje značně sebevědomě, posíleno podporou části

---

²⁴⁹ SCHEIBLE, H. Melanchthon, s. 153 – 158.

²⁵⁰ „*Man beginnt beide zu Nürenberg und Augsburg zu zweifeln, ob etwas aus dem Reichstag werde. Der Kaiser verzeucht noch immer zu Insprug.*“ Tamtéž, s. 84 – 85. Luther pokračuje tvrzením, že ho tamní kněží „léčí“ bylinami tak, aby na sněm vůbec nemohl přijet. Tamtéž.

⁷ Melanchthonův dopis pro knížete Jana Saského z 10. května 1530, Melanchthons Briefwechsel, s. 158 – 160. Ke stejnému tématu se vrací ještě obsírněji v následujícím dopise témuž adresátovi z 20.5. Tamtéž, s. 176 -180. Tento incident pak Melanchthon popisuje ještě na několika dalších místech, zjevně ho považoval za velmi důležitý. Označuje ho jako „skandál“ (dopis z 18. června, tamtéž, s. 251) a jeho rozhořčení s časem roste, tím spíše, že konflikt trvá téměř dva měsíce.

šlechty a mnoha měst, kde se již reformace rozšířila a díky předchozím organizačním zásahům i výrazně upevnila.²⁵¹

Melanchthon ve svých zprávách z poloviny června napsal: „*Na otázku, zda náš nejmilostivější pán kurfiřt saský etc. a další mohou s dobrým svědomím dosáhnout v tomto procesu Kristovy pravdy, je naše zamyšlení: zaprvé, je zcela jasné, že tento proces plně zahrnuje a myslí na to, jak proti císaři dosáhnout pokorného ospravedlnění a také musí jasně vyznat, že kdo neopovrhne svátostí zwingliánů, má být zavržen. Potom jsou v tomto procesu dvě velká zneužití: zaprvé, že proti celému Písmu a všem božím příkázáním a také proti papežskému právu je svátost vysluhována pouze tělem nebo chlebem bez krve Kristovy a kalicha, když přece Kristus ustanovil celou svátost. (...) A kde se potom proti tomu bude kázat, má se využít tento příklad [o nevhodnosti katolické mše] a nebylo by špatným zneužitím, kdyby knížata nyní přišla a dala této [mši] padnout jako jejímu zneužívání.*“²⁵²

Upozorněme na dva důležité aspekty, které Melanchthon v textu dopisu naznačil. Jednak je to otázka vztahu luteránů a zwingliánů: Melanchthon si je při koncipování *Augustany* velmi dobře vědom, že jeho úspěch na sněmu spočívá do značné míry v tom, jak se mu podaří se od Zwingliho distancovat, jeho práce na textu *Konfese* je tedy dilematem mezi hledáním míru s císařem, zachováním vlastních (luterských) tradic a vymezením se proti všemu, co je uznáváno jako kacířství. Dokument musí být co

---

²⁵¹ K šíření reformace např. *Luthers Briefe, Band 2, s. 53 a 225.*

²⁵² „*Auf die Frage, ob unser gnedigster herr der churfurst zu Sachsen etc. und andere mit gutem gewissen mogen in der procession des warleichnams Christi geen, ist unser bedencken: Zum ersten, das es am allersichersten sey, das man sich in der procession gantzlich enthalde und auff wege gedencke, wie man darinn gegen kay. mat. ein unertenige entschuldigung, auch clare bekentnus, das man derhalb das hochwirdig sacrament mit den Zwinglischen nicht verachte, moge furgewandt werden. Dann nachdem zwen grosse myssbreuche sind an diser procession: Erstlich, das wider alle schriff und befel Gottes, auch wider die bebtliche recht das sacrament geteylt und allein der leib oder das brot on das blut Christi und den kelch umbgetragen wirt, so doch Christus das gantz sacrament zu gleich zu gebrauchen eingesetzt hat. (...) Und wo man darnach dawider predigt, wurd man dises exempel dagegen setzen, es seyen nicht schlechte myssbreuche, dann die fursten seien auch solcher zzeit mitgangen, die doch solchs zuvor haben fallen lassen als eyn myssbrauch.*“ Melanchthons Briefwechsel T4/1, s. 244 – 246.

nejméně zwingliánský, co nejvíce katolický a přitom musí zůstat luterský.²⁵³ Zadruhé je to pak pro luterství typická úzká spolupráce se světskou, resp. šlechtickou mocí – Philipp spoléhá na to, že se knížata postaví proti katolické mši, jak jim doporučil, když se ho ptali na radu ohledně dalšího postupu.

Zahájení jednání se tedy protáhlo a dovídáme se o něm teprve z Lutherova nadšeného dopisu Nikolausu Hausmannovi z 6. července. Martin napsal: *„Naši Konfese, kterou vypracoval Philipp, přečetl [25. června] doktor Christian, kancléř našeho kurfiřta, před císařem a všemi knížaty říše a před biskupy, veřejně, jen s vyloučením širokého davu, v císařském paláci. Ihned se pod ni podepsali: nejprve kurfiřt saský, potom markrabě Jiří Braniborský, kníže Johann Friedrich mladší, lantkrabě hesenský, Ernst a Franz, knížata z Lüneburgu, kníže Wolfgang z Anhaltu, stejně jako města Norimberk a Reutlingen. Císařští už přemýšlejí o odpovědi. Mnozí biskupové se přiklánějí ke smíření a opovrhují uměním Fabera [rakouský dvorní kněz] a Ecka. Jeden biskup prý v rozhovoru řekl: „Je to čistá pravda, nemůžeme ji popřít.“ Mohučskému [arcibiskup Albrecht Mohučský, nám známý z diskuzí o Teze] vyjádřili mnoho chvály za to, jak moc se snaží o smír. (...) Nikdo, jak chválí naši, se na celém sněmu nechová mírněji, než sám císař. Tak je dílo zahájeno. Císař jedná s našimi knížaty nejen laskavě, ale téměř uctivě. Tak píše Philipp. Je zázrakem, jak velkou lásku a náklonnost všichni cítí k císaři.“*²⁵⁴ Luther je sice

---

²⁵³ srv. Kniha svornosti, DAWSON, Christopher: Rozdělení nebo reforma západního křesťanstva? Praha: Vyšehrad, 1998. Návrhy textu Augsburského vyznání víry v Melanchthons Briefwechsel Band T4/1.

²⁵⁴ *„Unsere Konfession, die Philippus verfasst hat, ist von Doktor Christian, dem Kanzler unsers Kurfürsten, vor dem Kaiser und allen Fürsten des Reichs und den Bischöfen öffentlich, nur unter Ausschluss der breiten Menge, im kaiserlichen Palast verlesen worden. Ihre Unterschrift aber haben darunter gegeben: erstlich der Kurfürst von Sachsen, dann Margraf Georg von Brandenburg, Fürst Johann Friedrich der Jüngere, der Landgraf von Hessen, Ernst und Franz, Herzöge von Lüneburg, Fürst Wolfgang von Anhalt, sowie die Städte Nürnberg und Reutlingen. Die Kaiserlichen denken schon über einer Antwort. Viele Bischöfe neigen zum Frieden und verachten die Künste Fabers und Ecks. Ein Bischof soll im Gespräch geäußert haben: „Das ist*

zklamán tím, že *Konfese* nebyla přečtena poddaným, ale pouze říšským stavům, přesto má pocit triumfu.²⁵⁵ „*Raduji se z celého srdce, že jsem se dožil této hodiny, kdy Kristus před tak velkým shromážděním veřejně kázal ústy tak statečného vyznavače tu překrásnou Konfesi.*“²⁵⁶ Luther, který se na textu *Konfese* osobně nepodílel, byl s jejím vyzněním velmi spokojen, jak sám napsal, „*mimořádně se mu zamlouvala*“ a on sám by podobně „*mírného a tichého našlapování*“ jako Philipp nebyl schopen.²⁵⁷ Luterská věrouka vyvíjející se již téměř třináct let teprve nyní dostala tolik potřebnou písemnou kodifikaci.

Luther je tak nadšený, že zcela mění tón, jímž hovoří o Karlu V., jemuž dosud nemohl přijít na jméno. „*Proto pokračujte v modlitbách a všechny k modlitbám podněcujte, obzvlášť za císaře, toho znamenitého mladíka hodného lásky Boží i lidské a pak také za našeho knížete, který není o nic horší a nese veliký kříž, a za Philippa, který se bídne trápí starostmi.*“²⁵⁸

Je nutné zdůraznit, že zatímco pro Luthera bylo samo přečtení *Konfese* vítězstvím, pro Melanchthona bylo jen začátkem jednání, která byla ještě těžší než ta, která přednesení *Vyznání* předcházela. Císař Karel V. totiž očekával, že obě strany na sněmu předloží vlastní formulace postojů a na jejich základě snad vznikne vzájemná dohoda.²⁵⁹ Luteráni toto očekávání naplnili zveřejněním *Augsburského vyznání víry*, katolíci se ale

---

lautere Wahrheit, wir können sie nicht ableugnen.“ *Dem Mainzer spendet man viel Lob, wie sehr er sich um den Frieden bemüht. Niemand sei, rühmen die Unsern, auf dem ganzen Reichstag milder als der Kaiser selbst. So ist das Werk begonnen. Der Kaiser behandelt unsern Fürsten nicht nur gnädig, sondern beinahe ehrerbietig. So schreibt Philippus Es ist wunderbar, wie grosse Liebe und Zuneigung alle zum Kaiser empfinden.*“ LB Band II, s. 91.

²⁵⁵ Dopis Konradu Cordatovi z 6. července, tamtéž, s. 92.

²⁵⁶ „*Ich freue mich von Herzen, bis zu dieser Stunde gelebt zu haben, wo Christus durch den Mund so wackerer Bekenner in so grosser Versammlung öffentlich durch eine in allen Stücken herrliche Konfession gepredigt worden ist.*“ Tamtéž.

²⁵⁷ Kniha svornosti, Praha: Kalich, 2006, s. 50.

²⁵⁸ „*Darum fährt fort, zu beten und alle zum Gebet zu entflammen, besonders für dem Kaiser, den trefflichen Jüngling, würdig der Liebe Gottes und der Menschen, sodann auch für unsern Fürsten, der nicht minder gut ist und ein grösseres Kreuz trägt, und für Philippus, der sich elendiglich mit Sorgen peinigt.*“ Tamtéž, s. 93.

²⁵⁹ Kniha svornosti, s. 81.

rozhodli jinak: počkali na přečtení *Augustany* a namísto vlastní teologické sumy sepsali odpověď na *Konfesi* nazvanou *Confutatio Confessionis Augustana*. Jejím spoluautorem byl nám již známý Johannes Eck. *Confutatio* čili „Vyvrácení“ bylo sněmu přečteno 3. srpna, a to i císařovým jménem, nejen jmény autorů.²⁶⁰ Pokud by luterská strana neodpověděla, byla by považována za poraženou. To pochopitelně nechtěla připustit, proto se rozhodla zveřejnit obranu před *Konfutací*. Jejím sepsáním byl pověřen opět Philipp Melanchthon. Jeho tvůrčí role při práci na *Apologii* byla podstatně větší než u *Konfese*: teď už nebyl spoluautorem, ale autorem prakticky jediným, *Apologia* vychází jeho jménem: „*laskavému čtenáři s pozdravením v Pánu Philipp Melanchthon*“²⁶¹.

Problémem však bylo, že Melanchthon nesměl být čtení *Konfutace* přítomen a její text byl před luterskými teology uschován a zatajován.²⁶² *Apologia* tak vznikala za velmi stísněných podmínek, text reagoval na jednotlivé výpisky, které si z čtení *Konfutace* narychlo pořídili protestantští účastníci sněmu, jiný pramen Melanchthon neměl. Dalším faktorem byla časová tíseň: *Apologia* byla předána císaři už 22. září, což znamená, že na její sepsání Philipp neměl ani celé dva měsíce, přičemž její text má rozsah více než 180 stran.²⁶³ Na tomto místě uvedu výstižnou pasáž z předmluvy k *Apologii*: „*Poté došlo na obou stranách k vyjednávání a naši prokázali, že jsou připraveni učinit vše, co bez urážky svědomí učinit mohou. Ale naši odpůři trvali tvrdošíjně na svém, abychom jim v jejich zjevných bludech a zlořádech dali za pravdu. To jsme však učinit nemohli. Císař proto znovu žádal, aby naše knížata a stavové vyslovili s*

---

²⁶⁰ Kniha svornosti, s. 81. Melanchthon ve svých zprávách dokonce uvádí, že byla přečtena pouze jménem císařovým a nikoli jménem teologů, proto byla podle něho zmírněna lidmi z okruhu Karla V.. Melanchthons Briefwechsel, Band T4/1, s. 475.

²⁶¹ Tamtéž, s. 87.

²⁶² SCHEIBLE, H. Melanchthon – Eine Biographie, s. 113.

²⁶³ v edici Kniha svornosti.

Konfutací souhlas; ti to však i potom odmítli. Cožpak mohli souhlasit se spisem, který neznali a neviděli? Cožpak mohli přistoupit na odpověď odpůrců, když věděli, že zavrhuje některé články z důvodů, které bez hříchu nemohou přijmout?“²⁶⁴

Zatímco *Konfese* je jednoznačně zacílena k míru a dorozumění, *Apologie* už je spisem značně polemickým, s bojovným tónem. V závěru *Konfese* se píše „*aby Bůh daroval pokoj*“²⁶⁵, v závěru předmluvy *Apologie* stojí: „*poroučíme svou věc Pánu, on rozsoudí náš spor nejspravedlivěji*“²⁶⁶. V *Apologii* už nejde o prokazování katolicity, ale o ostrý názorový střet a politický boj. Zatímco *Konfese* je jakýchkoli osobních útoků zcela prostá, v *Apologii* jsou konfutátoři obviněni z neznalosti, protimluvů, lží a polopravd²⁶⁷, ze lstivosti a jízlovosti²⁶⁸, z tmářství²⁶⁹. V pasáži o přijímání krve Kristovy se zdeptaný Melanchthon rozhořčil vysoko nad míru, která je pro něho typická: „*Takový je kal na eckovském dně. Dobře poznáváme zvučný hlas vojína Tlučhuby – a věděli bychom, jak mu odpovědět, abychom jej zahanbili. Však vidíte, jaký je to nestyda.*“²⁷⁰ V článku *O manželství kněží* dokonce označuje konfutátory za „*bídáky s drzým čelem*“²⁷¹. Obsáhlý doslov za *Konfesí* se přimlouvá za křesťanskou svornost a volá po míru²⁷², proti tomu *Apologia* je zakončena lakonickým dovětkem: „*Laskavá křesťanská obec ať sama posoudí, zda se mohou naši odpůrci chlubit, že nás porazili.*“²⁷³

---

²⁶⁴ Kniha svornosti, s. 87.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 50.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 87.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 96, 221.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 87.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 169.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 222.

²⁷¹ Tamtéž, s. 223.

²⁷² Tamtéž, s. 49.

²⁷³ Tamtéž, s. 138.

Opusťme nyní tyto dokumenty a vraťme se ke korespondenci. V Augsburgu nevládne právě veselá atmosféra, luterští teologové na sněmu se patrně nenechávali ukonejšit Lutherovou sebejistotou: „*Několikrát jsem to udělal [napsal útěšné listy kurfiřtovi a luterským teologům] na popud našich, z nichž někteří jsou tak žalostní a starostliví, jako by na nás Bůh zapomněl; on nás ale přece nemůže opustit, musel by dříve opustit sebe sama. Bylo by to možné, kdyby naše věc nebyla jeho věcí a naše slova nebyla jeho slovy. Jsme si ale jisti a nepochybujeme, že to je jeho věc a jeho slova.*“²⁷⁴ V tomtéž dopisu se vrací ke svému rozporuplnému a proměnlivému vztahu k císaři: „*Snad nás teď Bůh vyslyší, když se modlíme, aby nám císař dal mír (...) a císař, ne Bůh, by si tím měl vybojovat čest. Ale nyní nám chce sám nastolit mír, aby měl sám důstojnost, která také náleží jen jemu. Neopovrhujeme tímto Císařským Majestátem, ale prosíme a přejeme si, aby Císařské Veličenstvo nekonalo nic proti Bohu a císařskému právu. Pokud by tak ale činil, přesto bychom nechtěli, jako věrní poddaní, uvěřit, že tak činí Jeho Císařské Veličenstvo, ale mysleli bychom, že tak činí jiní tyrani pod jeho jménem. (...) Nechceme a nemůžeme schválit ani přijmout tyranské skutky, které se provádějí pod jménem Císařského Veličenstva. Nybrž jsme zavázáni pomáhat jménu Císařského Majestátu, pomáhat mu udržet si důstojnost a nedovolit žádná zneužití proti Bohu, Císařskému Majestátu a právu, nebýt na tom účastni a nezatížit své svědomí cizím hříchem, zneužitím a hanbou ve jménu Císařského Majestátu. Neboť člověk má Majestáty ctít a nedovolit, aby byly hanobeny.*“²⁷⁵ Luther se nezříká případné

---

²⁷⁴ „*Ich hab aber aus Anregung der Unsern gethan, der etliche so wehmüthig und sorgfältig sind, als hätt Gott unser vergessen; so er doch unser nicht kaum vergessen, er müsste zuvor sein selbs vergessen. Es wäre denn, dass unser Sache nicht sein Sache, und unser Wort nicht sein Wort wäre. sonst, wo wir swss gewiss sind, und nicht zweifeln, dass es seine Sache und Wort ist.*“ List kacléři Brückovi z 5. srpna, LB Band 2, s. 95.

²⁷⁵ „*Sollt er uns nu also erhören, wie wir bitten, wie wir bitten, dass der Kaiser uns Friede gäbe (...) und sollt wohl der Kaiser, und nicht Gott, die Ehre kriegen. Aber nu will er selbs uns Friede schaffen, dass er allein die Ehre habe, die ihm auch allein gebührt. Nicht dass wir hiemit K. M. verachten; sondern bitten und*

císařovy pomoci a podpory pro svou věc, už v něho ale nemá důvěru. Neposlušnost vrchnosti je mu proti mysli, ale odmítá schvalovat rozhodnutí, která považuje za bezbožná. Nesouhlas s císařem maskuje za nesouhlas s fiktivní osobou, která se za císaře vydává. Připomeňme, že podobnou berličku použil, když hovořil o papeži Lvu X. v době vydání buly hrozící mu exkomunikací, *Exsurge Domine*.²⁷⁶

14. srpna napsal Martin Luther manželce, že se z nejasných ústních zpráv dovídá o přečtení *Konfutace* a o okolnostech jejího přednesení, ale neví, jestli má těmto zprávám věřit.²⁷⁷ To potvrzuje výše zmiňovanou skutečnost, že Lutherova komunikace s jeho přáteli na říšském sněmu nebyla příliš častá, navzdory jeho zvědavosti, a teprve v této době vzájemná korespondence ožívá.

8. září píše Luther ženě: „*Svěddek nám přinesl z Augsburgu dopis, že jednání o naší věci je u konce a nyní se čeká, jaký soud vynese císař. Má se za to, že vše bude odloženo na jednání budoucího koncilu. (...) Učinili a nabídli jsme dost. Papežští nechtějí ustoupit ani o vlásek.*“²⁷⁸

Den před napsáním tohoto dopisu skutečně Karel V. postoupil rozhodnutí koncilu a vyzval luterány, aby se do zahájení tohoto koncilu vrátili ke katolicismu, což protestanté odmítli, takže vyjednávání pokračovala. Tuto

---

wünschen, dass K. M. nichts wider Gott und Kaiserliche Recht fürnehme. Wo sie aber das thäte, so wollen dennoch wir, als die treuen Unterthanen, nicht glauben, dass S. K. M. thue, sondern denken, dass es ander Tyannen unter dem Namen K. M. thun. (...) Also wollen und können wir der Tyannen Fürnehmen gar nicht billigen, noch annehmen, das sie unter K. M. Namen treiben. Sondern seind schuldig, K. M. Namen beizusthen, helfen bei Ehren halten, und nicht gestatten noch bewilligen in solichen Missbrauch wider Gott, K. M. und Recht, auf dass wir nit auch theilhaftig werden und auf unser Gewissen laden soliche frembde Sund, Missbrauch und Schand K. M. Namens. Denn man soll de Majestäten ehren und nicht schänden lassen.“ Tamtéž, s. 97

²⁷⁶ Luthers Briefe, Band 1, s. 72.

²⁷⁷ Luthers Briefe, Band 2, s. 98.

²⁷⁸ „*Bot bringt uns von Augspurg Briefe, dass die Handlung in unser Sache ein Ende habe, und man nu wartet, was der Kaiser schliessen und urtheilen wird. Man hält für, dass es werde alles aufgeschoben auf ein künftigt Concilium. (...) Wir haben genug gethan und erboten. Die Papisten wollen nicht ein Haar breit weichen und räumen.*“ Tamtéž, s. 101.

skutečnost Luther v době, kdy výše citovaný list odesílal, nevěděl.²⁷⁹

Dopis adresovaný Melanchthonovi z 20. září je opět osobnější a důvěrnější, stejně jako předchozí psaní tomuto nejbližšímu příteli a kolegovi se netýká žádných konkrétních výsledků jednání, ale spíše přístupu k nim. Luther v tomto dopisu reaguje na stížnosti svých přátel z Norimberku, kterým vadila Malanchthonova ústupnost a žádali Luthera, aby proti tomu zasáhl. Martin ihned reagoval dvěma dopisy, jedním energickým pro Justa Jonase a jedním opatrnějším, citlivějším, určeným pro Philippa²⁸⁰: *„Nemohu uvěřit, jakou hromadou písemných i ústních stížností na Vás v Augsburgu vůbec, a především na Vás osobně, jsem zahrnut od Vašeho posledního psaní. Co se mne týče, sděluji Vám to jen nerad, neboť se kvůli své povaze vyhýbám tomu, abych Vás byl i v nejmenším zarmoutil, když nesete mocné břímě těchto jednání a ode mne nemáte nic než útěchu a já jsem se až dosud věrně snažil tuto svou povinnost plnit. Nyní ale musím bojovat také proti přátelům a jejich dopisům. Bráním Vás takto. Nejprve jsem řekl: „Naši přátelé v Augsburgu mi píší o této záležitosti jinak a neuvádějí nic o tom, nač si stěžujete.“ Se mnou je to stále tak, že věřím raději Vám nežli jim a nechci si myslet, že mi v tomto vztahu něco tajíte.“²⁸¹ Luther pokračuje ujištěním, že nepochybuje o tom, že by Philipp jakkoli zavrhl Evangelium, spoléhá na jejich vzájemné dávné sliby, že společně udělají a vytrpí pro Evangelium cokoli. *„Proto zůstávám klidný a nestrachuji se**

---

²⁷⁹ Tamtéž, s. 236.

²⁸⁰ LB, Band 2, s. 236.

²⁸¹ *„Ich könnt nicht glauben, mit was für Massen von Klagen über Euch Augsburger überhaupt und vor allem über Euch selbst man mich mündlich und brieflich seit Eurem letzten Schreiben überschüttet hat. Was mich betrifft, so teile ich Euch das nur ungern mit; denn nach meiner Natur scheue ich mich, Euch auch nur im kleinen zu betrüben, da Ihr ja doch an mir bei der gewaltigen Last dieser Verhandlungen nichts als Trost haben sollet, und ich habe mich auch bisher treulich bemüht, diese Pflicht zu erfüllen. Nun aber habe ich auch wider die Freunde und ihre Briefe anzukämpfen. Ich pflege mich folgendermassen zu verteidigen. Zuerst sage ich: „Unsere Freunde schreiben mir anders über diese Angelegenheit und erwähnen von dem, was Ihr ihnen zum Vorwurf macht, nichts.“ Es steht ja doch bei mir so viel fest, dass ich lieber Euch als ihnen glauben will, und ich will nicht hoffen, dass Ihr mir etwas in dieser Beziehung verheimlicht.“* Tamtéž, s. 102 .

o naši věc.“²⁸² Zároveň ale přítele upozorňuje na nebezpečí, které by z takového nedorozumění mohlo vzniknout, pokud by narůstala nespokojenost ve vlastním táboře s tím, jak je vyjednávání vedeno. Vyzývá ho, aby co nejdříve kontaktoval Norimberčany a celou záležitost vysvětlil. Zároveň žádá Melanchthona o informace: „*Učiňte tak a dejte mi zprávy, kterými jim mohu ucpat hubu.*“²⁸³

Dopis Justu Jonasovi²⁸⁴ je ještě z téhož dne. Je obsáhlejší a konkrétnější, věcnější, než dopis Melanchthonovi. Vysvětlil mu situaci s norimberskými stížnostmi a dále vztahuje celou věc přímo na dané body jednání: „*Ale když se sami tolik zrazujeme a zaprodáváme, k čemu pak ještě tolik podmínek? Potřebujeme jen být jednotní ve věci kánonu, aby se podvolili jako ve věci soukromé mše; každá jednotlivá věta stačí k tomu, aby naše učení bylo odmítnuto a to jejich potvrzeno. (...) Už dříve jsem Vám říkal, do jaké míry smí být dle mého názoru přiznána biskupům soudcovská moc a také jsem Vás dostatečně napomínal, abyste již více neustupoval, když jste se poddával. (...) Ale kážu hluchým uším. Dejte mi tedy, milý pane Jonasi, co dalšího se zatím stalo, s čím bych nesouhlasil. (...) Dávejte pozor na každý krok, který by mohl vyvolat rozštěpení ve vlastních řadách. (...) Nepíšu to proto, že bych si myslel, že jakkoli svolíte. Ale rozmrzelý tón, kterým mě přátelé v dopisech trápí, může působit obavy i v nejjistější věci. (...) Má prosba je: ukončete vyjednávání s nimi a vraťte se. Mají naši Konfesi a mají Evangelium. Když ji budou chtít povolit, udělají to; když ne, mohou jít tam, kam patří. Když z toho bude válka, tak bude; prosili jsme a učinili jsme dost.*“²⁸⁵

²⁸² „*Dehalb bin ich ruhig geblieben und unbesorgt für unsere Sache.*“ Tamtéž, s. 103.

²⁸³ „*Macht also und gebt mir eine Auskunft, mit der ich ihnen das Maul stopfen kann.*“ Tamtéž, s. 103.

²⁸⁴ DELIUS, Walter. Justus Jonas. Gütersloh: c. Bertelsmann Verlag, 1952.

²⁸⁵ „*Aber wenn wir uns so verraten und verkaufen wollten, wozu dann noch die vielen Bedingungen? Wir brauchen ja nur in betreff des Kanon, wie brauchen einzig und allein in betreff der Privatmesse ihnen nachzugeben; jeder einzelne Satz genügt, unsere ganze Lehre zu verneinen und ihre zu beständigen. (...) Ich*

Náledující vývoj dal Lutherovi zcela zapravdu. Luterská strana si uvědomila bezvýchodnost situace a sněm předčasně opustila. Císař Karel V. potvrdil wormský edikt a tím i kriminalizaci Lutherových stoupenců, v této době již dosti četných. Příštího roku reagovaly evangelické stavy na toto císařovo rozhodnutí vznikem šmalkaldské jednoty. Ani augsburský sněm, do něhož vkládala Lutherova strana tak velké naděje a úsilí, tedy ke smíru nedospěl, naopak snad ještě více upevnil dosavadní rozštěpení Německa mezi oba tábory a napětí tak ještě více eskalovalo, až dospělo ke šmalkaldské válce.

Podívejme se nyní na Lutherovo hodnocení augsburského sněmu v jeho rozhovorech se žáky, při nichž byl tento průlomový moment německé reformace Martinovým častým tématem. „*Říšský sněm ve Wormsu je celý hoden chvály, neboť zde vešlo Evangelium mezi lidi a jiné národy a země, navzdory vůli a úmyslu obou, císaře i papeže. Proto toho, co se tam stalo, nemá nikdo litovat.*”²⁸⁶

V následující úvaze se Luther vrací k otázce postoje císaře Karla V.: “*Císař soudil rozumně a skromně a choval se královsky v náboženských otázkách a ve věci naší Konfese, shledal něco jiného, než to, o čem ho zpravovali a*

---

habe Euch schon früher angegeben, inwieweit meinem Dafürhalten nach den Bischöfen eine Richtergewalt eingeräumt werden darf, und ich habe Euch auch zur genüge gemahnt, nicht mehr hinzugeben, als Ihr hinzugeben habt; (...) Aber ich predige tauben Ohren. Lasst mich also, lieber Herr Jonas, wissen, ob indessen etwas Weiteres vor sich gegangen ist, was ich nicht billigen würde. (...) Hütet Euch nur vor jedem Schritt, der in Euren eignen Reihen eine Spaltung hervorrufen könnte. Ich schreibe das nicht, weil ich meine, Ihr werdet irgendwelche Zugeständnisse machen. Aber der verdrossene Ton, mit dem mich die Freunde in ihren Briefen peinigten, kann einen auch in den allergewissesten Dingen bange machen. (...) Meine Bitte ist: brecht die Unterhandlung mit ihnen ab und kehrt zurück. Sie haben unsere Konfession und sie haben das Evangelium. Wollen sie es zulassen, mögen sie es tun; wollen sie es nicht, mögen sie hingehen, wo sie hingehören. Wird ein Krieg draus, so werde es draus; wir haben genug gebeten und getan.” LB 2, s. 105 – 106.

²⁸⁶ „*Der Reichstag zu Augsburg Anno 1530 ist alles Lobens wert; denn ist das Evangelium auch unter die Leute kommen in andere Nation und Lande, wider beide, des Kaisers und des Papst's Willen und Versehen. Drum was da verzehret ist, das soll niemand nicht reuen.*“ Tischreden, hrsg. von REHM, W., s. 53.

přesvědčovali papežští, totiž že jsme prý bezbožní lidé žijící hanebné životy a učíme proti Desateru.”²⁸⁷

Poté reaguje Luther na svého dávného protivníka, Johanna Ecka, který byl spoluautorem *Konfutace*: *“Jednou Dr. Eck řekl: “Nemohu jim [luterským teologům] odporovat a vyvrátit je Písmem.” Na to mu biskup z Mohuče řekl: “Naši učenci nás ubrání atd.” Já ale vím, že mohučský biskup měl naše učení za správné; jen podlézal papeži.*”²⁸⁸ Totéž v podstatě tvrdil Luther i o Eckovi, kterého považoval za neutrálního a se svými názory v podstatě opuštěného mezi oběma stranami, i když blíže k papežství. Jeho postoj k němu je rozporuplný, chválí jeho talent k disputacím a přirozené nadání, zároveň ho označuje za *“úplatnou svini, která drží s Turky a Tatary*”.²⁸⁹

Luther ironizoval své protivníky humorem sobě vlastním: *“Když byla Konfese přečtena protestantskými stavy před císařem a všemi stavy říše, řekl vévoda Vilém Bavorský (který byl rozhodně proti učení Evangelia) Dr. Eckovi: “Pane doktore, může být i tato věc vyvrácena Písmem Svatým?” Na to mu Dr. Eck, teolog, řekl: “Ne, toto nemůže být popřeno Svatým Písmem, ale Otcí.” Potom řekl biskup z Mohuče, kardinál, bavorskému vévodovi: Podívejte, jak jemně při sobě naši teologové drží; oni, luteráni, musejí svou věc dokazovat Písmem, my se obejdeme bez Písma.*”²⁹⁰

---

²⁸⁷ „Der Kaiser hat vernünftig und bescheidenlich judiziert und sich fürstlich gehalten in der Religionssache und unser Konfession, hat’s viel anders befunden, denn er von Papisten berichtet und überredt gewest, nämlich, als sollten wir die gottlosesten Leute sein, ein schändlich Leben führen und lehren wider die erste und ander Tafel der zehn Gebot Gottes. Drum hat er unsere Konfession und Apologiam allen Universitäten zugeschickt.“ Tischreden, hrsg von REHM, W., s. 56.

²⁸⁸ „Also hat D. Eck gesagt: Er könnte sie aus der Schrift nicht konfutieren und widerlegen. Drum hatte der Bischof von Mainz gesagt: „Unsere Gelehrten verteidigen uns sein usw.“ Aber ich weiss, dass der Bischof von Mainz unsere Lehre für recht hält; er hofiert nur dem Papst.“ Tamtéž.

²⁸⁹ Tamtéž, s. 99 – 100.

²⁹⁰ „Denn als die Konfession der protestierenden Stände vor dem Kaiser und allen Ständen des Reichs gelesen ward, da hat der H. Wilhelm von Bayern (so der Lehre des Evangelii heftig entgegen war) zu D. Ecken gesagt: „Herr Doktor, kann man auch dies Ding aus der Heiligen Schrift umstossen?“ Da hatte D. Eck, der Theologus, gesagt: „Nein, mit der Heiligen Schrift kann man’s nicht umstossen, sondern mit dem Vätern.“ Darauf hatte der Bischof von Mainz, Kardinal, zum Herzoge von Bayern gesagt: „Siehe, wie fein halten unsere Theologen bei uns; jene, die Lutherischen, haben ihr Ding in der Schrift zu beweisen, wir haben’s ausserhalb der Schrift!“ Tamtéž, s. 57 – 58.

Mohučský arcibiskup podle Luthera na sněmu řekl, že i kdyby se katolické straně podařilo popřít všechny luterské věroučné články, článek o manželství popřít nelze.²⁹¹ Johann Eck přitom údajně řekl Philippu Melanchthonovi, že si on a papežství přejí, aby ženatí kněží byli zabíjeni. Luther to označuje za “veřejnou podporu ďáblova učení”.²⁹²

Nebyl by to Luther, aby se do konfutátorů nenavezl po svém: *“Naše Konfese a Apologia vyšla na světlo s velkou vážností, jejich Konfutace leží v temnotě a smrdí.”*²⁹³

Na závěr uvedu citaci z Lutherových *Tischreden*, kterou považuji za nejvýstižnější: *“Bůh ustanovil říšský sněm v Augsburgu, na němž se Evangelium daleko rozšířilo, neboť oni zašli na říšském sněmu příliš daleko. Veřejně naše učení zkoušeli a posvětili. Nesměli nás označovat za kacíře, nýbrž za schismaticy, kteří způsobili rozštěpení. Proti tomu my jsme je nazývali Antikristy a ohavnostmi. Získali jsme výhodu. Ale o svět se nezajímáme, nestaráme se, co si o nás myslí; kvůli světu jsme s tím nezačali a ani s tím kvůli světu neskončíme, nýbrž kvůli Pánu Kristu, který se také kvůli mne něčeho odvážil na Velký Pátek.”*²⁹⁴ Na tomto místě chci jen znovu zdůraznit to, co bylo pro Luthera ústřední: je to Bůh a teologie, jeho myšlení bylo teologické, nikoli světské a společenské. Zde vidím největší kontrast jeho naturelu s povahou a cílem Philippa Melanchthona.

---

²⁹¹ Tischreden, REHM, W., s. 58.

²⁹² Tamtéž, s. 100.

²⁹³ „Unsere Konfession und Apologia ist mit grossen Ehren ans Licht kommen, ihre Konfutation liegt im Finsternis und stinkt.“ Tamtéž, s. 57.

²⁹⁴ „Gott hat den Reichstag zu Augsburg angesetzt, auf dass das Evangelium weiter ausgebreitet und forgeplantz würde; denn sie haben sich auf dem Reichstage verstiegen. Sie haben öffentlich da unsere Lehre probiert und geheiligt. Dürfen uns nicht Ketzer heissen, sondern Schismaticos, die Spaltung anrichten. Dagegen heissen wir sie Antichristen und Greuel. Den Vorteil haben wir bekommen. Aber wir fragen nichts nach der Welt, achten nicht, was sie von uns hält; um ihretwillen haben wir das nicht angefangen, wollen auch um ihretwillen nicht aufhören, sondern ums Herrn Christi willen, der hat auch um meinethwillen etwas gewaget, das gewaget heisst, am guten Freitage.“ Tamtéž.

7. kapitola – Epilog

Dějiny německé reformace po roce 1530 lze zrekonstruovat z pohledu jejich ústřední postavy, Martina Luthera, jen velmi těžko, proto nezbývá, než se opřít o odbornou literaturu.

Do konce jeho života v únoru 1546 se odehrála celá řada významných událostí: vznik šmalkaldské jednoty z iniciativy Jana Saského v roce 1531²⁹⁵, v roce 1534 byl poprvé vydán Lutherův kompletní překlad Bible, nadále probíhaly disputace usilující o shodu mezi katolíky a protestanty (v Norimberku v roce 1532²⁹⁶, plánovaný koncil v Mantově a s tím související jednání protestantů ve Šmalkaldách v roce 1537²⁹⁷, ve Wormsu a v Regensburgu v roce 1541²⁹⁸), byla vyjednána a „*Wittenberskou Konkordii*“ 29. 5. 1536 stvrzena jednota s zwingliány reprezentovanými po Zwingliho smrti Martinem Bucerem²⁹⁹, na jaře 1542 „*arcikacíř Luther*“ ordinoval prvního luterského biskupa³⁰⁰ a reformace se dále šířila a probíhaly další vizitace³⁰¹.

Luther se však o toto dění zajímá stále méně. Už od roku 1530 o sobě hovořil jako o starém, unaveném a nemocném muži a toto myšlení „starého Luthera“ se výrazně lišilo od Luthera, jakým byl před rokem 1530.³⁰² Ve svých listech se více než na veřejné dění soustředí na rodinný

---

²⁹⁵ LANDGRAF, Wolfgang. Martin Luther: Reformator und Rebell. Berlin: Verlag Neues Leben, 1981, S. 301. Šmalkaldy jsou malé město v Durynsku. Tato jednota je další verzí obranných svazů protestantů, v podstatě landfrýdů, proti jejich kriminalizaci wormským ediktem. První takový svaz vznikl ve Špýru. Členy Sasko, Hessensko, Brunšvicko, Mansfeld, Anhalt, Magdeburg, Brémy a řada dalších měst. Luther s touto iniciativou příliš nesympatizuje, je proti odboji vůči císaři a nesouhlasí s ozbrojeným bojem za evangelium.

²⁹⁶ McKIM, Donald (ed.). The Cambridge companion to Martin Luther. Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 18.

²⁹⁷ Kniha Svornosti, s. 269. LB Band 2, 1909, s. 142 – 146.

²⁹⁸ JUNGHANS, Helmar (ed.). Leben und Werk Martin Luthers von 1526 bis 1546. Band I. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1983, s. 414. SCHEIBLE, H. Melancthon, s. 130 – 134. LB Band 2, 1909, S. 175 – 177.

²⁹⁹ LANDGRAF, W. Martin Luther: Reformator und Rebell, s. 306 – 307. LB Band 2, 1909, s. 140 – 142.

³⁰⁰ LB Band 2, 1909, s. 182. LANDGRAF, W. Martin Luther, s. 324 – 327.

³⁰¹ LANDGRAF, W., s. 304.

³⁰² Kniha Svornosti, s. 273.

život, když píše z cest, nemluví již o práci, ale o pití, počasí a svém zdravotním stavu. Byl stále více skeptický ke světskému dění³⁰³, v jakoukoli změnu ve prospěch luterské strany již nevěřil, a proto se stále více odmítal angažovat, navíc kritizoval ty, jimž ještě zůstala naděje.³⁰⁴ Stále více práce za něho přebíral Melanchthon nebo další kolegové, Luther omezil i literární činnost, jejíž kvalita v této době navíc rapidně klesla, v čele reformy již dlouho reálně nestál. V jeho myšlení se projevovala depresivní nálada a antisemitismus. Vše bylo ještě komplikováno narůstajícími a stále častějšími spory s Melanchthonem, jednak věcnými a praktickými³⁰⁵, ale stále více i názorovými.³⁰⁶

Luther se již nedožil porážky šmalkaldské jednoty ve stenojmenné válce, zemřel 18. 2. 1546 v rodném Eislebenu.

Svému příteli nepřenechal příliš lákavé dědictví. Luteráni kritizovali Melanchthonovo odchylování od Lutherova učení už před dlouhými lety, teprve po Martinově smrti ale vypukla tato vnitřní válka mezi evangelíky naplno. Philipp, jehož největším přáním byl kompromis, mír a jednota, dosáhl svým počínáním pravého opaku, když se luteráni rozdělili na gnesioluterskou a filipistickou sekci, které se mezi sebou přely o tzv. adiafora.³⁰⁷ Melanchthon, navzdory všem svým pozitivům, rozhodně nebyl charismatickým vůdcem celé církve, která na to doplácela traumatem z vlastní nesvornosti.³⁰⁸ On sám byl navíc ze své role zoufalý, snažil se utíkat od teologie i od vůdcovského postu. Uštván neustálým teologickým hádáním, které vlastně ani nepovažoval za svůj obor, zemřel 19. dubna 1560 a byl

---

³⁰³ Patrně nezřejmější vyjádření Lutherovy rezignace v listu prvnímu luterskému biskupovi, Nikolausu Amsdorfovi, z 3. června 1545, LB Band2, 1909, s. 197.

³⁰⁴ viz jeho postoj k jednání v Řezně.

³⁰⁵ LANDGRAF, W. Martin Luther, s. 411 - 412

³⁰⁶ Připomeňme, že Philipp podepsal Šmalkaldské články (Kniha Svornosti, s. 271 – 308), první Lutherův souhrn učení, jen s výhradou, kterou připojil za své jméno.

³⁰⁷ STUPPERICH, Robert. Der unbekannte Melanchthon. Stuttgart: Kohlhammer Verlag, 1961, s. 108 – 127.

³⁰⁸ Kniha Svornosti, s. 655.

pohřben vedle Lutherova těla v zámeckém kostele ve
Wittenbergu.³⁰⁹

---

³⁰⁹ HANSEN, R. Philipp Melanchthon, s. 260.

Závěr

Předkládaná práce je jakýmsi úvodem do té části Lutherovy korespondence, v níž se autor věnuje popisu dění kolem své osoby. Mým cílem bylo zachytit první roky německé reformace pohledem člověka, který do značné míry nevědomky a nechtíc uvedl do pohybu obrovský řetězec událostí, v jejichž centru sám stál, někdy udiveně, většinou odhodlaně, někdy vystrašeně, jindy nezvratně přesvědčený o své pravdě.

Když se badatel pracně prokouše stohy Lutherova díla, lepších i horších textů, najde skutečné perličky. Jeho obrovská korespondence je velmi pestrá, Luther byl inteligentním pozorovatelem, bravurně ovládal zkratku, ve stručnosti dokázal vyjádřit podstatu problému tak, jak ji sám viděl, naopak mnohdy byl velmi sdílný a zacházel ve svém vyprávění do detailů. Mnohdy byl vtipný, laskavý, nadšený, jindy zase nanejvýš rozčilený, dotčený, uražený. Upřímnost míchal s vykalkulovanou přetvářkou. Vzhledem k tomu, že Luther mnohdy popisoval stejnou situaci v několika listech adresovaných několika různým lidem, lze tyto verze jeho výkladů srovnávat a tím rozšířit poznání o jeho reflexích oplynulých skutečností.

Rozbor jeho korespondence je sondou do jeho nanejvýš angažovaného vnímání bouřlivých událostí let 1517 až 1530, od roku 1530, kdy se z něho stal "starý Luther", jeho listy dokumentují spíše postupující rezignaci na okolní dění a únavu ze života. Jeho korespondence sama takřka stačí k tomu, aby s její pomocí bylo možné zrekonstruovat celou Lutherovu biografii a velmi dobře poznat jeho povahu a myšlení, strukturu jeho argumentace, jeho jazyk.

Luthera, který sám na mnoha místech zdůrazňoval, že na něm samém nezáleží, že na sebe nechce upozorňovat, že nechce, aby se evangelíci nazývali jeho jménem a podobně,

rozhodně nelze považovat za skromného tichého člověka, který by o sobě nechtěl mluvit. Naopak, Luther byl mimořádně výřečný, sám o své osobě mluvil často a s potěšením, zopakujme, že jeho spis *De votis monasticis* je jednou z prvních autobiografií vůbec.

Jeho Řeči od stolu byly určitým představením pro studenty, kteří ho poslouchali s obrovským respektem a po celou dobu si pilně zapisovali poznámky. Ačkoli Luther sám se o vydání těchto zápisků nijak nezasloužil, rozhodně by nebyl proti. Sám fakt, jak dlouho tato sezení ve vlastním soukromí pořádal a kolik svých žáků k nim zval a samozřejmě suma jeho projevů, která touto cestou vznikla, ukazuje na jeho zálibu v prezentaci vlastních názorů, zážitků a poznatků a na radost, jakou mu působilo jejich sdílení. Míra, s jakou Martina rozčilila skutečnost, že Georg Spalatin zadržoval jeho spisy sepsané na Wartburgu, tuto tezi jen potvrzuje.

Korespondence Philippa Melanchthona, stejně bohatá jako Lutherova, je bohužel po osobní stránce o mnoho skoupější. Jak byl Martin Luther extravertní, natolik se Philipp jeví ze své korespondence jako introvert, který o své vlastní osobě nemluvil, pokud to nepovažoval v dané souvislosti za bezpodmínečně nutné. Tato skutečnost je hlavním důvodem, proč je jeho korespondenci v předkládané práci věnována mnohem menší pozornost. Ačkoli jeho listy jsou přinejmenším stejně tak informativní jako Lutherovy a v otázkách organizačních dokonce nesrovnatelně hodnotnější, na osobní notu hraje Melanchthon jen minimálně. V ich-formě píše minimálně a jakkoli jsou jeho zprávy vyčerpávající, vlastního hodnocení se ve většině případů zcela zříká.

Melanchthon, jehož dílo považuji pro vývoj německé reformace za stejně důležité jako Lutherovo, tak kvůli svým

dopisům zůstává nadále osobou skrytou za Lutherovými nepřehlédnutelnými zády a Lutherovým zvučným hlasem, navzdory své práci, své systematičnosti a své vůdčí roli, již zastával po celou řadu let. Byl jakoby překřičen.

Znalosti, které nám dává ta část korespondence, na níž byla tato práce postavena, jsou dílčí a týkají se jednotlivostí v životě Martina Luthera a Philippa Melanchthona, jejich postřehů, reakcí, popisů, reflexí událostí a osob, jež je obklopovaly.

Stěžejním poznatkem, který bych na závěr této práce ráda zdůraznila, je především hluboká lidskost, která z Lutherových listů doslova číší. Představuje unikátní kombinaci nejhlubší zbožnosti a zároveň ostré racionality, absolutní poslušnost a pokoru vůči světovému řádu a současně jasné rebelství, neochvějné přesvědčení o vlastní pravdě a pochyby o smyslu a legitimitě toho, co se stalo či děje. To vše Luther ještě kořenil svou ironií, smyslem pro humor, ale také bezmezným vztekem a nadávkami a šílenstvím, které dnešní čtenář chápe jako volající po odborné pomoci.

Philipp Melanchthon tuto smršť decentně doplnil svými střízlivými podrobnými zprávami a je tak spolehlivým svědkem dění v německých evangelických kruzích v 1. polovině 16. století.

Mozaika, která vzniká spojením těchto pramenů nabízí další spoustu možností ke studiu a tato práce má představovat jednu z možných variant, jak s nedocenitelným materiálem naložit.

Seznam použitých pramenů a literatury

a) prameny:

LUTHER, Martin. *Die Thesen des Theologen Dr. Martin Luther*. Hamburg: Helmut Korinth, 1983.

LUTHER, Martin. *Tischreden*. Hrsg von REHM, Walther. München: Kaiser Verlag, 1934.

LUTHER, Martin. *Tischreden*. Hrsg. von ALAND, Kurt. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1953.

MELANCHTHON, Philipp. *Melanchthons Breifwechsel*, Band T2, Band T3, Band T4/1. Kritische und kommentierte Gesamtausgabe. Hrsg. von SCHEIBLE, Heinz. Stuttgart-Bad Cannstatt: Fromman Holzboog, 1977 – 2008. ISBN 3-7728-1604-5, 3-7728-1980-X, 978-3-7728-2021-2.

MELANCHTHON, Philipp. *Melanchthon deutsch*, Band I, Hrsg. von BAYER, M., RHEIN, S. und WARTENBERG, G. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 1997. ISBN 3-374-01636-7.

LUTHER, M. *Kdybych měl nekonečně světů...: výbor z díla I*. Praha: Lutherova společnost, 2006. ISBN 978-80-903632-6-7.

LUTHER, Martin. *D. Martin Luthers Werke*, kritische Gesamtausgabe, 8. B, Weimar, H. Böhlau, 1889. *De votis monasticis Martini Lutheri iudicium*.

Kniha Svornosti, Praha: Kalich, 2006. ISBN 80-7017-026-3.

b) literatura:

BAINTON, Roland H. *Martin Luther*. Bratislava: Návrat domov, 1999. ISBN 80-967954-6-5.

BARGE, Hermann. *Andreas Bodenstein von Karlstadt I, II*. Leipzig: Brandstetter, 1905.

CIPRO, Miroslav. *Galerie světových pedagogů. Encyklopedie Prameny výchovy*, 1. svazek: Od starověku k osvícenství, Praha: 2002. ISBN 80-238-7452-7.

DAWSON, Christopher: *Rozdělení nebo reforma západního křesťanstva?* Praha: Vyšehrad, 1998. ISBN 80-7021-243-8.

FRIEDEL, Egon. *Kulturní dějiny novověku I*. Praha: Triton, 2006. ISBN 80-7254-683-X.

- HANSEN, Reimer. *Philipp Melanchton – reformátor, humanista, učitel Německa*. Historický obzor 8 (1997), s. 257-261. ISSN 1210-6097.
- JUNGHANS, Helmar (ed.). *Leben und Werk Martin Luthers von 1526 bis 1546*. Band I. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1983.
- LANDGRAF, Wolfgang. *Martin Luther: Reformator und Rebell*. Berlin: Verlag Neues Leben, 1981.
- McKIM, Donald (ed.). *The Cambridge companion to Martin Luther*. Cambridge, Cambridge University Press, 2003. ISBN 0-521-01673-8.
- MOLNÁR, Amedeo. *Na rozhraní věků. Cesty reformace*. Praha: Vyšehrad, 1985.
- KÁDNER, Otakar. *Dějiny pedagogiky II*. Praha: Dědictví Komenského, 1910.
- MÜLLER, Helmut. *Dejiny Německa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. ISBN 80-7106-188-3.
- PESCH, Otto Hermann. *Cesty k Lutherovi*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85959-53-4.
- SCHEIBLE, Heinz. *Melanchthon. Eine Biographie*. München: C. H. Beck Verlag, 1997. ISBN 3 406 422233.
- SEYDEWITZ, Ruth a Max. *Zrození Venuše*. Praha: Vyšehrad, 1984.
- STERN, Leo. *Philipp Melanchthon und Martin Luther. Ihre ideologische Herkunft und geschichtliche Leistung*. Halle-Wittenberg: Martin-Luther-Universität, 1952.
- STUPPERICH, Robert. *Der unbekannte Melanchthon*. Stuttgart: Kohlhammer Verlag, 1961.